

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ: 1866.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Tanulmány

PAPP TEKLA: A közigazgatási szerződés egy magánjogász szemszögéből	313
SZILÁGYI PÉTER: Peschka Vilmos nyomában – korrekciókkal	324
GRAD-GYENGE ANIKÓ: Nincs új a nap alatt – avagy górcső alatt a bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai	334
ÁMÁN ILDIKÓ: Az 1874. évi oktatásügyi reform, avagy a jogászképzés első átalakítása a dualizmus időszakában	346

Szemle

KENDERES GYÖRGY – PRUGBERGER TAMÁS: Hozzászólás Szalma József „A munkajogi felelősség – osztályozása, és helye a magánjogi felelősségi rendszerben” című írásához	355
--	-----

Jogirodalom, jogélet

MÉCS JÁNOS: Választójog Európában – dilemmák és válaszutak	359
---	-----

CONTENTS / INHALT

Studies / Abhandlungen

- TEKLA PAPP:**
The Administrative Contract From a Private Law Jurist's
Point of View /
Der Verwaltungsvertrag aus der Sicht einer
Privatrechtsjuristin 313
- PÉTER SZILÁGYI:**
On the Track of Vilmos Peschka – with Corrections /
In den Fußstapfen von Vilmos Peschka – mit Korrekturen 324
- ANIKÓ GRAD-GYENGE:**
Nothing New Under the Sun – Or the Free Utilization in the
Copyright Reform of the European Commission Under
Scrutiny /
Es gibt nichts Neues unter der Sonne – über die freie
Verwertungen der Urheberrechtsreform der
EU-Kommission 334
- ILDIKÓ ÁMÁN:**
The Education Reform of 1874, or The First Transformation
of The Legal Education in The Period of the Dual Monarchy /
Ungarische Bildungsreform 1874 oder die erste Umgestaltung
von Juristenausbildung in der Zeit der Doppelmonarchie 346

Review / Rundschau

- GYÖRGY KENDERES – TAMÁS PRUGBERGER:**
Reflection on József Szalma's Article on the Classification
of the Labor Law Liability and its Place in the Private Law
Liability System /
Zur Studie „Systematik der Haftung im Arbeitsrecht und
deren Platz im Haftungssystem im Privatrecht“ von
József Szalma 355

Legal Life, Legal Literature / Rechtsliteratur – Rechtsleben

- JÁNOS MÉCS:**
Right to Vote in Europe – Dilemmas and Cross-roads /
Wahlrecht in Europa – Dilemmas und Scheidewege 359

A KIADVÁNY
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY
A MTA Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata

A Szerkesztőbizottság vezetője:
Dr. Korinek László

A Szerkesztőbizottság tagjai:
**Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda,
Dr. Szalma József**

Főszerkesztő: **Dr. Vörös Imre**

Szerkesztők: **Dr. Szalai Éva,
Dr. Udvary Sándor**

A szerkesztőség címe: 1037 Budapest,
Montevideo u. 14.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem
küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk
valamelyik egyetem állam-
és jogtudományi karán tevékenykedik,
a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége
csak az egyetem megjelölésével közli
a szerző beosztását. A kar, tanszék
megjelölését csak abban az esetben
közöljük, ha nem jogtudományi
karon tevékenykedő szerzőről
van szó. Igazgatási jellegű funkció
(tanszékvezető, igazgató stb.) közlését
a Szerkesztőbizottság ugyancsak
mellőzi.

A publikálással kapcsolatos további
kérdések a voros44@gmail.com címre
küldhetők.

A Kiadó a lapban megjelenő
tanulmányok szerzőinek azonos
összegű honoráriumot fizet.

Kiadja a HVG-ORAC
Lap- és Könyvkiadó Kft.

hvgorac

Lap- és Könyvkiadó Kft.

Előfizetési díja egy évre: 22 800 Ft
Egyes lapszámok külön is
megvásárolhatók 1900 Ft/szám áron.

Nyomdai munkálatok: Multiszolg Bt.

HU ISSN 0021-7166

A Jogtudományi Közlöny korábbi
lapszámai hamarosan kutathatóvá
válnak a Jogkódexen. A 2012 és
2017 közötti lapszámok már online
elérhetőek. www.jogkodex.hu

 Jogkódex
Internetes jogi tudástár

Papp Tekla egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Államtudományi és Közigazgatási Kar (Budapest)

A közigazgatási szerződés egy magánjogász szemszögéből*

Az elmúlt évtizedekben a közigazgatási jogban megjelentek a megállapodások, ezt a folyamatot a társadalmi szervezetek beágyazottsága, a pályázati rendszerek dominanciája, a közigazgatással szemben támasztott követelmények (átláthatóság, hatékonyság, együttműködés, szolgáltató jelleg stb.), a közfeladatok magánjogi eszközökkel és keretek között történő ellátása, valamint a piaci mechanizmusok közigazgatásbeli feltűnése generálta; a közjog kontraktualizációjának legjellemzőbb példája a közigazgatási szerződés jogintézménye.

„A demokratikus jogállamok közigazgatásában általánosnak mondható, hogy a hatóság nem minden esetben a hatalom pozíciójából tárgyal az ügyféllel, hanem azt gyakran egyenrangú partnernek tekinti, s közösen keresnek optimális megoldást a konkrét ügyben. Ennek megfelelő formája a hatósági határozatot mintegy »kiváltó« egyezség az ügyféllel, illetőleg a közigazgatási szerződés. [...] A közigazgatási szerződés révén ugyanis gyakran többet lehet elérni, mint amennyit hatósági határozatok nyomán ki lehetne kényszeríteni.”¹

Rövid tanulmányunk megírására a jelenkori szerződési jogi tendenciák, a közjogi szakirodalom felvetései (pl. a Ptk. alkalmazhatósága közjogi szerződésekre), ellentmondásai (pl. nincs egységes fogalom- és kategóriakészlet), problémái és egyoldalúsága (a legújabb, vonatkozó magánjogi munkák mellőzése) készítettek. Emiatt először egy szerződés csoportosítási szisztémát ismertetünk (mintegy keret-/referenciarendszerként), majd a közjog–magánjog viszonyára térünk ki röviden, ezt követően pedig a közjogi definíciókat, kontraktustípusokat és jellemzőiket elemezzük, végül konzekvenciák levonására kerül sor.¹

1. A szerződések rendszere Magyarországon²

A piacgazdaság kialakulása és jelenségei – amelyek a XIX. századi nagy természetjogi kódexek deklarálta szerződési szabadságra visszavezethető jogi „képződményeket” eredményezték – a polgári törvénykönyv szabályozási kereteit szétfeszítették, illetve szétfeszítik:

- az üzletszerű gazdálkodás (a rendszeres jellegű termelő, szolgáltató, kereskedelmi tevékenység folytatása nyereségszerzés érdekében), a tömegmértetű vagyoni és árukapcsolatok, a nagy méretű beruházások, a nemzeti határokat átlépő jogügyleti viszonyok újabb és

* A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében a „Premier plan a magyar szerződési jog rendszeréről” Lőrincz Lajos Professzori Program támogatásával, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

1 KILÉNYI GÉZA: A közigazgatási hatósági eljárás általános szabályairól szóló törvény szabályozási koncepciója. Magyar Közigazgatás, 2002/1., 12.

2 Jelen alpon PAPP TEKLA: Szerződéstípusok. és PAPP TEKLA: Az atipikus szerződések áttekintése. In: AUER ÁDÁM – BALOG BALÁZS – JENOVAI PETRA – JUHÁSZ ÁGNES – PAPP TEKLA – STRIHÓ KRISZTINA – SZEGHŐ ÁGNES (szerk. PAPP TEKLA): Atipikus szerződések. Budapest, Opten, 16., 29–31., 37–41., 43. alapján készült.

újabb szerződések meghonosodását és alkalmazását tették lehetővé, valamint

- a hagyományosan intézményesült szerződési alaptípusokat meghaladó, új szerződési technikák jelentek meg: egységesítésre, standardizálásra irányuló (lásd: lízing-, faktoringszerződés), illetve túl részletező, önszabályozó jellegű megállapodások (lásd: szindikátusi szerződés).^{3,4}

Éppen ezért a szerződések tipizálásának jelentősége abban rejlik, hogy a kontraktusra alkalmazandó jog eldöntése céljából szükséges a megállapodásokat egy meghatározott szempontrendszer szerint megállapított kategóriákba besorolni.⁵ Egy szerződés típusának eldöntésénél nem a szerződő felek által adott elnevezés, és nem a felek szóhasználata a meghatározó, hanem a kontraktus tartalmából és fogalmi elemeiből kell kiindulnunk a Ptk. kötelekre irányadó általános, és a szerződésekre vonatkozó közös és speciális szabályai alapján. Bárdos Péter és Menyhárd Attila szerint a szerződések minősítése – típusba sorolása – egyúttal a kötelezettségvállalás jogcímét is azonosítja, valamint a jog általi elismerést is megadja.⁶ Bíró György pedig a típusalkotás jelentőségét a jogalkotást és jogalkalmazást segítő csoportosításban látja.⁷

1.1. A kontraktusokat köz- és magánjogi szerződésekre oszthatjuk fel, a magánjogi kategórián belül további alfajt képeznek a kötelmi jogi szerződések és a nem kötelmi jellegűek (pl. a társasági szerződés, amely sui generis, organizációs: jogalanyt keletkeztető, és kooperációs: gazdaság-szervező szerződés).⁸ A magánjog kötelmi jogi szerződéseit nevesített és nevesítetlen megállapodásokra tudjuk bontani⁹: a nevesített szerződések közé a tipikus és atipikus, a nevesítetlenek közé a vegyes és a de facto innominát kontraktusok tartoznak.¹⁰

A Ptk. (2013. évi V. törvény, Hatodik Könyv, Harmadik Rész) tartalmazza a nevesített tipikus kontraktusokat. Az egyes szerződéstípusok közös magjuk szerint¹¹, a szerződés közvetlen tárgya: a megállapodás alapján kifejtendő magatartások szempontjából vannak csoportosítva¹², úgymint: tulajdonátruházó, vállalkozási típusú, megbízási típusú, használati, letéti, forgalmazási és jogbérleti, hitel- és számla-, biztosítéki, biztosítási, tartási és életjáradéki, valamint polgári jogi társasági szerződések.

A XX. század végén Magyarországon jelentkező gazdasági és joggyakorlati változások hívták életre az atipikus – a polgári törvénykönyvben nevesített kontraktusoktól eltérő – szerződések csoportját. Ezekre a szerződéses jogviszonyokra jellemző, hogy:

- az atipikus megállapodásoknak általában nincs magyar elnevezésük, hanem idegen eredetű nevük van (pl. lízingszerződés, franchise-szerződés, koncessziós szerződés, szindikátusi szerződés, licencszerződés, merchandising-szerződés, faktoringszerződés), vagy bonyolult, a jogviszony lényegét nem a legprecízebben kifejező megjelölések (pl. konzorciós szerződés mint a fogyasztói csoportban való részvételre irányuló megállapodás; timesharing-szerződés mint a szállások időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló szerződés) alatt kerültek szabályozásra;
- a polgári törvénykönyv „Egyes szerződések” része (Hatodik Könyv, Harmadik Rész) nem rendelkezik az atipikus kontraktusokról, ezek nem sorolhatók az itt nevesített szerződéstípusokba. Megjegyzendő, hogy ez az ismérvi viszonylagos: a Ptk. rekodifikálása e tekintetben új helyzetet teremtett (lásd az önálló kereskedelmi ügynöki szerződés, a pénzügyi lízingszerző-

3 PAPP TEKLA: *Atipikus szerződések*. Szeged, Lectum Kiadó, 2009. 9.

4 Szerződési jogunk változásaival kapcsolatban lásd részletesen: DIÓSDI GYÖRGY: *Atipikus szerződések a bírósági gyakorlatban – egy felmérés margójára*. Jogtudományi Közöny, 1971/2., 89–94.; VÉKÁS LAJOS: *A szerződéstipizálás válságjelenségeiről*. Jogtudományi Közöny, 1975/12., 706.; HARMATHY ATTILA: *Jogpolitika – polgári jog*. Magyar Jog, 2010/12., 705–719.; GRUNDMANN, STEFAN: *Zukunft des Vertragsrechts*. In: *Festschrift 200 Jahre Juristische Fakultät der Humboldt-Universität zu Berlin*. Berlin–New York, Walter de Gruyter, 2010. 1035–1037., 1043–1045.

5 A következő idézetek világítanak rá a legjobban a szerződések tipizálásának szükségességére: „First, classification is practically important. Without a good classification scheme, trying to find the law on a particular topic is like looking for books in an unsorted library. Second, and a related point, classification is intimately connected to knowledge. Learning the law, like learning biology or chemistry, is in large part a matter of learning classificatory schemes... Third, and of greatest significance, classificatory questions are morally important. [...] In the case of law, classification and morality are closely linked, because the most basic principle justice is that like cases should be treated alike... But to the extent that a classification scheme is accurate, it can help courts and other lawmakers to know which cases are alike and which are different.” ATIYAH, PATRICK S. – SMITH, STEPHEN A.: *Atiyah's Introduction to the Law of Contract*. London, Clarendon Press, 2005. 29.; „First, the fact that contract law involves classification, explicit and implicit, tell us something about the systematic nature of legal reasoning. Secondly, the fact that we recognise classifications based on the status of contracting parties is testament to an important development in the modern law, namely that we no longer treat all parties as undifferentiated contractors (as business or as consumer contractors). Thirdly, the utility of particular classifications depends on our particular cognitive interest.” FURMSTON, MICHAEL (ed.): *The Law of Contract*. London, LexisNexis, 2010. 28–29.

6 BÁRDOS PÉTER – MENYHÁRD ATTILA: *Kereskedelmi jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2008. 357–358.

7 BÍRÓ GYÖRGY: *A szerződések rendszere a magyar polgári jogban*. In: 20 éves a jogászképzés Miskolcon, Facultas Nascitur. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2001. 37.

8 AUER ÁDÁM – BAKOS KITTÍ – BUZÁSI BARNABÁS – FARKAS CSABA – NÓTÁRI TAMÁS – PAPP TEKLA: *Társasági jog*. Szeged, Lectum Kiadó, 2011. 54.

9 Ezt a fajta felosztást még a kínai szerződési jog is ismeri, lásd: JONES, WILLIAM C. (ed.): *Basic Principles of Civil Law in China*. Armonk, M. E. Sharpe Inc., 1989. 207.

10 PAPP: i. m. (3. jegyzet) 11–14.; VÖRÖS IMRE: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I*. Budapest, KRIM, 2004. 7.

11 VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, Complex, 2008. 866.

12 VÉKÁS LAJOS (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, Complex, 2013. 679.

Tanulmány

- dés, faktoringszerződés, franchise-szerződés vonatkozásában);
- a Ptk. 6:1. § (3) bekezdése és 6:59. §-a alapján, a tüpusszabadság¹³ értelmében – a jogszabályba ütközés tilalmának betartásával – ezen megállapodások tetszőleges tartalommal köthetők, és a szerződések általános szabályai (Ptk., Hatodik Könyv, Második Rész) rájuk is irányadók¹⁴;
 - az atipikus szerződések szabályainak kialakulásánál és kialakításánál fontos szerepük volt a külföldi gyakorlati és jogalkotási mintáknak, valamint a hazai szokásoknak (pl. a timesharingszerződés üdülőszoövetkezeti formára épülő konstrukciója). Egy évtized vagy akár néhány év alatt az így kialakult jogi konstrukciók letisztultak és jogi szabályozást nyertek;
 - e megállapodások kapcsán az európai jogfejlődésben jogközelítési, jogegységesítési törekvések figyelhetők meg (pl. 2011/83/EU irányelv az üzlethelyiségen kívül és a távollévők között kötött szerződésekről, a 2008/122/EK irányelv a timesharingról), amelyek eredményei az európai unió jogharmonizáció által a magyar szabályozásban is tükröződnek;
 - az atipikus szerződések számottevő közjogi „behatásnak”: közjogi jogi normák általi érintettségnek vannak kitéve;
 - az atipikus szerződések kereskedelmi ügyletnek¹⁵ minősülnek;
 - a szindikátusi, a konzorciós és a franchise-szerződés kivételével az atipikus szerződések törvényi (pl. koncessziós szerződés, egészségügyi kezelési szerződés, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatással kapcsolatos szerződések), kormányrendeleti (pl. üzleten kívüli kereskedés, távollévők között kötött szerződések, timesharingszerződés) szinten vagy implementált nemzetközi egyezmények (pl. a faktoring és a lízing esetén) révén kodifikálva lettek, a licenciaszerződés, a merchandising szerződés és a PPP-szerződés pedig sporadikusan jelenik meg néhány jogszabályban;
 - bár az atipikus kontraktusok egy részénél (szindikátusi szerződés, franchise-szerződés, operatív lízingszerződés) nincs alakszerűségi előírás, másik részüket (timesharingszerződés, koncessziós szerződés, PPP-szerződés, faktoringszerződés, pénzügyi lízingszerződés)

pedig – jogszabályi rendelkezésnek megfelelően – írásba kell foglalni, a gyakorlat következetesen az írásbeliség mellett „tör lándzsát”: nem feltétlenül érvényességi kellékként, inkább biztonsági, bizonyíthatósági szerepe miatt;

- a részletes és pontos írásbeli megfogalmazásra törekvés vonta magával az általános szerződési feltételek alkalmazását¹⁶ és a blankettaszerződések használatát (például a licencia-, lízing-, faktoring- és franchise-szerződéseknél);
- az atipikus szerződések egyik pólusán – szerződő félként – általában egy vállalkozás¹⁷ jelenik meg, de a forgalmi élet kiterjedtebbé és komplexebbé válásával a szerződéses jogviszony mindkét alanya is lehet vállalkozás (pl. távollévők között kötött szerződésnél, faktoringszerződésnél, franchise-szerződésnél);
- az atipikus megállapodások hosszabb távú piaci kapcsolatokat szabályoznak, így általában tartós jogviszonyra irányulnak (kivéve: távollévők között kötött szerződés, üzleten kívüli kereskedés).¹⁸

A csoportismérvek alapján jelenleg Magyarországon a szindikátusi szerződést, a PPP-szerződést, a távollévők között kötött szerződést, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatással összefüggő szerződést, az üzlethelyiségen kívül kötött szerződéseket, a timesharingszerződést, a konzorciós szerződést, a koncessziós szerződést, a licenciaszerződést, a franchise-szerződést, a merchandising szerződést, a lízingszerződést, a faktoringszerződést és az egészségügyi kezelési szerződést soroljuk az atipikusok közé.

A modern szerződések egy részének minősítésére vonatkozóan dolgozták ki a „vegyes szerződés” (*contractus mixtus*) kategóriát¹⁹: tipikusokból álló, többtípusú szerződések.²⁰ Ebbe az osztályba azon megállapodások tartoznak, amelyek több nevesített szerződés szolgáltatását többféleképpen foglalják magukban²¹:

- vagy típusegyesítő szerződésről van szó (pl. ajándékozással vegyes adásvétel), ahol más szerződések elemei vegyülnek, azaz nem állapítható meg, nem bontható szét, hogy melyik rendelkezés melyik szerződésből eredeztethető;

13 Erről részletesen lásd: TÖRÖK ÉVA: *A szerződés létrehozásának alapkérdései*. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 14–27.; SZALMA JÓZSEF: *A polgári és a kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében*. Jogtudományi Közöny, 2014/10., 458.

14 PÍT Pf. III. 20 272/2010/4.

15 LAMM VANDA – PESCHKA VILMOS (főszerk.): *Jogi lexikon*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2000. 332.: „olyan, a gazdasági élet résztvevői, szereplői között létrejövő viszonytípus, amely a gazdasági fejlődés, a forgalmi élet gyors átalakulása miatt állandóan változik, bővül”, „ha a jogügyletben valamelyik fél szakértelem, szaktudás, hasonló jellegű ügyletek lebonyolítására vonatkozó ismeretek birtokában vesz részt, az ilyen féllel szemben támasztott magasabb követelmények, fokozottabb elvárások kifejezéséeként ezek az ügyletek is kereskedelmiek”.

16 Erről részletesen lásd: LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések*. Gazdaság és Jog, 2014/10., 3–9.

17 Ptk. 8:1. § (1) bek. 4. pont.

18 Lásd még: SÁNDOR ISTVÁN (szerk.): *Előadásvázlatok a kötelmi jog különös részéből*. Budapest, Patrocinium, 2011. 192–193.

19 SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlata II. rész*. Budapest, Grill K. Könyvkiadó Vállalata, 1933. 174.; EÖRSI GYULA: *A szerződések rendszere*. In: EÖRSI GYULA – KEMENES BÉLA – SÁRÁNDI IMRE – VILÁGHY MIKLÓS: *Kötelmi jog, Különös rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1984. 6–8.; NOVOTNI ZOLTÁN: *Magyar polgári jog, Kötelmi jog, Különös rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977. 90.; VÉKÁS LAJOS: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 90.; VÉKÁS: i. m. (4. jegyzet) 704.

20 SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlata*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935. 175.

21 Fővárosi Ítéletábla 17. Pf. 20.615/2010/3.

- vagy típuskombinációs szerződésről beszélünk (pl. színházi szerződés, fuvarozással és vállalkozással egyes letéti szerződés²²), ahol más szerződések ismérvei nem vegyülnek egymással, hanem szétválaszthatóan, azonosíthatóan keverednek egy új szerződésben;
- vagy teljesen sajátos szolgáltatásra irányul a szerződés (pl. a „házmesteri” tevékenység ellátására kötendő megállapodás), de más jellemzőiben nem nyújt specialitást, nem tér el a Ptk.-beli szerződésektől.

Az atipikus szerződések – aggálymentesen – nem sorolhatók be a egyes szerződések egyik alfajába sem: az atipikus szerződések önálló, sui generis megállapodáscsoportot alkotnak, mivel vagy a egyes szerződések valamennyi típusát magukba olvasztják, vagy egyiket sem; tehát a egyes szerződések és az atipikus szerződések nem azonos kategóriák: az atipikus csoport több (vegyes típusfajták ötvözése) és más (ugyanakkor e fajtákba való besorolhatatlanság), egy új szerződési minőség. Leszkoven László szerint az atipikus szerződések közös jellemvonása az önállóság, a specializáció, a „különtség” a megállapodás valamelyik ismérve kapcsán, a nem megszokott szerződési érdekek kielégítése.²³

A *de facto innominát* kontraktusok általában „Megállapodás” cím alatt jelennek meg, nem tartós jogviszonyt szabályoznak, hanem egyszeri (nem rendszeresen felmerülő) speciális jogügyletet fednek le. Az atipikus szerződésektől eltérően nincs elnevezésük, nem olyan elterjedtek, hanem egyedi, kivételes kontraktusok, normatív szabályozás nélkül.²⁴ A Ptk. szerződésekre vonatkozó közös szabályainak alkalmazásával rendezhetők az innominát szerződésekből fakadó jogok és kötelezettségek (lásd példaként egy szolgálatához közel álló, de haszonkölcsönnek nem minősíthető megállapodás kapcsán²⁵, vagy a kezességnek nem minősülő sajátos kötelezettségvállalás²⁶).

Az atipikus szerződések csoportja nem lezárt, hanem egyre terebélyesedő kategória: véleményünk szerint ezt a tendenciát jól szemlélteti az, hogy egy néhány éves megszállású és meggyökeresedési folyamat után az atipikus szerződések közé tartozik már az egészségügyi kezelési szerződés (treatment contract, Behandlungsvertrag) és a merchandising-szerződés is.²⁷

22 Budapest Környéki Törvényszék G.40.147/2010/38.

23 LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Nevesítés? Tipizálás? Atipikus gondolatok az új Polgári Törvénykönyv kapcsán.* (2013. 12. 05-én, Szegeden, az „Atipikus szerződések” hallgatói fórumon elhangzott előadás.)

24 SZUDOCZKY RITA: *A szerződési rendszer (A Polgári Törvénykönyvben nem nevesített szerződések helye a szerződési rendszerben).* In: A Polgári Jogi Tudományos Diákkör Évkönyve 1998–1999. Budapest, ELTE ÁJTK, 2000. 125.; NIZSALOVSKY ENDRE: *Kötelmi jog, Általános tanok.* Budapest, MEFESZ Jogász Kör, 1949. 225–226.

25 LB Pfv. I/A. 20.446/2001.

26 BH 1992. 239.

27 Erről részletesen lásd JENOVAI PETRA – PAPP TEKLA – STRIHÓ KRISZTINA – SZEGHŐ ÁGNES (PAPP TEKLA szerk.): *Atipikus szerződések.* Szeged, Lectum Kiadó. 314–340., 241–266.

Megjelentek az atipikus és a egyes szerződések közötti éles határvonalat „elmosó”, relativizáló ún. álatipikus szerződések. Az „álatipikus” szerződések közé olyan kontraktusok sorolhatók, amelyek a megállapodások elnevezése és tartalmának megfogalmazása alapján azt a látszatot keltik, mintha az atipikus szerződések néhány csoportismérvének megfelelnek, valójában pedig vagy egyes szerződésnek minősíthetők, vagy valamelyik nevesített szerződésnek feltethetők meg. Idesorolható például a disztribútori szerződés (az új Ptk. ezt a szerződési konstrukciót másként közzelíti meg: forgalmazói kontraktusként közvetítői szerződésnek tekinti),²⁸ vagy a dealeri, az outsourcing- és a befektetési szerződések.

Megfigyelhető a egyes szerződések alfajainak keveredése is („hibridek”), különösen a típuskombinációs és a sajátos szolgáltatásra irányuló altípusok vonatkozásában; a bírói gyakorlatban az alábbi variációk voltak „tetten érhetőek”:

- határozott időre kötött, plakát kihelyezésére vonatkozó megbízási szerződéssel egyes albérleti szerződés²⁹,
- parkolási rendszer bevezetésére, használatára és üzemeltetésére kötött kontraktus felhasználási, haszonbérleti elemeket is hordozó, a franchise-szerződéshez hasonló komplex jogviszonyt lefedő egyes megállapodás.³⁰

A tipikus és az atipikus megállapodások csoportjai között

- egyrészt átmeneti képződményként (vegyes szerződésként) ezek mixtúrája („hibrid”) tűnt fel: így a számítógépes program (szoftver) hasznosítására köthető megállapodás, amely vállalkozási, bérleti, haszonbérleti és lízingszerződési elemeket is tartalmazhat³¹;
- másrészt pedig a néhány atipikus szerződés egy-egy alfaja, vagy kisebb szegmense részleges szabályozásra került a Ptk.-ban (franchise-, faktoring-, pénzügyi lízingszerződés).

A szerződések területén jogági „keveredés” is megfigyelhető: napjainkra számos egyes jogági megállapodás alakult ki, például közszolgáltatási szerződés, közbeszerzési szerződés, támogatási szerződés.³² Ezekben az esetekben nem a szerződés közvetlen tárgya (a szolgáltatás) alapján minősíthetők a kontraktusok vegyesnek, hanem aszerint, hogy több jogág jogi normái alkalmazandók rájuk, amelyek a szerződés teljes dinamikáját meghatározzák.

Meglátásunk szerint a gazdasági és társadalmi viszonyok változásai és a globalizáció eredményezte átalakulások a szerződések területén a *de facto innominát* kontraktusok irányából induló és a nevesített tipikus szerződések felé mutató fejlődést generálnak. A megelőzően még fel nem

28 Erről részletesen lásd: PAPP TEKLA: *A disztribútori szerződés.* *Gazdaság és Jog*, 2010/5., 14–19.

29 LB Pfv. XI. 20.314/2006. (BH 2007. 332.)

30 SZIT-H-GJ-2008-89.

31 Fővárosi Ítéletábrla 5. Pf. 21.373/2006/3.

32 PAPP TEKLA: *A támogatási szerződés I.* Cég hírnök. 2012/6., 12–14.; PAPP TEKLA: *A támogatási szerződés II.* Cég hírnök. 2012/7., 3–6.

Tanulmány

merült megállapodások először de facto innominát szerződésként tűnnek fel, majd rendszeressé válásukkal a vegyes (pl. befektetési szerződés) vagy az atipikus szerződések (pl. a fogyasztói csoport létrehozására és működtetésére irányuló konzorciums szerződés) közé sorolódnak, és végül – nem annyira gyakoriságuk, mint inkább – jogalkotói szándék folytán bekerülhetnek a Ptk.-ba (pl. az álatipikus, vegyes szerződésnek minősülő disztribútori szerződés³³, vagy az eddig még csak a de facto innominát megállapodásként feltűnt, az új Ptk.-ba bizalmi vagyongazdálkodásról bekerült kontraktus).³⁴

A fentiekből is látható, hogy a szerződési jog a levett cölöpök (a tipizálási szempontok) között *folyamatos, állandó alakulásban, változásban* van.

1.2. Szintén körvonalazható fejlődési ív és jelenség, hogy a szerződési jog jövőjét napjainkban egyre kevésbé a nemzeti magánjogok alakítják. *Európában* egyre inkább szupranacionális síkra terelődik a szerződési jog fejlődése³⁵, amelynek útvesztőiben is a szerződéstípusok meghatározásával tudunk eligazodni. A XXI. századra a nemzeti szerződési jogok egy többretegű magánjog³⁶ részei, amelyet európai és globális hatások befolyásolnak, alakítanak. Ebből adódóan elképzelhetetlen a magánjog bármely részének kutatása és feldolgozása ezen behatások vizsgálata nélkül.

A magánjog szerződéseinek klasszifikálási szempontjaira vonatkozóan az európai szerződési jogi szakirodalomban új megközelítések is feltűntek: az egyedi és az egymással összefüggő megállapodások kategorizálásával³⁷, azaz a bilaterális szerződési jogviszonyok mellett a *multilaterális kontraktuális kapcsolatok* vizsgálata is elkezdődött. Az utóbbiak kapcsán³⁸

- a) *szerződési lánc(olat)* (contractual chains) elnevezés alkalmazása olyan szerződésekre, amelyeket az kapcsolat össze, hogy ugyanaz a közvetlen és közvetett tárgyuk³⁹ (lásd: disztribútori megállapodás);
- b) a *hálózati* (network⁴⁰, Netzvertrag) szerződések kife-

jezés használata jelent meg olyan kölcsönösen összefüggő tartalmú jogviszonyokra, amelyek jogalanyai megőrzik jogi és gazdasági elkülönültségüket (pl. PPP-szerződés, társaságon belüli kapcsolat a tagok és munkavállalók között stb.)⁴¹, (contract clusters)⁴²;

- c) az *'esernyő'* (umbrella), vagy *keretmegállapodások* (framework agreements) megjelölés is használatossá vált olyan kontraktusokra, amelyek formális keretet biztosítanak a közös célnak alárendelt szerződési döntéseknek, valamint a közös célra irányuló szerződési feltételek kidolgozásának⁴³ (pl. a szindikátusi szerződés konzorcionális válfaja, amely konzorciumot hoz létre)⁴⁴;
- d) a *kapcsolt szerződések* (linked contracts, Vertragsverbund, collegamento negoziale, contratos conexos o vinculados) elnevezés az európai magánjog-egységesítési folyamatokban terjedt el.⁴⁵ A kapcsolt szerződések megjelentek a távollévők között kötött szerződésekre vonatkozó 97/7/EK irányelvben, a fogyasztói hitelt szabályozó 87/102/EGK és 2008/48/EK irányelvekben, a timesharing-szerződést érintő 94/47/EK és 2008/122/EK irányelvekben, valamint a közös referenciakeret vázlatában is (DCFR). A kapcsolt szerződéseknél az egymással való összefüggés a szerződési felek részleges azonosságában és a szerződések tartalmi kölcsönhatásában mutatkozik meg (pl. egyszerű kapcsolt kontraktus a fogyasztói hitellel kötött adásvételi szerződés, komplex kapcsolt megállapodás a franchise-szerződés).⁴⁶

Az egymással – bármilyen szempontból is – összefüggő megállapodásokat *szerződés csoportnak* (group of contracts, groupes de contrats, collegamento negoziale, contratos conexos o vinculados) is nevezik; ezen jogintézmény ismérve az, hogy nem szerepelnek benne sem járulékos, sem alárendelt (másik kontraktustól függő) szerződések, hanem a csoportot alkotó megállapodások önálló szerző-

33 Ptk. 6:372–6:375. §§

34 Ptk. 6:310–6:330. §§

35 GRUNDMANN: i. m. 1019.

36 SZILÁGYI FERENC: *Európai szerződési jog és a nemzeti szerződési jog rendszere: aktuális kontextus és problémakörök*. Magyar Jog, 2012/2., 82.

37 CAMPBELL, DAVID – COLLINS, HUGH – WIGHTMAN, JOHN (eds.): *Implicit Dimensions of Contract, Discrete, Relational and Network Contracts*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003.; MITCHELL, CATHERINE: *Contract Law and Contract Practice, Bridging the Gap Between Legal Reasoning and Commercial Expectation*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2013.

38 Az alábbi kategóriák egy nevesített szerződésre való kivetítését lásd: PAPP TEKLA: *Komplex szerződések és a biztosítási kontraktusok*. Biztosítás és Kockázat, 2018/1., 6–13.

39 VAN DONGEN, SANNE: *Groups of contracts, An exploration of types and the archetype from a Dutch legal perspective*. In: SAMOY, ILSE – LOOS, MARCO B. M.: *Linked Contracts*. Cambridge–Antwerp–Portland, Intersentia, 2012. 10.

40 TEUBNER, GUNTHER: *Networks as connected contracts*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2011. 95.: „the decisive motor within hypermodern economic arrangements”; GRUSIC, UGLJESA: *Con-*

tractual networks in European Private International Law. International and Comparative Law Quarterly, 2016/7., 584–588.: „relational and symbiotic contracts”.

41 ALESSANDRO, ARRIGHETTI – BACHMANN, REINHARD – DEAKIN, SIMON: *Contract Law, Social Norms and Inter-firm Co-operation*. Cambridge Journal of Economics, 1997/21., 171–172.; COLLINS HUGH: *The Research Agenda of Implicit Dimensions of Contracts*. In: CAMPBELL–COLLINS–WIGHTMAN (eds.): *Implicit Dimensions of Contract, Discrete, Relational and Network Contracts*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003. 21.; GRUNDMANN: i. m. 1047.

42 BROWNSWORD, ROGER: *Network Contracts Revisited*. In: AMSTUTZ MARC – TEUBNER GUNTHER (eds.): *Networks: Legal Issues of Multilateral Cooperation*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2009. 31–32.

43 MITCHELL: i. m. (37. jegyzet) 60–61.

44 NAGY BARNA KRISZTINA: *A konzorciumi és szindikátusi szerződés a polgári jogi társaság relációjában I*. Céghírnök, 2016/11., 9–11.; II. 2016/12., 10–12., III. 2017/1., 4–6.

45 URIBE, RODRIGO M.: *Linked contracts: elements for a general regulation*. In: SAMOY–LOOS: *Linked Contracts*. Cambridge–Antwerp–Portland, Intersentia, 2012. 158.

46 URIBE: i. m. (45. jegyzet) 155–156., 162–163.

dések (Bausteinverträge, module-contracts)⁴⁷, egymás közti hierarchia nélkül.⁴⁸ Kutatások tárgyát képezi az, hogy a szerződés csoporton belüli komplexitás függvényében az egyik szerződés megkötése, érvénytelensége, megszegése, megszűnése, vagy megszüntetése kihat-e és hogyan a többi, csoportot alkotó kontraktusra.

A külföldi szakirodalom az egymással összekapcsolt szerződések archetípusának a *Hoge Raad-ügyben* (1998) jogvita tárgyává tett hitelezett adásvételt (fogyasztói szerződést) tekinti⁴⁹; az ebben az ügyben hozott ítéletre további bírói gyakorlat⁵⁰ és a DCFR definíciója is épült⁵¹, továbbá megjelent az adásvételhez tapadóan a kölcsön és a biztosítás összekapcsolása⁵² is.

2. Gondolatok és észrevételek a közigazgatási szerződés kapcsán

2.1. Közjog és magánjog

A közjog és a magánjog szétválasztása régóta diszkussziók középpontjában áll: már a XX. század első felében vagy kategorikus ellentétpárként kezelték⁵³, vagy elismerték olyan jogviszonyok létezését, amelyek köz- és magánjogi szabályozás alatt egyaránt állnak⁵⁴; erre markáns példa Szontagh Vilmos és Moór Gyula polémiája.⁵⁵

E fennmaradt kettősséget jól világítja meg Menyhárd Attila⁵⁶, felhívja a figyelmet a két jogág azonos értékrendjére és arra, hogy bizonyos joghelyzetek nem teszik lehetővé egymástól való következetes elhatárolásukat. A *dualitás adottságának elfogadása és annak kibékítése* egyaránt megfigyelhető napjainkban is:

- a közjogi személyek közjogi cselekvései a polgári jog szerint nem minősíthetők, mert „ez a közjog-magánjog olyan keveredése lenne, ami a jogrendszerben kibogozhatatlan konfliktusokat eredményez”⁵⁷;

- a közérdek magánjogba hatolását a polgári jog közjogiasodásaként is értékeli azzal, hogy ez csak rendkívül visszafogott és közvetett lehet⁵⁸;
- a polgári jogi szerződés állami tevékenység megvalósító eszközként (nem kifejezetten polgári jogi jellegű kötelezettségtartalmakkal) való elfogadása⁵⁹;
- átfogó, konszenzusos kategóriák alkalmazása mindkét jogágban (a kettősséget nem a priorinak tekintve), amelyeket speciális jogszabályok töltenek meg tartalommal.⁶⁰

A *bírói gyakorlat* is elfogadja azt, hogy a közjogi és magánjogi jogviszonyok egymáshoz kapcsolódása révén jogviszonyi komplexitás alakulhat ki, azonban „nem lehet »hintázni« a köz- és a magánjogi jogviszonyok között, azaz mindig onnan kölcsönvenni egy-egy elemet, ahonnan célszerűbbnek látszik”⁶¹. Azaz „a közigazgatás – eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában – szabadon dönt arról, hogy a közdolgok használatának biztosítása kapcsán a magánjogi vagy a közigazgatási utat választja-e”⁶². Azonban ha ez a közigazgatási döntés megtörtént, akkor következetesen vagy a magánjog⁶³, vagy a közjog ösvényén kell végigmennie a joggyakorlónak, jogalkalmazónak, nem keverve és vegyítve a két jogág jogintézményeit és definícióit.⁶⁴ A Kúria ugyanakkor nyomatékosan hangsúlyozza egy műzumi letéti szerződés kapcsán azt is – a 11/2013. (V. 9.) AB határozatban rögzített jogbiztonságra tekintettel –, hogy

- el kell határolni egymástól az állam közhatalmi és tulajdonosi minőségét;
- az állam magánjogi jogviszonyok alanyaként a másik félhez képest mellérendelt, nem élvezhet nagyobb védelmet;
- az állam közhatalmi aktusa a felek magánjogi jogviszonyában nem eredményezhet jelentős módosulást;
- ha ez mégis megtörténne, az sérti a jogbiztonság alaptörvényi követelményét.⁶⁵

A két jogág egymás közötti kölcsönhatására és kölcsönös átfedettségére két tendencia is példát szolgáltat: egyrészt a szerződések közjogiasodása, másrészt a közjog szerződésesítése.

47 MAULTZSCH, FELIX – CZARNECKI, MARK A.: *Bausteinverträge in der Dogmatik der Schuldverhältnisse*. Zeitschrift für Europäisches Privatrecht, 2016/4., 832–858.

48 URIBE: i. m. (45. jegyzet) 157–158.

49 VAN DONGEN: i. m. (39. jegyzet) 9.

50 JANS/FCN; Von Hohenmeiss/Arenda; Mooijman/Netjes; lásd: VAN DONGEN: i. m. (39. jegyzet) 11–13., 25–27.

51 Article II.-5:106

52 VAN DONGEN: i. m. (39. jegyzet) 24.

53 KUNCZ ÖDÖN: *A jog birodalma. Bevezetés a jog- és államtudományba*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1946. 129.

54 BECK, SALAMON: *Szerződés, mint közigazgatási jogviszony*. Polgári Jog (Közgazdaság és Pénzügy), 1938/5., 250–252.: „magánjogi tartalmú szerződés formájában közigazgatási jogviszony rejlik”.

55 SZONTAGH VILMOS: *Közjog és magánjog elválasztása*. Jogállam, Jog- és államtudományi Szemle, 1938/XXXVII., 172–181.

56 *A polgári jog tudománya Magyarországon*. In: JAKAB ANDRÁS – MENYHÁRD ATTILA (szerk.): *A jog tudománya a Tudománytörténeti és tudományelméleti íráskor, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 250–251.

57 PETRIK FERENC: *Közszerződés a közjog és a polgári jog határán*. Gazdaság és Jog, 2005/11., 7.

58 DARÁZS LÉNÁRD: *Közérdekvédelem a tisztességtelen szerződési feltételek megítélésében*. Opuscula Civilia, 2017/1., 2.

59 KISFALUDI ANDRÁS: *A szerződés jogintézménye az állami funkciók ellátásában*. Polgári Jog, 2018/1., 4. és 11.

60 AUER ÁDÁM: *A jogi személyiség a közjog és a magánjog paradigmájában – fragmentum*. In: BODA JÓZSEF – FELKAI LÁSZLÓ – PATYI ANDRÁS (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. 54–55.

61 A Kúria Önkormányzati Tanácsának Kof.5033/2017/4. számú határozata (számos AB-határozatra utalással).

62 MENYHÁRD ATTILA: *Köztulajdon – közdolgok – forgalomképesség*. Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/2., 6., 8.

63 3091/2016. (V. 12.) AB határozat; NASZLADI GEORGINA: *Az állam(i) szervek alapjogi jogalanyisága az Alkotmánybíróság értelmezésében*. Közjogi Szemle, 2016/3., 65–66.

64 AUER ÁDÁM – PAPP TEKLA: *A corporate governance jelentősége a köztulajdonban lévő gazdasági társaságoknál*. Jogtudományi Közlöny, 2017/5., 219.

65 KGD 2018. 4.

Tanulmány

Az Alkotmánybíróság a tartós, hosszú idejű, folyamatos jogviszonyokban rejlő kockázatviselés szempontjaira (jelentős gazdasági, politikai, pénzügyi és egyéb társadalmi változások – háború, válság, infláció, gazdasági lehetetlenség stb. – hatásaira) több határozatában hivatkozott⁶⁶ és ezzel kapcsolatban felhívta a figyelmet a szerződések „közjogiasodására” (az állami beavatkozásra, a szerződési kötelezettségek ártértékelésére, megváltoztatására, esetlegesen szerződések megszüntetésére) is. „A szerződésekbe történő beavatkozás lehetősége és a szerződési szabadságnak a nemzetközi jogösszehasonlításban is felismerhető korlátozása összefügg azzal, hogy az állami szerveknek a szerződésekkel kapcsolatos magatartása a gazdasági élet változásai folytán korunkban világviszonylatban lényegesen megváltozott [...] Nemzetközi tapasztalatok egyértelműen mutatják, hogy összgazdasági, továbbá nemzetgazdasági szempontok a szerződési szabadság közérdekű korlátozását esetenként szükségessé teszik [...] gyakran kétségesé válik a felek szerződéskötési szabadsága, a szerződések tartalmának a felek részéről történő meghatározása, sőt a szerződések tartalmának változatlanul maradása is.”⁶⁷

A közigazgatási jogban megjelennek a megállapodások: „a kontraktualizáció, amit a szerződésedés folyamatával lehet azonosítani”; amit a társadalom szervezetedése, a pályázati rendszerek dominanciája, a közigazgatással szemben támasztott követelmények (hatékonyság, együttműködés, szolgáltató jelleg stb.), a közfeladatok magánjogi eszközökkel és keretek között történő ellátása, valamint „a közigazgatás piaci mechanizmusokkal való »átszövése«” indokol.⁶⁸

2.2. Kontraktuselnvezések

Magyary Zoltán a közigazgatás cselekedeteit szakirányú aktusokra, szervi aktusokra és közigazgatási jogi aktusokra bontja, az utóbbiban helyezi el a közigazgatási jogi szerződéseket (két közigazgatási jogi személy közötti közigazgatási tárgyú szerződés).⁶⁹

Szamel Lajos felváltva és szinonimaként használja az államigazgatási és a közjogi szerződés kifejezéseket.⁷⁰ Ádám

Antal⁷¹, Szilágyi István⁷² és Olajos István⁷³ is közjogi szerződés kategóriával dolgozik, azonban míg az előbbieket ez gyűjtőfogalomként értik (ennek körébe sorolva a közigazgatási szerződést), addig utóbbi a közigazgatási szerződést meg sem említi.

Közszerződés elnevezéssel él Petrik Ferenc⁷⁴ és Horváth M. Tamás⁷⁵, míg közigazgatási szerződés definíció használatos Patyi Andrásnál és Varga Zs. Andrásnál⁷⁶, Fazekas Mariann-nál és Ficzer Lajosnál⁷⁷, Bándi Gyulánál⁷⁸, Bencsik Andrásnál⁷⁹, a ReNEUAL Modell Szabályok értékelőinél⁸⁰, és újfent Horváth M. Tamásnál.⁸¹

Érzelkelhetően nem egységes a közjogi szakirodalom a terminológia kérdéskörében, ahogy a bírói gyakorlat sem (mind a három elnevezés használatára van példa)⁸², míg ezzel a témával foglalkozó magánjogászok: Harmathy Attila⁸³, Török Gábor⁸⁴ és Strihó Krisztina⁸⁵ alapvetően a közigazgatási szerződés definícióval dolgoznak.

Nemzetközi összevetésben megállapítható, hogy az angol jog nem ismeri a magánjogi és közjogi megkülönböztetést a szerződési jogban, a holland jog a két jogágat szigorúan elkülöníti egymástól azzal, hogy a közjogi szereplők kont-

66 32/1991. (VI. 6.), 1473/B/1991., 43/1995. (VI. 30.) és 66/1995. (XI. 24.) AB határozatok

67 32/1991. (VI. 6.) AB határozat; 31/1998. (VI. 25.) AB határozat; JUHÁSZ ZOLTÁN: *Közjogi elemek a polgári jogi szerződésekben: a villamos-energia közüzemi szerződés szerződésszegési szabályainak példája*. Jogelméleti Szemle, 2005/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/juhasz24.html> (2018. 03. 27.)

68 ÁDÁM ANTAL: *A közjogi szerződésekről*. Jura, 2004/1., 5.; BENCSIK ANDRÁS: *A közigazgatási szerződésekről, különös tekintettel a hatósági szerződésekre*. Jura, 2009/2., 191.

69 MAGYARY ZOLTÁN: *Magyar közigazgatás, A közigazgatás szerepe a XX. század államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942. 587–588.

70 SZAMEL LAJOS: *A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos vizsgálata. Az államigazgatási szerződés*. Állam és Igazgatás, 1984/6., 522–541.

71 ÁDÁM ANTAL: *A köztestületek és a közjogi szerződések a postmodern társadalom és állam kapcsolataiban*. Acta Humana, 1995/21., 16–30.; ÁDÁM: i. m. (68. jegyzet) 5–17.; ÁDÁM ANTAL: *A közigazgatási aktus alakváltozása, a közszerződés*. Magyar Közigazgatás, 2005/5., 267–275.

72 SZILÁGYI ANDRÁS: *Hatósági szerződések Magyarországon*. Jura, 2005/2., 135–136.

73 OLAJOS ISTVÁN: *A közjogi szerződés mint a támogatásokkal kapcsolatos jogalkalmazás egy útja*. Sectio Juridica et Politica Tomus XXIX. Miskolc, 2011. 503–514.

74 PETRIK: i. m. (57. jegyzet) 3–7.

75 HORVÁTH M. TAMÁS: *Csendes fordulat, A közszolgáltatásokkal kapcsolatos uniós politika változásának eredete és hatása*. Jogtudományi Közöny, 2013/4., 173–183.

76 PATYI ANDRÁS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk. VARGA ZS. ANDRÁS): *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2013. 248–250.

77 FICZERE LAJOS (szerk.): *Magyar közigazgatási jog, Általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 317–322.; FAZEKAS MARIANN – FICZERE LAJOS (szerk.): *Magyar közigazgatási jog, Általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 303–309.

78 BÁNDI GYULA: *Az együttműködés elve a környezetvédelemben és a közigazgatási szerződés*. In: Lőrincz Lajos-jubileum. 2006. 27–34.

79 BENCSIK: i. m. 191–198.

80 KOVÁCS LÁSZLÓ – VÁRHOMOKI-MOLNÁR MÁRIA – SZILVÁSY GYÖRGY PÉTER – KOI GYULA – IVÁN DÁNIEL: *A közigazgatási szerződések*. In: PATYI ANDRÁS – BOROS ANITA (szerk.): *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*. 2017/2. különszám 134–179.

81 HORVÁTH M. TAMÁS: *A közigazgatási szerződések szabályozási koncepciója*. Magyar Közigazgatás, 2005/3., 142–147.

82 Közjogi szerződés: EBH 2005. 1231., BH 2005.295.; közszerződés: KGD 1997. 15., BH 1997.208.; közigazgatási szerződés: KGD 2015. 90.

83 HARMATHY ATTILA: *Szerződés, közigazgatás, gazdaságirányítás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

84 TÖRÖK GÁBOR: *A közigazgatási szerződés*. In: Lőrincz Lajos-jubileum. 2006. 427–429.

85 STRIHÓ KRISZTINA: *Nem magánjogi (közjogi) szerződések: a közigazgatási szerződés és a hatósági szerződés*. In: PAPP TEKLA (szerk.): *Atipikus szerződések*. Budapest, Opten, 2015. 461–467.

raktuális jogviszonyainak nagy részét vegyes szerződésnek tekinti, ezzel szemben Franciaországban és Németországban nagy tradíciója van a közigazgatási szerződésnek⁸⁶, a dán jog használja a magánjogi és közjogi szerződés kifejezéseket, azonban a 'public (law) contract' kategóriája nem kidolgozott (típusa, tárgya bizonytalan, csak az adott, hogy az egyik szerződő fél közjogi személy).⁸⁷

2.3. A közigazgatási szerződés jellemzői

Szakirodalmi konszenzus az alábbi ismérvek vonatkozásában alakult ki:

- a szerződés egyik alanya mindig közigazgatási szerv, vagy közjogi jogi személy;
- a szerződés tartalmát csak közigazgatási szerv állapíthatja meg közjogi (alapvetően kógens) jogszabályok alapján;
- a megállapodás célja közszolgáltatás nyújtása, biztosítása, közfeladat ellátása, közcél megvalósítása;
- a közigazgatási szerv egyoldalú cselekményével módosíthatja, megszüntetheti a szerződést, szankcionálhatja a másik fél szerződésszegését (elő-/többlet-jogok);
- a szerződésből eredő jogviták közigazgatási bíróság hatáskörébe tartoznak.⁸⁸

További nem konszenzusos ismérvalékok:

- rendszeres törvényességi felügyelet érvényesülése a közigazgatási szerződés vonatkozásában⁸⁹;
- alá-fölé rendeltség eltűnése a szerződő felek között (mellérendeltség)⁹⁰, ezen kritériummal nem értünk egyet, nézetünk szerint azon álláspontok helyesek, amelyek szerint nincs teljes körű egyenjogúság⁹¹ a szerződés alanyai között, azonban speciális, együtmű-

ködési jellegből adódó kezdetleges partneri viszony igen⁹²;

- szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyenértékűsége (szinallagma) nem jellemző a közigazgatási szerződésre⁹³;
- nyilvánosság és többletgarancia biztosítása a nem közjogi szerződő fél számára⁹⁴, ezen ismérvek kapcsán az első meglétét vitatjuk, a második kapcsán pedig hangsúlyozandó, hogy a bírói kontroll igénybevételének lehetősége magánjogi szempontból nem többletbiztosíték, hiszen a Ptk. Bevezető rendelkezéseiben⁹⁵ rögzített, alapvető jelentőségű jogérvényesítési mód.

A közigazgatási szerződés közvetlen és közvetett tárgyának, valamint tartalmának meghatározására kísérletet tett Petrik Ferenc a támogatási szerződések elemzésén keresztül⁹⁶, Olajos István inkább a közigazgatási szerződés jellemzői közé kevert tartalmi elemeket⁹⁷; azonban a közigazgatási szerződésbe foglalható jogok és kötelezettségek konkretizálását szinte lehetetlenné teszi az irányadó jogi normák sporadikus, konkrét típusra koncentráló és nem a szerződési dogmatikához és dinamikához igazodó szabályozási jellege.

A fenti szintetizáló összefoglalóból egyértelműen leszűrhető, hogy a közigazgatási szerződés ismertetett jegyei távol esnek a magánjogi szerződések jellemvonásaitól.

2.4. Típusai

A közigazgatási szerződés kategóriájába sorolható/sorolandó kontraktusok tekintetében elég nagy zűrzavar uralkodik a közjogi szakirodalomban. Fellelhetők a rendszerezés igényével készített kategorizálások, ezen kívül felsorolásszerű ismertetések és fragmentált megközelítések⁹⁸ is.

Az átfogó és szisztematikus típusartalom megállapításánál nem található átfedés az egyes álláspontok között:

- Szamel Lajos államigazgatási szervek vagyoni és nem vagyoni tárgyú megállapodásai, valamint a közigazgatási hatóságok által kötött egyezségeken alapuló szerződések között tesz különbséget⁹⁹;
- Petrik Ferenc hatósági határozatot pótló, fejlesztési, támogatási és szervezetalakító közszerződéseket határol el egymástól¹⁰⁰;
- Patyi András és Varga Zs. András a közigazgatási jogviszonyokon belül mellérendeltségi jellegű jogviszonynak tekinti a közigazgatási szerződést azzal, hogy

86 BEALE, HUGH – FAUVARQUE-COSSON, BÉNÉDICTE – RUTGERS, JACOBIE – TALLON, DENIS – VOGENAUER, STEFAN: *Cases, Materials and Text on Contract Law*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2010. 160–167.

87 ULFBECK, VIBE: *The liability of public authorities in Denmark*. In: OLIPHANT, KEN (ed.): *The liability of public authorities in comparative perspective*. Cambridge–Antwerp–Portland, Intersentia, 2016. 108.

88 A felsorolt közigazgatási szerződési jellemzők megegyeznek a Jogi Lexikonban (Budapest, KJK-Kerszöv, 1999. 366–367.) feltüntetett ismérvekkel. A fogalmi ismérvek HARMATHY: i. m. (83. jegyzet) 13., 31., 125., 14.; MOLNÁR MIKLÓS – TABLER MARGARET M.: *Gondolatok a közigazgatási szerződésekről*. Magyar Közigazgatás, 2000/10., 597–610.; BERÉNYI SÁNDOR: *A közigazgatási aktus*. In: FAZEKAS MARIANN – FICZERE LAJOS (szerk.): *Magyar közigazgatási jog, Általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 303–309.; ÁDÁM: i. m. (68. jegyzet) 6–7.; SZAMEL: i. m. 536., 538.; PETRIK FERENC: *A közigazgatási aktus alakváltozása, a közszerződés*. Magyar Közigazgatás, 2005/5., 268.; ÁDÁM: i. m. (71. jegyzet) 28.; PETRIK: i. m. (57. jegyzet) 7.; OLAJOS: i. m. 503., 504., 510–511.; PATYI-VARGA ZS.: i. m. 250.; BÁNDI: i. m. 32.; TÖRÖK: i. m. 428.; HORVÁTH M.: i. m. (81. jegyzet) 142.; BENCsik: i. m. 192.; SZILÁGYI: i. m. (73. jegyzet) 135–136.; STRIHÓ: i. m. (85. jegyzet) 462.; PATYI-BOROS: i. m. 138. alapján kerültek kialakításra.

89 ÁDÁM: i. m. (68. jegyzet) 7.; STRIHÓ: i. m. (85. jegyzet) 462.; PETRIK: i. m. (57. jegyzet) 8.

90 OLAJOS: i. m. 511.; HORVÁTH M.: i. m. (81. jegyzet) 142.

91 TÖRÖK: i. m. 428.

92 PATYI-VARGA ZS.: i. m. 249.

93 PETRIK: i. m. (57. jegyzet) 7. Ellenvéleményen: OLAJOS: i. m. 511.; álláspontom szerint ezzel kapcsolatban az a mérvadó, hogy milyen szerződéseket sorolunk a közigazgatási szerződés kategóriájába, mert hatósági szerződésnél a szinallagma fel sem merül.

94 HORVÁTH M.: i. m. (81. jegyzet) 143.; OLAJOS: i. m. 511.

95 Ptk. 1:6. §

96 PETRIK: i. m. (57. jegyzet) 7–8.

97 OLAJOS: i. m. 511. (hatodik, tizedik ismérvek)

98 OLAJOS: i. m. 512–513.

99 SZAMEL: i. m. 537.

100 PETRIK: i. m. (88. jegyzet) 270–275.

Tanulmány

a kooperációs megállapodások, továbbá közigazgatási szervek közötti, valamint a közigazgatási szerv és egyéb szerv közötti kontraktusok tartoznak ide¹⁰¹;

- Bándi Gyula a közigazgatás önkéntes megállapodásait veszi górcső alá: szabályozási, jogkövetési, szabványosítási, jogvitás helyzetet megelőző és a magatartási kódex altípusokra osztva ezeket.¹⁰²

A közigazgatási szerződés altípusaiban a következő „listák” kialakítására került sor (amelyek között már van meg egyezés is):

- a) közhatalmi szervek és egyházak illetékes szervei közötti, politikai pártok, Országos Érdekegyeztető Tanács, önkormányzatok közötti, önkormányzat és rendőrség közötti, társadalmi bázisú szervezetekkel kötött közjogi szerződések, a közbeszerzési szerződés, az egészségügyi szolgáltatások finanszírozására szolgáló szerződések, közoktatási megállapodások, közigazgatási szerv és ügyfél közötti közigazgatási szerződés, egyes természetű közjogi szerződések (pl. privatizációs, sportjogi stb.)¹⁰³;
- b) önkormányzatok társulási megállapodásai, Országos Egészségbiztosítási Pénztár finanszírozási szerződésai, önkormányzat és rendőrség közötti, közszolgáltatások átruházását célzó, koncessziós, közbeszerzési és hatósági szerződések¹⁰⁴;
- c) koncessziós, közüzemi hálózatok üzemeltetési, közszolgáltatási, közbeszerzési szerződések, törvény alapján önkormányzati rendelettel szabályozott szerződésszerű viszonyok, közoktatási és közművelődési megállapodások, szociális szolgáltatást nyújtóval kötött és egészségügyi ellátási szerződések, finanszírozási szerződés, Országos Egészségügyi Pénztár és az önkormányzatok közötti egészségügyi szakellátási kötelezettséget meghatározó kapacitáslekötési megállapodások¹⁰⁵;
- d) közbeszerzési, privatizációs, közigazgatási együttműködési, közfeladat ellátásáról szóló és támogatási szerződések (eldöntetlenül hagyva a koncessziós és a közszolgáltatási szerződések besorolását).¹⁰⁶

A *legsúlyosabb kategóriájú, sajátos közigazgatási szerződésnek a hatósági szerződést tekintik*¹⁰⁷, amely magánjogi érte-

lemben egyáltalán nem minősül szerződésnek¹⁰⁸, ezt a kapcsolódó, gyér számú közzétett bírósági eseti döntés is alátámasztja.¹⁰⁹

A ReNEUAL Modell Szabályok közigazgatási szerződésnek az uniós hatóság/EU-szervek és magánjogi jogalanyok közötti megállapodások, a tagállami igazgatás ilyen jellegű tevékenysége révén keletkező szerződéseket tekintik.¹¹⁰

A fenti csoportosítások egyik konklúziója a koncessziós, közbeszerzési, közszolgáltatási és támogatási szerződések jogági jellegének *eltérő megítélése* a magánjogi besorolásukhoz képest; ennek kapcsán mind a magyar szerződési rendszerről fentebb (lásd 1. pontban) kifejtetteket fenntartom (a koncessziós szerződés atipikus, magánjogi kontraktus¹¹¹; a közbeszerzési¹¹², a közszolgáltatási és a támogatási szerződések vegyes jogági megállapodások, amelyekben eltérő mértékű közjogi dominancia érvényesül)¹¹³, mind az ezeket a szerződéseket monografikusan feldolgozó, részletes analízist nyújtó munkákban (lásd előző két lábjegyzet) leírtakkal egyetértünk.

A közigazgatási szerződés *regulációs hátterét* vizsgálva a legfontosabb jogszabály a 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról (eljárásjogi és nem anyagi jogi norma), amely 4. § (7) bekezdése 2. pontjában [a 2017. évi L. törvény az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény és a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról 526. § a) pontja által korrigáltan] rögzíti: közigazgatási szerződés a magyar közigazgatási szervek között közfeladat ellátására kötött szerződés vagy megállapodás, továbbá az a szerződés, amelyet törvény vagy kormányrendelet annak minősít. A definíció első fordulata tekinthető csak fogalmi meghatározásnak, amely megegyezik Magyar Zoltán (lásd 2.2. pontban), valamint Patyi András és Varga Zs.

TILK PÉTER: *A hatóság döntései és a hatósági szerződés az új eljárási törvény alapján.* Magyar Jog, 2006/2., 85–94.

108 Ebben a vonatkozásban mindenben egyetértek Strihó Krisztinának az általam szerkesztett *Atipikus szerződések* című könyvben közzétett, a hatósági szerződést magánjogi szempontok alapján elvégzett elemzése tartalmával és eredményével; lásd: STRIHÓ: i. m. (85. jegyzet) 464–472.

109 BDT 2013. 2870.; KGD 2014. 15.; KGD 2015. 90.; KGD 2017. 76.; BDT 2017. 3631.

110 PATYI–BOROS: i. m. 135., 177.; ennek némiképp ellentmondva PATYI–BOROS: i. m. 138–139.

111 PAPP TEKLA: *A koncesszió.* Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2006. 16–19.; PAPP TEKLA – BALOG BALÁZS: *A koncessziós szerződés.* In: PAPP TEKLA (szerk.): *Atipikus szerződések.* Budapest, Opten, 2015. 272–274.

112 2017. évi CLXXXVI. törvény a közigazgatási bürokráciacsökkentéssel és az egyes hatósági eljárások egyszerűsítésével összefüggő törvények módosításáról 68–75. §§ indokolása: A közbeszerzési szerződés nem közigazgatási szerződés.

113 JUHÁSZ ÁGNES: *A közbeszerzési szerződés.* In: PAPP TEKLA (szerk.): *Atipikus szerződések.* Budapest, Opten, 2015. 473–529.; AUER ÁDÁM: *A közszolgáltatási szerződés.* In: PAPP TEKLA (szerk.): *Atipikus szerződések.* Budapest, Opten, 2015. 530–549.; PAPP TEKLA: *A támogatási szerződés.* In: PAPP TEKLA (szerk.): *Atipikus szerződések.* Budapest, Opten, 2015. 550–561.

101 PATYI–VARGA ZS.: i. m. 248.

102 BÁNDI: i. m. 31.

103 ÁDÁM: i. m. (68. jegyzet) 7–17.; STRIHÓ: i. m. (85. jegyzet) 463.

104 BERÉNYI: i. m. 307–309.

105 HORVÁTH M.: i. m. (81. jegyzet) 143–144.; STRIHÓ: i. m. (85. jegyzet) 462–463.

106 OLAJOS: i. m. 506.

107 TÖRÖK: i. m. 429.; PATYI–VARGA ZS.: i. m. 252.; BENCSIK: i. m. 193–196.; SZILÁGYI: i. m. (72. jegyzet) 136–143.; FARKAS ERIKA: *A hatósági szerződés.* *Közigazgatás a gyakorlatban*, 2012/1., 20–23.; STRIHÓ KRISZTINA: *A hatósági szerződésről – szerződés?* In: PAPP TEKLA (szerk.): *A szerződés interdiszciplináris megközelítésben, Lectiones Iuridicae.* Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012. 59–65.

András (lásd 2.4. pontban) egyik közigazgatási szerződés kategóriájával, kizárva a meghatározásból a közigazgatási szerv és magánjogi jogalany közötti kontraktuális jogviszonyokat (lásd: közbeszerzési, támogatási, közszolgáltatási és koncessziós kontraktusok); azonban a *jogszabályi rendelkezés második fordulata mindenféle definitív elemet nélkülöz, szimplán a jogalkotó számára fenntartott jogági minősítést lehetővé tevő jogtechnikai eszköz, amely alkalmazása során kérdéses, hogy tekintettel vannak-e a 2.3. pontban kifejtett közigazgatási szerződési jellemzőkre. A normatív előírások többsége a közigazgatási szerződés kapcsán a hatósági szerződésre koncentrált, elenyésző számban lehet más, nevesített közigazgatási szerződéstípusra bukkanni.¹¹⁴ Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény 92–93. §§ erejéig rendezi a hatósági szerződés alapjait, közigazgatási szerződésnek tipizálva azt. A *hatósági szerződés* közvetlen tárgya szerint sokféle lehet: településkép javítása¹¹⁵, médiaszolgáltatás¹¹⁶, műsorszórásra felosztott frekvenciák frekvenciahasználati jogosultságának megszerzése¹¹⁷, mezőgazdasági, agrár-vidékfejlesztési és halászati támogatásokhoz kapcsolódó intézkedések és eljárás¹¹⁸, elektronikus hírközlés¹¹⁹, környezetvédelem¹²⁰, (köz)foglalkoztatást elősegítő támogatás¹²¹, MNB fogyasztóvédelmi ellenőrzési eljárása¹²², postai szolgáltatás,¹²³ víziközmű bekötése¹²⁴, mozgóképszakmai hatóság eljárása¹²⁵,*

Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elektronikus hirdetéssel összefüggő eljárása¹²⁶, konzuli tisztviselő által hazatérés elősegítésére kölcsön nyújtása¹²⁷, jármű előzetes eredetiségvizsgálata, típusvizsgálata¹²⁸, fogyasztóvédelmi hatóság általi jogsértés-megszüntetés¹²⁹, településrendezési kötelezettség¹³⁰, szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltató tevékenység¹³¹ stb.¹³² A feldolgozott jogszabályokban a hatósági szerződés többféle funkciója érhető tetten: vagy mint határozathozatalt elkerülő lehetőség¹³³, vagy az eljárási rend részeként¹³⁴, vagy szankcionálás keretében¹³⁵ jelenik meg. A normatív vizsgálat is azt mutatja, hogy a hatósági szerződés létesítésének szerepe és irányultsága távol áll a magánjogi szerződésekétől.

2.5. A köz- és magánjog küzdelme a közigazgatási szerződés kapcsán? Megoldhatatlan probléma?

A bírói gyakorlatból közzétett eseti döntések jól példázzák a közigazgatási szerződés egyértelmű *besorolhatatlanságát*: polgári jogi jellegűnek¹³⁶ és közigazgatási joginak¹³⁷ is minősítik.

- 114 1988. évi I. törvény a közúti közlekedésről 9/D. § (4) bek.: közszolgáltatás ellátására közigazgatási szerződés köthető; 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről 30/A. § (8) bek.: településrendezési szerződés; az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény 49/A. § (1) bekezdése nem besorolást, hanem alkalmazandó közigazgatási jellegű előírásokat vonatkoztat a támogatási szerződésre [lásd még: 368/2011. (XII. 31.) Kormányrendelet az államháztartásról szóló törvény végrehajtásáról].
- 115 1997. évi LXXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről 29. § (3) bek.
- 116 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és tömegkommunikációról 22. § (2) bek.
- 117 2007. évi LXXIV. törvény a műsorterjesztés és a digitális átállás szabályairól 14. § (1) bek.
- 118 2007. évi XVII. törvény a mezőgazdasági, agrár-vidékfejlesztési, valamint halászati támogatásokhoz és egyéb intézkedésekhez kapcsolódó eljárás egyes kérdéseiről 46. § (1) bek., 71. § (1) bek.
- 119 2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről 10. § (1) bek. 7. pont, 41. § (1) bek.
- 120 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól 12. § (8) bek.
- 121 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról 21. § (1) bek.; 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról 1. § (2b) bek.; 327/2012. (XI. 16.) Kormányrendelet a megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató munkáltatók akkreditációjáról, valamint a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható költségvetési támogatásokról; 39/1998. (III. 4.) Kormányrendelet a munkába járással összefüggő terhek csökkentését célzó támogatásokról, valamint a munkaerő-toborzás támogatásáról.
- 122 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról 95. § (1) bek.
- 123 2012. évi CLIX. törvény a postai szolgáltatásról 67. § (3) bek.
- 124 2011. évi CCIX. törvény a víziközmű-szolgáltatásról 55. § (8) bek.
- 125 2004. évi II. törvény a mozgóképről 19/O. § (1) bek.

126 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatók, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatók egyes kérdéseiről 16/D. § (1) bek. c) pont.

127 2001. évi XLVI. törvény a konzuli védelemről 5. § (3) bek.

128 1999. évi LXXXIV. törvény a közúti közlekedési nyilvántartásról 33/A. § (2) bek.; 301/2009. (XII. 22.) Kormányrendelet az előzetes eredetiségvizsgáló eljárás részletes szabályairól; 303/2009. (XII. 22.) Kormányrendelet a típusvizsgáló engedélyezésének részletes eljárási szabályairól és a típusvizsgálóval kötendő hatósági szerződés tartalmáról.

129 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről 47. § (6) bek.

130 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról 17. § (1) bek. 16. pont.

131 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról 92/K. § (8) bek. b) és c) pontok; 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 98. § (11) bek. c) pont; 369/2013. (X. 24.) Kormányrendelet a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók, intézmények és hálózatok hatósági nyilvántartásáról és ellenőrzéséről.

132 50/2017. (III. 20.) Kormányrendelet az Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alapból származó támogatásokról, valamint a támogatások igénylésével és felhasználásával kapcsolatos szabályokról; 302/2016. (X. 13.) Kormányrendelet a közterületek és az állami tulajdonban álló ingatlanok filmforgatási célú használatának részletes szabályairól; 302/2009. (XII. 22.) Kormányrendelet a vizsgáló állomás engedélyezésének részletes eljárási szabályairól és a vizsgáló állomással kötendő hatósági szerződés tartalmáról; 332/2007. (XII. 13.) Kormányrendelet a határátkelőhely és az ideiglenes határátkelőhely megnyitásáról és működtetéséről, valamint a határátlépési pontokról.

133 Például 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről; 1999. évi LXXXIV. törvény a közúti közlekedési nyilvántartásról.

134 Például 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról; 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és tömegkommunikációról.

135 Például 2007. évi XVII. törvény a mezőgazdasági, agrár-vidékfejlesztési, valamint halászati támogatásokhoz és egyéb intézkedésekhez kapcsolódó eljárás egyes kérdéseiről; 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról.

136 EBH 2015. K.22.; BH 2002. 142.; BDT 2010. 2250.; KGD 1997. 15.; BH 1997. 208.

137 BH 2010. 124.; EBH 2005. 1231.; BH 2005. 295.; BDT 2010. 2251.; KGD 2012. 150.; Curia P. VI. 5779/1937.

Tanulmány

A szakirodalom megosztott:

- Petrik Ferenc monista felfogású (a közszerződés mint egységes jogügylet a közigazgatási jog része lehet csak)¹³⁸;
- Olajos István szerint a közjog beolvastja a magánjogot, a szerződések egyes intézményeit is (nem elismerve azok magánjogi jellegét és származását)¹³⁹;
- Török Gábor a fraternizáló közhatalom elkerülése végett óv a Ptk. szabályait figyelmen kívül hagyó közigazgatási szerződés (azon belül is a hatósági szerződés) alkalmazásától¹⁴⁰;
- Patyi András és Varga Zs. András arra hívja fel a figyelmet, hogy a közigazgatási szerződés egyelőre a kiforatlanság stádiumában van (fogalmi bizonytalanság, dogmatikai alapszerkezet kidolgozatlansága, a szerződési tipológia hiánya)¹⁴¹;
- Horváth M. Tamás vegyes jogviszony részének tekinti a közigazgatási szerződés tartalmát adó jogokat és kötelezettségeket¹⁴²;
- a ReNEUAL Modell Szabályok értékelői is egy köztes rezsím használatát tartanák célszerűnek a közigazgatási eljárásjog szerződéses vonatkozásainál.¹⁴³

A bevezetőnkben jelzett anomáliák a fenti, többirányú analízisünkben jól megállapíthatók, ezek kiküszöbölése érdekében *eldöntendő, hogy a közigazgatási szerződés minek minősüljön*: közjogi megállapodások gyűjtőkategóriájának (lásd 2.4. pont listái), vagy a hatósági szerződés más elnevezésének (a két jogintézmény mintegy kölcsönösen hasonló a jogszabályi háttérnek köszönhetően), vagy (megalkotandó) saját fogalommal, tárggyal és tartalommal rendelkező, önálló szerződéstípusnak. Amennyiben ez utóbbi minősítést fogadjuk el, akkor meglátásunk szerint a közjogi jogszabályok tárgyi hatálya alá tartozik, hogy mit minősít közigazgatási szerződésnek, azonban *a szerződés a magánjog „terméke”*: a szerződés definiálása, a szerződéshez mint jogintézményhez kapcsolódó elvek (szerződési szabadság, egyenjogúság, mellérendeltség, szinallagma etc.) kidolgozása, a kontraktus dinamikájának kibontása (előkészítés, szerződéskötés, érvényesség, hatályosság, módosítás, megszűnés), a dinamika megbicsaklásának (szerződési jogi problémák feltűnése, úgymint, érvénytelenség, hatálytalanság, szerződésszegés) korrigálása a mindenkor polgári törvénykönyv feladata¹⁴⁴, és *a közjogi jogalkotás is csak ezzel összhangban dolgozhat, mert egyébként konzerválódik a jelenlegi helyzet (listázás, vagy hatósági szerződésre szűkülés).*

Erre tekintettel a monista és a szerződési jogot beolvastató közjogi felfogással nem tudunk egyetérteni, hiszen a magánjogi szerződési dogmatika, szakszókészlet, rendszertan nélkül semmilyen szerződés sem értelmezhető, ahogy ezek nélkül és még ezekkel sem tudtak a közigazgatási szerződés tekintetében koherens közjogi szisztémát és tipizálást kidolgozni. Továbbra is *időtálló*nak és *mérvadónak* tartjuk Harmathy Attila véleményét: „... nem látjuk szükségesnek önálló jogi kategória (közigazgatási szerződés) megalkotását, nem tartjuk indokoltnak minden vagyoni elemmel rendelkező jogviszonynak a polgári jogba való vonását, de azt sem, hogy az államigazgatási jogi vonatkozások miatt eltűnjenek a polgári jogi jellegű elemek. [...] Nézetünk szerint az olyan megoldások szolgálják a leginkább a gyakorlati igényeket, amelyek mérlegelik az adott esetscsoportban jelen levő államigazgatási és polgári jogi jellegű elemek súlyát és szerepét, és ennek megfelelően adnak több vagy kevesebb teret az egyes jogágakba tartozó szabályoknak.”¹⁴⁵ Ezek alapján *két járható utat látunk* (kizárva az állam nélküli magánjog teóriáját)¹⁴⁶:

- a jogárilag vegyes megállapodások elismerését (lásd 1. pontban), betartva a 2.1. pontban részletezett bírói értelmeket, és elfogadva a jogviszonyok jogárilag egyre komplexebbé válásának hipotézisét;
- normatív megalapozással, egy köztes jogterület kialakítása a közigazgatási szerződés vonatkozásában, a német Verwaltungsprivatrecht¹⁴⁷ mintájára.

138 PETRIK: i. m. (57. jegyzet) 8.

139 OLAJOS: i. m. 509.

140 TÖRÖK: i. m. 429.

141 PATYI–VARGA ZS.: i. m. 250.

142 HORVÁTH M.: i. m. (81. jegyzet) 142.

143 PATYI–BOROS: i. m. 137., 178.

144 Ptk. Hatodik Könyv. Kötelmi jog. Második rész. A szerződés általános szabályai

145 HARMATHY: i. m. (83. jegyzet) 195.

146 WAGNER, GERHARD – ZIMMERMANN, REINHARD: *Vorwort: Methoden des Privatrechts*. Archiv für die civilistische Praxis, 2014/4., 4.: nichtstaatliches Privatrecht

147 PATYI–BOROS: i. m. 137.; BEALE et al.: i. m. 164.; BECK: i. m. 252.: „magánjogi tartalmú szerződés formájában közigazgatási jogviszony rejlik”.

Szilágyi Péter professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Peschka Vilmos nyomában – korrekciókkal*

Peschka Vilmos a XX. század második felének legjelentősebb magyar jogfilozófusa volt. Jogfilozófiája az társadalomontológiai alapozású jogfilozófia, amelynek az öt legfontosabb tétele, gondolata a következő: a jog ontológiája helyett a jog társadalomontológiai alapú elemzése a tudományos feladat; a jog másodlagos teleológiai tételezés; a jog a társadalomnak mint komplexusokból álló komplexusnak, mint totalitásnak az egyik sajátos komplexusa; a jog sajátos visszatükröződés; a jog sajátos társadalmi objektiváció. Jogfilozófiája ma is számos tanulsággal szolgál mind az elméleti, mind a gyakorlati orientáltságú kutatások számára.

Mottó: Nem minden ócskavas, ami rozsdás,
van amit érdemes megtisztogatni,
de szidolozni nem muszáj.

Szubjektív indítás – Peschka Vilmost a XX. század második felének legjelentősebb magyar jogfilozófusának tartotam és tartom. Vonzó egyéniségét szerettem, elméletét nagyra becsültem¹, egyetemi tankönyveimben nagyrészt rá támaszkodtam.² Nem értettem egyet minden megfogalmazásával, azok korrekciójára törekedtem, éppen az ő jogfilozófiájának szellemében. Jelen tanulmányom is e törekvés jegyében készült.

I.

Peschka Vilmos jogfilozófiájának jellemzői

Peschka Vilmos jogfilozófiáját röviden úgy jellemezhetjük, hogy az társadalomontológiai alapozású jogfilozófia, még rövidebben: társadalomontológiai jogfilozófia.

Közismert, hogy Peschkára jelentős mértékben hatott Lukács György filozófiája. Talán szabad parafrázálnom

(Peschka által egyébként gyakran idézett) Lenint: aki Lukácsot nem érti, az Peschkát sem képes megérteni.

Peschka jogfilozófiájának az öt legfontosabb tétele, gondolata szerintem a következő:

1. A jog ontológiája helyett a jog társadalomontológiai alapú elemzése a tudományos feladat.
2. A jog másodlagos teleológiai tételezés.
3. A jog a társadalomnak mint komplexusokból álló komplexusnak, mint totalitásnak az egyik sajátos komplexusa.
4. A jog sajátos visszatükröződés.
5. A jog sajátos társadalmi objektiváció.

Tanulmányomban az első négy kérdést kívánom kritikailag tárgyalni a jelzett szempontból, elsősorban (de nem kizárólagosan) *A jog sajátossága* című Opus Magnum alapján.

II.

A társadalomontológiai jogfilozófia

1. A kérdés mibenlétét és indokoltságát Peschka *A jog sajátossága* első fejezetében tárgyalta, elemzése még erősen kapcsolódik *A modern jogfilozófia alapproblémái*hez.

Peschka gondolatmenete a következő:

a) A „lehetséges-e marxista jogontológia” kérdése esetében arról van szó, hogy beszélhetünk-e a jog létét kutató és elemző külön ontológiáról, regionális ontológiáról.³

3 „Immáron azonban nemcsak arról van szó, hogy Lukács társadalomontológiai megállapításai, kiváltképpen azok, amelyek közvetlenül a jogot mint a társadalmi totalitás egyik komplexusát vizsgálják, mennyiben segítenek a jognak mint sajátos társadalmi objektivációnak adekvát megismerésében, megértésében és magyarázatában, hanem

* Jelen írás az ELTE ÁJK-n, 2017. január 13-án, Peschka Vilmos emlékének szentelt konferencián tartott előadás alapján írt tanulmány erősen lerövidített változata. A teljes szöveg honlapomon elérhető: www.szilagypeter.hu

1 Elsőként én írtam jogfilozófiájáról összegző értékelést, amit tetszéssel fogadott. SZILÁGYI PÉTER: *A magyar jogbölcsélet a 20. században*. In: Magyarország a XX. században. 5. köt., Tudomány 2.: társadalomtudományok IV. kötet Tudomány és oktatás (szerk. KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN). Szekszárd, Babits Kiadó, 2000. 39–57.

2 SZILÁGYI PÉTER: *Jogi alaptan*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011, (előszőr 1992), A jog sajátosságai (248–250.), A jogalkotás, A jogi norma és a jogszabály, A jogviszony és A jogalkalmazás fejezetek (255–318., 332–359.); SAMU MIHÁLY – SZILÁGYI PÉTER: *Jogbölcsélet*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1998. (Jogalkotás és Jogalkalmazás fejezetek, 187–245.)

Tanulmány

b) Az a)-ra akkor adhatunk igenlő választ, ha a jognak önálló léte van, ha a jog társadalmi létől eltérő, minőségileg különböző kategoriális nóvummal rendelkezik.⁴

c) A b) kérdés megválaszolásához először föl kell vázolni a marxista társadalomontológiának a társadalmi lét és egyáltalán a lét struktúrájáról vallott néhány alapvető tételét; másodsor meg kell vizsgálni a jogot, a jogi jelenségeket, lényegi mozzanatait⁵; harmadszor a kettőt összehasonlítva dönthető el a kategoriális nóvum kérdése.

d) Eredmény: nincs önálló jogontológia.

e) Következik akkor a kérdés: Hát akkor mi van?

f) Válasz: A jog(i szféra) társadalomontológiája.

2. Ennek a gondolatmenetnek a megértéséhez először röviden Lukács társadalomontológiájának néhány alapgondolatát, majd a kategoriális nóvum kérdését kell fölvezetni. Lukácsnál (és követőinél) elvileg alapvető különbség van a nagy létrétegek (vagy létformák) és az azokon belüli létszférák között. Eszerint három létréteg létezik, a szervetlen, a szerves és a társadalmi lét. Az egyes létrétegeken belül létszférákat vagy szinteket különböztethetünk meg. A társadalmi léten belül a legfontosabb létszférák a gazdaság, a politika, a jog, a művészet, a tudomány vagy a vallás. Ezeket Lukács komplexusoknak is tekinti, más társadalomelméletek pedig ezeket a társadalom alrendszerének nevezik.⁶ A létrétegek (létformák) viszonyában alulról felépítettség és ontológiai elsőbbség, azaz egyirányú abszolút feltételezettség érvényesül; ennek megfelelő a determináltság, a visszahatást is az alsóbb szint törvényszerűségei határozzák meg. A létszférák (és a komplexusok) viszonyában kölcsönhatás és kölcsönös feltételezettség van, nincs ontológiai elsőbbség, de van túlsúlyos mozzanat és egyenlőtlen fejlődés.

3. A kategoriális nóvum azt jelenti, hogy a fejlettebb létrétegben új kategóriák jelennek meg (pl. a teleologia a társadalmi lét szintjén), illetőleg a minden létrétegre érvényes kategóriák (pl. az okság) tartalma is módosul. Ezen az alapon mondja Peschka, hogy „jogontológiáról mint regionális ontológiáról csak akkor lehet szó, ha kimutatható, hogy a jog mint sajátos normatív rendszer és objektiváció olyan, a társadalmi lét kategóriáihoz képest minőségileg új kategóriákkal, törvényszerűségekkkel, sajátosságokkal rendelkezik, amelyek a jognak a társadalmi létől minőségileg eltérő, különálló létét és így külön jogi

létréteget alapoznak meg.”⁷ Egyszerűbben fogalmazva: a jogi szféra önállósodása elérte-e azt a szintet, hogy autonóm szférából külön létréteggé vált. Erre egyértelmű „nem” a válasz: önálló jogi ontológia azért nem lehetséges, mert nincs önálló létréteg, a jogi szférának nincs olyan mértékű sajátossága más társadalmi jelenségekhez képest, ami a társadalmi léten belül egy önálló jogi ontológiát indokolna, nincs kategoriális nóvum.

A kategoriális nóvum esetében tehát egyfelől új összefüggések, új közvetítések és közvetítettségek, új kapcsolatok kialakulása megy végbe a létezésben, másfelől ezeknek új kategóriákkal való megragadása. Ezek a nóvumok elvileg kétféleképpen lehetnek: a társadalmi létrétegen túllépő, túlmutató nóvumok, de ilyenek valójában nincsenek (ez Peschka érvelésének a lényege), de lehetnek a társadalmi léten belüli nóvumok, egyfelől a komplexusok differenciálódása, másrészt azok történeti fejlődése következtében, társadalmi formációk és fejlődési szakaszok tekintetében. Erre a lehetséges ellenvetésre Peschka nem reagál. Én a magam részéről tartalmilag Peschkával értek egyet, számomra a döntő érv itt az összkomplexus, a társadalmi totalitás elsőbbsége a társadalmi létrétegen belül, amihez hasonló nincs sem a szervetlen, sem a szerves létben.

4. Peschka válasza az általa fölített kérdésre tehát az, hogy önálló jogi ontológia nem lehetséges, de lehetséges és indokolt a jog társadalomontológiájának a kifejtése. A jog társadalomontológiája hangsúlyozottan nem diszciplináris kérdés, hanem megközelítésmódot és szemléletmódot jelent. A válasz pozitív megalapozása érdekében itt röviden fölillantja azokat az alapgondolatokat, amelyeket a további fejezetekben majd részletesen elemez. Ezeket tömören hét pontban foglalhatjuk össze:

a) „A társadalmi lét létszerű különössége mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy a társadalmi lét *komplexusok komplexusa*.”⁸

b) Két fontos sajátosság kiemelése szükséges. Az egyik, hogy „a társadalmi totalitásnak mint összkomplexusnak *elsőbbsége* van a társadalom részkomplexusaival szemben. A másik, hogy a társadalmi komplexusok totalitásának ez az elsőbbsége és meghatározó szerepe nem jelenti a *részkomplexusok sajátosságának* eltűnését, sőt, éppen az összkomplexusban elhelyezkedés és a különböző komplexusokkal való relációk azok, amelyek a részkomplexusok sajátosságát felszínre hozzák.”⁹

c) „A komplexusok komplexusából álló társadalmi lét egységét s egyáltalán a társadalmi létnek mint a korábbi létrétegektől eltérő, magánvaló létnek a megjelenését az a te-

arról, hogy beszélhetünk-e egyáltalán a jog létét kutató és elemző külön ontológiáról, jogontológiáról.” PESCHKA VILMOS: *A jog sajátossága*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 17.

4 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 19., 22.

5 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 17–22.

6 Peschka – helyesen – következetes a létréteg és a létszférák megkülönböztetésében, maga Lukács azonban nem, a létszféra kifejezést hol a létréteg szinonimájaként, hol pedig a társadalmi létrétegen belüli komplexusokra, a gazdasági szféra és a jogi szférára használja. LUKÁCS GYÖRGY: *A társadalmi lét ontológiájáról*. Budapest, Magvető, 1976. II. 148–150., 169., 179., III. 113.) és II. 90., 343., 347., 365., illetőleg 92., 223., 228., 231., 240.

7 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 19.

8 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 19., hivatkozással LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) I. 306.

9 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) i. m. 20., hivatkozással LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) II. 286.

leologikus tételezés alapozza meg, amelynek modelljét Marx az emberi munkában fedezte fel.¹⁰

d) „A társadalmi lét specifikuma, [...] hogy benne a tudat 'magának a létnek az alkotó eleme', hogy itt 'a tudat ontológiai értelemben nem pusztán epifenomenon', a legkevésbé sem jelenti, hogy a társadalmi lét „különbség nélküli – egységes pép volna.”¹¹

e) „A társadalmi lét ontológiájának megértése szempontjából rendkívüli jelentősége van az objektív valóság szubjektív visszatükröződésének. Valóságnak és visszatükröződésnek a kettősége ugyanis „a társadalmi lét alapvető ténye”¹².

f) „A visszatükröződésnek, a visszatükröződési formáknak, az ideológiáknak a társadalmi hatékonysága az alternatív döntés mint közbeékelődő mozzanat funkciója következtében áll be. [...] E visszatükröződési folyamatnak [...] szerves része az *alternatív választás*, az alternatívák eldöntése.”¹³

g) „Végül a társadalmi létnek még egy fontos sajátosságát kell megemlíteni, amely voltaképpen elválaszthatatlan az imént tárgyalt teleologikus tételezéstől, az eszmei mozzanat szerepétől, a visszatükröződéstől és az alternatívától: a *gyakorlatnak* a társadalmi létben betöltött egyedülálló szerepét.”¹⁴

III.

A jog másodlagos teleológiai tételezés

5. Ez a gondolat Peschka jogfilozófiájának a sarkköve, amit először *Célszerűség a munkafolyamatban és a jogi normában* című tanulmányában (1968) fejtett ki, majd azt *A jogszabályok elmélete* című monográfiájában (1979) és *A jog sajátossága* című munkájában (1988) fejlesztette tovább.

A másodlagos tételezés kiindulópontja Lukácsnak az a tétele, hogy a *munka* a társadalmi gyakorlat modellje¹⁵, és a társadalmi gyakorlat fejlettebb formáit, így a jogot is ennek alapján lehet megérteni, természetesen módosítva a modellt. A fejlettebb fokok társadalmi gyakorlatához a másodlagos teleológiai tételezés modellje áll közelebb. Ennek az a lényege, hogy amíg a munkatevékenység során a munkát végző célkitűzését saját maga valósítja meg, addig a másodlagos tételezés esetében azt másokkal végezteti el.¹⁶

A másodlagos tételezés elemzésének a *jogelméleti jelentőségét* a következőkben foglalhatjuk össze: a) a jog beillesztése a társadalmi gyakorlatba; b) a jogi visszatükrözés sajátosságainak jobb kifejtése; c) kauzalitás és teleológia viszonyának tisztázása és a közvetítések szerepének a bemutatása; d) a jogalkotás elméleti és jogpolitikai elemzésének megalapozása e) a jogi objektiváció sajátosságainak a megvilágítása; f) a jogi normaszervezet ontológiai alapjainak a föltárása; g) következmények a jog mint komplexus fogalmát illetően.

Peschka idevágó fejtegetéseinek hiányosságait – túl a helyenként olyan megfogalmazásbeli pontatlanságokon, mint pl. amikor a jogi norma cselekvő szubjektummá válik – a normativitás genezisének nem kielégítő ábrázolásában¹⁷; bizonyos határozatlanságban és a következetesség hiányában látom, vagyis hogy nem mondja ki, hogy a másodlagos tételezésből a jogi szabályozás kettős célkitűzése és kettős tárgya következik, nem vonja le a jogra mint komplexusra adódó következtetéseket; továbbá helyenként túlzottan tapad Lukácshoz.

6. A jelzett *következtelenségeket korrigálva* a jog mint másodlagos tételezés tekintetében a következő ábrázolás adódik. Szerintem terminológiailag szerencsésebb, ha tulajdonképpen, azaz politikailag elsődleges – de közvetett –, valamint közvetlen – de politikailag levezetett –, másodlagos célkitűzéseket és szabályozási tárgyakat különböztetünk meg. A politikai célkitűzés a társadalmi viszonyokra, társadalmi jelenségekre vonatkozik (példa erre az autók által okozott környezetszennyezés minimalizálása), ez a jogi szabályozás és a jogi visszatükrözés eszmei mozzanata, pontosabban annak egyik eleme; a politikailag másodlagos célkitűzés az eszmei mozzanat levezetett, magatartásokra konkretizált eleme (példa erre az időszakos műszaki vizsga előírása és a környezetszennyező gépjárműhasználat szankcionálása). Ezek a célkitűzések határozzák meg a jogi szabályozást és visszatükrözést mint folyamatot, aminek következtében a célkitűzések által megragadott, kifejezett, a jelenben meglévő és valószínűleg a jövőben is fennálló társadalmi viszonyok komplexusa, illetőleg magatartások halmaza képezik a jogi szabályozásnak vagy jogalkotásnak mint tevékenységnek és a jogi visszatükrözésnek mint folyamatnak a tárgyát. A jogi szabályozásra, jogalkotásra és a jogi visszatükrözésre tehát a másodlagos teleológiai tételezés következtében a kettős célkitűzés és a kettős tárgya jellemző. Ennek során a teleológia kauzalitásba fordul, a politikailag elsődleges közvetett tárggyá, a politikailag levezetett közvetlen tárggyá válik. A jogi szabályozás, jogalkotás és a jogi visszatükrözés további menetében a közvetlen tárgy (empirikus magatartások halmaza) a jogi norma tartalmává válik, mint az empirikus magatartások halmazának absztrakt megfogalmazása. A jogi normában azonban „léttel bírónak

10 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 20.

11 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 20–21., hivatkozással LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) I. 242. és II. 365.

12 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet), hivatkozással LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) I. 19., és II. 37.

13 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 21., hivatkozással LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) II. 44.

14 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 21–22., hivatkozással LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) I. 20.

15 „A munkában minden társadalmi gyakorlat, minden tevékeny társadalmi magatartás modelljét” látjuk. LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) II. 55.

16 LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) II. 56. További figyelemre méltó elemzések még LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) I. 386–389. II. 63–67., 134–135., 208–228.

17 PESCHKA VILMOS: *Ideológiai előítéletek a gazdaság és a jog viszonyáról*. Jogtudományi Közlöny, 1979/3., 781–795.

Tanulmány

gondolunk olyasmit, ami még nem valóságos¹⁸, ezért az megvalósításra szorul, ami viszont újabb tevékenységet, újabb céltételezéseket igényel, amit én „harmadlagos teleologikus tételezésnek” nevezek. Ennek eszmei mozzanata a jogi szabályozás hatásosságának, esetleg hatékonyságának¹⁹ a célképzete, egyik eleme a jogkövetkezmények kilátásba helyezése a jogi normában, további, itt nem részletezhető eleme a jogkövetkezmények alkalmazásának további jogi normákban való előírása.

A közvetett jogi tárgy (vagyis a társadalmi viszonyok) megfogalmazása és a szabályozás hatásosságára és hatékonyságára vonatkozó célképzetek tipikus esetben nem válnak a jogi norma tartalmává, azok a jogpolitikai diskurzus keretei között maradnak, jobb esetekben hatástanulmányokban és a jogszabályok indokolásaiban objektívalódnak.

IV.

A jog a társadalomnak mint komplexusokból álló komplexusnak, mint totalitásnak az egyik sajátos komplexusa²⁰

7. Álláspontom szerint Peschka jogfilozófiájának a fentiekben említett gondolat legfontosabb és központi jelentőségű tétele, mivel a másik két kiemelt tétel (visszatükröződés és objektiváció) részben ebből következik, ennek konkretizálását jelenti, illetőleg ennek a keretében értelmezhető.

18 [GEORG WILHELM FRIEDRICH] HEGEL: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. 300. Hegelnek ezt a megállapítását Peschka többször is idézte. Hegel elemzésére itt nincs helyünk, annyit azért indokoltan tartok megjegyezni, hogy Hegel ezt a morális tudat elemzése során írta, miszerint „a moralitás és a boldogság harmóniáját szükségszerűen léttel bírónak gondoljuk”, ami viszont „magának a moralitásnak fogalmában rejlik”. (Uo.)

19 A hatásosság és hatékonyság különbségéről SZILÁGYI PÉTER: *Jogbölcséleti mozaikok* In: *Ius et ars. Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére* (szerk. NOCHTA TIBOR – MONORI GÁBOR). Pécs, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2015. 481–484.

20 Ez a gondolat Peschkánál először az *Ideológiai előítéletek a gazdaság és a jog viszonyáról* PESCHKA: i. m. (17. jegyzet) és az ezzel nagyjából egyidős *A jog és az állam kapcsolatának néhány mozzanata* (PESCHKA VILMOS: *A jog és az állam kapcsolatának néhány mozzanata*. Állam- és Jogtudomány, 1979/4., 565–573.) tanulmányokban jelent meg. Az előbbi *A jog sajátossága* egyik első előzményének tekinthető, több szövegszerű megegyezés van a két mű között. A tanulmány két előítélettel száll szembe, az egyik, hogy a gazdaság és a jog a tartalom és forma viszonyában állnak, a másik, hogy a jog a gazdaság adekvát visszatükrözése. Ezekhez két állítást fűz hozzá: a jog és a gazdaság inkongruenciájának, valamint a gazdaság és jog egyenlőtlen fejlődésének a tételét. Ezek kapcsán (itt először) fölvezet a jogra mint komplexusra vonatkozó gondolatait, valamint pontosítja a jogi visszatükröződéssel való felfogását. Lukácsnál a komplexusok elmélete ismereteim szerint csak az *Ontológiában* jelent meg. *Az emberi gondolkodás és cselekvés ontológiai alapzatai* című írásban szerepel ugyan a „komplexus” kifejezés, de mint „komplexus, amelyet szabadságnak szoktunk nevezni”. LUKÁCS GYÖRGY: *Az emberi gondolkodás és cselekvés ontológiai alapzatai*. In: LUKÁCS GYÖRGY: *Utam Marxhoz* (szerk. MÁRKUS GYÖRGY). Budapest, Magvető, 1971. II. 549.

Ez a gondolat szerintem tartalmilag vitathatatlanul helyes, ugyanakkor kifejtése több vonatkozásban, több helyen is erősen problematikus.

A jog mint komplexus elemzése során Peschka először elvontan fejti ki ezt az alaptételt²¹, majd az két irányban konkretizálja: először negatív irányban, mi nem tartozik a jogi komplexushoz²², majd pozitív, mi tartozik oda, milyen elemei vannak ennek a komplexusnak.²³

Az *alaptétel* elvont ábrázolásából itt néhány gondolatot emelek ki. Peschka szerint „a jog azért társadalmi komplexus, mert egyfelől a társadalmi totalitás része, másfelől viszont különböző társadalmi mozzanatok összessége, bonyolult egysége”²⁴. Itt válik világossá, hogy mi a komplexus kategóriájának a funkciója: egyfelől a társadalmi totalitáshoz való viszony, társadalomimmanenciának és meghatározottságnak, másfelől a viszonylagos autonómiának és belső komplexitásnak a kifejezése. A folytatásban Peschka részletezi, hogy miből is tevődik össze ez a bonyolult egység: a jog mint komplexus különféle társadalmi magatartások és viszonyok összessége, amelyek eltérő módon jelennek meg.²⁵ Ez egyértelműnek látszik, de a továbbiakban meglepődve láthatjuk, hogy a „sajátos mód” és „eltérő jelleg” végül is oda vezet, hogy a jogi komplexusból a társadalmi magatartások és viszonyok kikerülnek.

8. Peschka azt kívánja itt kutatni, hogyan jelenik meg ez a két alkotóelem a jogban, meghatározva társadalmiságát.²⁶ Ezt a „*Mi nem tartozik a jogi komplexushoz?*” kérdés megválaszolásával kezdi. Röviden előrebocsátva a választ: nem tartoznak ide a magatartások és a társadalmi viszonyok. Peschka itt először sorra veszi a joghoz kapcsolódó lehetséges magatartásokat, a jogkövetést, a jogalkalmazást és a

21 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) II. fejezet 1. A jog a társadalmi totalitás egyik komplexusa, 33–35.

22 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) II. fejezet 2. A társadalmi magatartás és a jogi komplexus, 3. A jog a társadalomnak mint komplexusokból álló komplexusnak, mint totalitásnak az egyik sajátos komplexusa 35–43.

23 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) II. fejezet 4. A jogszabály és jogviszony mint a jogi komplexus mozzanatai 43–57.

24 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 34.

25 „A jogot mint társadalmi komplexust különféle cselekvések, magatartások, viszonylatok és tárgyiasságok hozzák létre, tartják működésben. [...] A jog mint komplexus különféle társadalmi magatartások és viszonyok összessége, mely mozzanatok azonban a jogban sajátos módon jelennek meg és fejeződnek ki mint a jogi komplexus alkotó részei. [...] A komplexusok mint részttotalitások alkotó elemekből tevődnek össze, olyan alkotó mozzanatokból, mint magatartás, viszony stb., mely elemek igazi értelmüket, jelentésüket és funkciójukat mindenkor azzal a komplexussal való összefüggésükben nyerik el, amelynek részeit képezik. A társadalmi lét komplexusai lényegében társadalmi magatartásokból és ettől elválaszthatatlanul társadalmi viszonyokból tevődnek össze. Csakhogy ezek a magatartások és viszonylatok a különféle komplexusokban eltérő jelleggel, formában és módon jelennek meg.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 34.

26 A „jog és a társadalom kapcsolatát, a jog társadalmiságát nem szociológiai, nem is a hagyományos értelemben vett jogelméleti”, hanem társadalomontológiai aspektusból közelíti meg, azt kutatva, „hogy a társadalmi létnek és komplexusoknak ez a két alkotóeleme [azaz a magatartások és a társadalmi viszonyok – Sz. P.] hogy jelenik meg a jogban, meghatározva társadalmiságát.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 34–35.

jogalkotó tevékenységet, és mindegyikről azt állapítja meg, hogy azok a jogi komplexusnak nem alkotó elemei. Az adásvétel a gazdaság komplexusának mozzanata marad, nem válik a jogi komplexus elemévé. A jogalkotó és jogalkalmazó tevékenység pedig az államnak mint a társadalom egyik komplexusának a része, helyesebben eleme, és azt „megkettőzött jogisága” sem változtatja a jogi komplexus elemévé.²⁷ Eszerint ha egy magatartás vagy más társadalmi jelenség az egyik komplexushoz „tartozik”, akkor az egy másikhoz nem „tartozhat”.

Ezáltal elmosódik a komplexus mint kategória és a komplexus mint jelenség különbsége; a kizárólagos vagy ide, vagy oda tartozás azzal a következménnyel jár, hogy a szerződés-kötés és az ítékezés nem a jog, hanem a gazdaság, illetőleg az állam komplexusához tartozik. Ezen értelmezés szerint a jogi komplexus kizárólag normatív objektívációkból áll, a gazdaság meg kizárólag magatartásokból és az előállított javakból mint objektívációkból. Ez lényegében a Sein-Sollen kelsenianus elválasztásának felel meg.²⁸

27 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 37–38. Itt válik érthetővé a szociológiai megközelítéstől való előbbi elhatárolás: a „szociológikus kísérletek, éppen a jog és a társadalmi magatartások közötti kapcsolatnak nem eléggé konzekvens végiggondolása következtében arra a megállapításra jutnak, hogy a jog társadalmiságát valójában az imént felsorolt társadalmi magatartások és tevékenységek jelentik. Ilyeténképpen a jogi komplexus nem csupán olyan mozzanatokból tevődik össze, mint a jogszabály, a jogviszony, az alanyi jogok és kötelezettségek, a bírói ítélet, a szerződés stb., hanem azokból a társadalmi magatartásokból is, amelyek az imént említett jogi jelenségeket előidézik, létrehozzák, illetve érvényesítik.” Az ellenérv lényege: „Ha ezek a magatartások közvetlenségükben [...] a jog mint társadalmi komplexus részeivé válnak, mozzanataivá válnak, akkor a társadalom végül is egyetlen komplexus-sá, a jog komplexusává válik.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 36–37.

28 Tanulságos ebből a szempontból *A jog és az állam kapcsolatának néhány mozzanata* című tanulmánya. Ebben először az államnak a jogérvényesítésben játszott szerepét taglalja, majd az államnak mint sajátos komplexusnak a mibenlétét azzal jellemzi, az állam [...] olyan társadalmi objektíváció, amely nélkül a társadalmi élet és reprodukció nem valósulhat meg. Az állam ez irányú tevékenységének szervezete [...] a jog érvényességének és érvényesülésének biztosítása. Ám éppen mert az állam ezt a társadalmi szerepét és rendeltetését csak azért töltheti be, mert elidegenült közhatalom dologi függvényekkel, mert külön embercsoportot képez, amelynek hathatós kényszerítő eszközök állnak rendelkezésére, s így, ebben az objektívalt formájában kétségkívül leválik az emberek mindennapi életéről, sőt azzal szemben külön, önálló, sajátos belső mozgással, érdekekkel és törvényszerűségekkel rendelkezik, felvetődik az államnak a társadalommal, a társadalom egyéneivel kapcsolatos másik vonatkozása is. Nevezetesen míg eddig arról volt szó, hogy az állam biztosítja, hogy a társadalom ne emésze fel önmagát, most a kérdés olyképpen merül fel, hogy mi biztosítja, hogy az állam ne emésze fel a társadalmat. Röviden: problémaként jelentkeznek az egyének, a társadalom egyes tagjának, az állampolgárnak a védelme az állam nyers, pusztá erőszakjával szemben. Ennek a „meglehetősen kényes, mondhatni paradox problémájának” az elemzése után azt állapítja meg, hogy „ez a probléma, amint a társadalom egyetlen részkomplexusának (gazdaság, erkölcs, esztétikum stb.) problémája sem érthető és oldható meg pusztán a részkomplexusok működési körén belül.” Ezért itt kell lépni a szóban forgó társadalmi-politikai objektívációk (jog és állam) határain. A jogi és az állami objektívációk működési körét a részkomplexusokat átfogó társadalmi totalitás irányában kell meghaladni, figyelembe véve azt az alapvető társadalom-ontológiai törvényszerűséget, hogy „az egésznek elsőbbsége van a részekkel, az összkomplexusnak az ezt alkotó részkomplexusokkal szemben”. Peschka záró következtetése úgy szól, hogy „ami itt a jog, kiváltképpen az állampolgári jogok érvényessége és érvényesülése szempontjából l-

Ez a felfogás szerintem alapjaiban téves, egyrészt ellentétes Lukács nézeteivel²⁹ (persze ez nem érv, csak jelzem), a „nem oda tartozik, hanem amoda” érv csak akkor lenne helytálló, ha az egyikhez tartozás kizárná a másikhoz tartozást – akkor viszont nem komplexusok lennének, hanem zárt rendszerek. A tévedés másrészt szerintem abból fakad, hogy Peschka a komplexus kategóriáját összekapcsolta az *alap-felépítmény* kategóriapár problematikájával.³⁰ Csak a kategóriapár tartalom és forma viszonyként való értelmezését utasítja el, de megőrzi azt az akkoriban uralkodó értelmezést, amelyik az épület hasonlatot csaknem szó szerint vette, nem különböztette meg a kategóriákat és az általuk megragadott jelenségeket, ennek alapján a felépítmény különböző részeiről beszélt. Ennek az értelmezésnek az az alapvető hibája, hogy elmossa a dolgok, jelenségek és a kategóriák közötti minőségi különbséget, és a „mi hova tartozik” termékletlen kérdéséhez vezet. Peschka megmaradt ennek a csapdájában, noha ez az értelmezés a komplexusok ontológiájával összeegyeztethetetlen. Ha ugyanis az eszmei és az anyagi mozzanat egy oszthatatlan komplexitás keretei között létezik és csak gondolatilag szigetelhetők el egymástól³¹, akkor az alap és felépítmény dolgok módjára történő szétválasztása és szembeállítása sem tartható.

9. A „mi nem tartozik oda” részletezése során a magatartások után a *társadalmi viszonyokra* kerül sor. Azt a megállapítást, hogy a jogi komplexusnak a társadalmi viszonyok nem elemei, annak a tételnek a bírálatán keresztül igazolja, miszerint a társadalmi viszonyok és a jog úgymond a tartalom és forma viszonyában állnak egymással.³² E felfogás egyrészt a gazdaság és a jog kölcsönösségét és ezzel egyidejűségét tételezi föl, másrészt pedig homogenitásukat. Peschka szerint e két jelenség nem föltétlenül egyidejű³³ és nem homogén.

nyeges, csupán az, hogy ezek védelme, érvényesítése és biztosítása sohasem pusztán az állami szervektől, az erre hivatott állami kényszertől függ, hanem ezeken keresztül és ezekkel együtt a társadalom összmozgásától, a társadalmi totalitástól”. PESCHKA: i. m. (20. jegyzet) 570–572. Ehhez itt most csak két rövid megjegyzést fűzök hozzá. Az egyik, hogy Peschka az állam fogalmának az ún. szűk értelmezését, azaz az államnak az államszervezettel való azonosítását fogadja el; a másik pedig az, hogy továbbra sem derül ki, hogy az állam mint objektíváció miben és hogyan objektíválódik.

29 „A komplexusoknak [...] nincsenek pontosan meghatározható határai; [...] újból és újból átfedik, kölcsönösen áthatják egymást.” LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) II. 230.

30 Peschka abból, hogy a társadalmi lét nem „különbség nélküli egységes pép”, azt a következtetést vonja le, hogy „meg kell különböztetni a gazdasági szférát a felépítményi jelenségektől. Jóllehet a társadalmi lét nem szakítható metafizikusan egymással mereven ellentétes szférákra, a gazdasági alap és a tudati, ideológiai jelenségek a társadalmi lét két részét alkotják, amelyek kölcsönös viszonyban a gazdasági viszonyok ontológiai elsőbbséggel rendelkeznek.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 21.

31 Vö. LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) II. 337–338.

32 Vö. PESCHKA: i. m. (18. jegyzet) 781–782.

33 „Volt a történelemnek olyan periódusa, amikor a gazdaság jogi szabályozás nélkül működött, s manapság is a gazdasági életnek számos olyan szegmense, relációja van, amely nélkülözi a jogi rendezettségét.” PESCHKA: i. m. (18. jegyzet) 782.

Tanulmány

Az első érvelés két ponton sántít. Az egyik egy társadalomtörténeti, a másik egy filozófiai hiba. Az első esetén arról van szó, hogy a „volt olyan periódus” nem érv, mert alapos az az ellenvetés, hogy ez a tartalom/forma viszony csak a jog kialakulását követően értelmezhető; illetőleg azt megelőzően is a gazdaság mindig föltételezett valamilyen intézményes vagy intézményesített formát. Polányit idézve „Az emberi gazdaság tehát intézményekbe – gazdasági és gazdaságon kívüli intézményekbe – ágyazódik bele”³⁴.

Az előbbiekkal is összefüggő filozófiai hiba abban foglalható össze, hogy a gazdaságnak ontológiai elsőbbséget tulajdonít, ami azt jelenti, hogy a gazdaság előbb létezett, mint a társadalom egyéb szférái. Ezáltal összerosódik a létretegek viszonyára jellemző, azt kifejtő ontológiai elsőbbség és a túlsúlyos mozzanat kérdése. A társadalmi szférák viszonyában, így a gazdaság és jog viszonyában nincs ontológiai elsőbbség, de fölvetődik a túlsúlyos mozzanat problémája.

A „jog a gazdaság formája” előítélet kritikájának másik szála arra épül, hogy a *tartalom és forma* mint reflexiók kategóriapár egymeműsége tételét föl, a gazdaság és a jog viszont különeműek. Ebben Peschkának alapvetően igaza van, azonban állításának alátámasztására erősen vitatható érveket használ.³⁵ A gazdaság és a jog viszonyát a gazdasági tételzés és a jogi tételzés viszonyával cseréli föl, a gazdaság szféráját a reálgazdaságra szűkíti, ami ellentétben áll a természeti korlátok visszazorulásának Lukács által oly sokszor hangoztatott tendenciájával. A tévedés nyilvánvaló, ha figyelembe vesszük a banki műveleteket, a részvénymozgatásokat, a pénzek tisztára mosását. A gazdasági alternatívák időnként a szervezett bűnözésre is kiterjednek. A gazdaságban is másodlagos tételzések egész sora működik: a munkáltatás a rabszolgától bérmunkásig, a megbízás, a vállalkozás, stb. Sőt a másodlagos tételzések a munkamegosztás következtében eredetileg először a gazdaságban alakultak ki.

A gazdaság és jog viszonyának elemzése arra is alkalmat adott, hogy egy általános jogelméleti összefüggésre mutasson rá: „míg a gazdasági tételzés és tevékenység anyagilag új dolog létrehozására törekszik, addig a jog az egész világot létezőnek, adottnak feltételezi, s abba épít be olyan szabályozó, rendező elveket, normákat, amelyeket a gazdaság

a maga immanens spontaneitásából nem bontakoztathatót volna ki. [...] A jog a gazdaság viszonylatában – mint társadalmilag általában egyébként is – éppen azért jön létre, hogy a gazdaságtól különemű felépítésével, sajátos egynemű közegével és tartalmával mint specifikus társadalmi objektiváció elősegítse a gazdaság működését, a gazdasági feladatok ellátását.”³⁶ Ez Peschka jogfilozófiájának lényeges és maradandó eleme.

10. További fontos eredménye Peschka jogfilozófiájának: „A jognak mint sajátos társadalmi objektivációnak, amely a gazdasági-társadalmi viszonyokat és jelenségeket a maga homogén közegében fejezi ki, saját, külön tartalma és formája van. Ez a tartalom és ez a forma egyaránt jogi; jogi tartalom és forma, amelyek együttlétükben fejezik ki a jog mint társadalmi objektiváció és komplexus sajátosságait.”³⁷ Ennek a gondolatnak a konkrétabb kifejtése során a másodlagos tételzés logikájából, valamint a jogi visszatükrözés és visszatükröződés viszonyából kell kiindulni: a jogi szabályozás közvetlen tárgya a jogi objektiváció tartalmává transzformálódik, módszere pedig a jogi objektiváció formáját határozza meg, illetőleg abban fejeződik ki.³⁸

A tanulságokban gazdag tagadó jellegű fejtegetéseket követi a *pozitív kifejtés*, mi is tartozik akkor a jogi komplexusba.³⁹ Eszerint „a jogi komplexusnak azok a lényegi mozzanatai, amelyek az itt következő vizsgálódások közelebbi tárgyát alkotják: a jogszabályok és a jogviszonyok, illetve ezeknek az alkotó elemeknek a társadalmi magatartásokkal és viszonyokkal való összefüggése. [...] A jogi normáknak a jogi komplexus mozzanataiként történő konkretizálódá-

36 PESCHKA: i. m. (18. jegyzet) 783. PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 41. Itt Lukácsra hivatkozik. Vö. LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) I. 387.)

37 PESCHKA: i. m. (18. jegyzet) 784, PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 42.

38 Túlzottan tartom viszont Peschkának azt a megállapítását, hogy „a gazdaságnak a jog tartalmaként felfogása a jog elszegényítésével, valóságos tartalmától megfosztásával, azzal jár, hogy a gazdasági mozzanatok, kategóriák közvetlenül a jogban mint formában jelennek meg, s így a jog fogalmi, kategóriális eszköztára kiüresedik; [...] A gazdaság jogi szabályozásának egyik nagy veszélye, hogy a jogi fogalmak és kategóriák a gazdasági »tartalomban« feloldódnak, elmosódnak, hogy a gazdasági mozzanatok a jogban közvetlenül jelennek meg, s mintegy megszüntetik a jog jogi jellegét.” „Gondoljunk csak a jogszabályoknak arra az irdatlan tömegére, amely gazdasági mutatókat, szabályozókat, tehát lényegében technikai normákat tartalmaz. E gazdasági-technikai jogi normák jelentős részénél egyáltalán kétséges ezek jogi jellege. [...] tartalmuk teljesen nélkülöz mindenféle sajátos jogiságot.” A jelzett veszély az államszocializmus idején, a gazdasági reform körüli viták során akut volt (hogy ma mennyire reális, nem tudom megítélni), de az nem a jog formaként való felfogásából következett, hanem jogpolitikai megfontolásokból. Ezt a jelenséget nevezte Eörsi a „jog elvékonyításának” (EÖRSI GYULA: *Jog – gazdaság – jogrendszer-tagozódás* Budapest, Akadémiai, 1977. 52–53.). Csakhogy ahogy az igazságtalan jog is jog egy határig, az „elvékonyított jog” is jog egy bizonyos határig, a hatóság megszűnésének határig. Mindkettő jog, csak éppen olyan, amilyen. A Peschka által említett „sajátos jogiság” kritériuma a jogi normativitás, vagyis a kötelezőerő. Ha azok „elvékonyított” előírások jogi normát képező jogtételek részei, akkor azoknak jogi természetük van.

39 A kérdést a monográfia II. fejezetének 4. pontjában tárgyalja: A jogszabály és jogviszony mint a jogi komplexus mozzanatai. PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 43–57. Ez az elemzés tartalmilag nagyrészt azonos PESCHKA VILMOS: *Gondolatok a jogviszonyról*. Állam- és Jogtudomány, 1982/1., tanulmány 2. pontjával. 3–11.

34 POLÁNYI KÁROLY: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1976. 240.

35 Szerinte „a gazdasági alternatívák és tételzések során a pusztán természeti változik át társadalmivá, addig a jogi alternatívák és tételzések kizárólagosan a társadalmi szférában jelentkeznek és működnek. [...] először is a jogban a teleologikus tételzéseknek sokkal nagyobb szerepük van, mint a gazdaságban, hiszen a jog kimondottan tételzés; másodsor a gazdasági és a jogi tételzés struktúrája és több fontos mozzanata is különböző: így a jogban a teleologikus tételzések döntően másodlagosak, azaz olyanok, amelyek más emberek tudatának megváltoztatására irányulnak azzal, hogy a közvetlenül megvalósítandó célt, a kívánt emberi magatartást, a célkitűző jogalkotó nem magának, hanem mások számára tételzezi.” PESCHKA: i. m. (18. jegyzet) 783., PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 40–41.

sa, működése pedig a jogviszonyokban, a jogviszonyokon, a konkrét alanyi jogosultságokon és kötelezettségeken keresztül történik. A jogi komplexus két alkotó elemét most – mint jeleztük – a társadalmi magatartások és viszonyok vonatkozásában vizsgáljuk.⁴⁰

Peschka elemzéseinek itt az a hibájuk, hogy a társadalmi magatartásokat és viszonyokat mint a jogi szabályozás tárgyait kellő differenciáltság nélkül, „egy kalap alá véve” tárgyalja, mindvégig együtt említve őket. Így nem vonta le és nem érvényesítette a jog másodlagos tételezés jellegéből fakadó azon következtetést, miszerint a jogi szabályozás tárgya kettős.

Az első megválaszolásra váró kérdésnek azt tekinti, „hol helyezkednek el a jogviszonyok egyfelől a jogi szabályozásban és folyamatokban, másfelől pedig általánosságban a társadalmi viszonyok totalitásában”. A válasz kifejtése során lényegesen eltér korábbi jogviszonyelméleti koncepciójától.⁴¹

Itt kérdéses lehet, hogy Peschka „a jogviszony jogilag szabályozott társadalmi viszony” tételét földadja, vagy pontosítja. A pontosított megfogalmazásban való megőrzés mellett szól a „forrásává vált”, vagyis nem maga a tétel volt tévedés, hanem annak uralkodó értelmezése, és mindenképp elöl a jog társadalmi rendeltetésével való összefüggés, amit Peschka mindvégig megőrzött.⁴² Mindenképpen döntő módosítást hajtott végre azzal a megállapításával, hogy „a jogviszony közbülső helyet foglal el a jogi norma és az általa szabályozott társadalmi viszony [...] között”, vagyis hogy a jogviszony közvetlenül nem jogilag szabályozott társadalmi viszony. A korábbiakkal bizonyos kontinuitást mutat, hogy itt is használja a „jogviszony mint társadalmi viszony” fordulatot. Véleményem szerint a jogviszony a jogi normákhoz hasonlóan közvetett tárgyként a társadalmi viszonyokat is szabályozza, azt azonban az interperszonális viszonyok közvetítésével, azok befolyásolásával teszi. Peschka látómezejéből sajnálatosan kiesett a makrotársadalmi viszonyok és az interperszonális viszonyok összefüggése, noha jogi normák sokszor említett közvetítő szerepéből az következne. Ezt a hiányosságot részben enyhíti, de nem pótolja a jogviszonyok egyediségének több helyen történő hangsúlyozása. A korábbi, hagyományosnak ne-

vezhető jogviszonyelméletből a leginkább problematikusnak a „jogviszony mint sajátos ideológiai társadalmi viszony” tételt látom, amit viszont Peschka fönntart.⁴³

A jogviszony sajátosságainak a föltárása során – helyesen – Peschka abból indul ki, hogy „végig kell követnünk azt a meglehetősen bonyolult, sajátos társadalmi folyamatot, amit a jogi szabályozás, e szabályozás működése, funkcionálása jelent. [...] Vizsgálódásunk kiindulópontját tehát azok a társadalmi viszonyok alkotják, amelyek a társadalmi totalitásban elfoglalt helyük, jelentőségük és szerepük folytán jogi szabályozást igényelnek. [...] E sajátos társadalmi-jogi folyamatnak azonban különböző fázisai, etapjai, elemei és mozzanatai vannak.”⁴⁴ Peschka erénye itt is a szabályozási szükséglet hangsúlyozása, de a folyamat elemzése nagyrészt program maradt, annak fázisait nem részletezi, csak annyit mond, hogy a jogviszony az egyik mozzanat.

Korrekcióra szorulónak tartom Peschkanak azt a megálapítását, hogy „a jogalkotás fázisában, ha azt logikai megtisztítottságában vizsgáljuk, még fel sem merül a jogviszonyok kategóriája”. Ez nem egészen így van (lehet, hogy erre utal a logikai megtisztítottsággal való megszorítás), mivel a jogalkotás módszertanához hozzátartozik az elképzelt esetek technikája, ami az általános jogviszony fogalmának a fölhasználásával jár.⁴⁵ Peschka az általános jogviszony kategóriáját elveti.⁴⁶ Peschka ellenvetése (a jogi normák nem a

40 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 43–44.

41 „Elcsépelet közhely, hogy a jog mint egész, mint komplexus társadalmi rendeltetése a társadalmi viszonyok szabályozása. Ennek a megállapításnak – ugyancsak közismert – jogviszonyelméleti vetülete, hogy jogviszonyok azok a társadalmi viszonyok, amelyek jogi szabályozásban részesülnek. Vagy másképpen, a sztereotip jogelméleti definíció szerint: a jogviszony jogilag szabályozott társadalmi viszony. Valójában azonban ez a rendkívül egyszerű és magától értetődőnek tűnő jogelméleti meghatározás számos jogelméleti tévedés és tisztázatlanság forrásává vált. Ezek körében talán a legfontosabb, hogy e definíció alapján homályban marad a jogviszonyoknak és azoknak a társadalmi viszonyoknak a különbözősége, amelyekre a jogi szabályozás irányul.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 44.

42 A korábbi koncepció teljes földadására utaló megfogalmazás található a 48. oldalon („mindkét interpretáció” kritikája) a 49. oldalon („mindkét jogviszonyelméleti koncepció”), de azokkal szemben lehetséges egy „tertium datur”. PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 48–49.

43 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 108. Ez a marxista-leninista jogelmélet hit-tételévé Leninnek egy fiatalkori megfogalmazásának a dogmatizálásával vált. Lenin az 1894 tavaszán–nyarán írt *Kik azok a népbárók és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen* című művében szembeállította az anyagi és az ideológiai társadalmi viszonyokat. Eszerint az előbbieket anélkül alakulnak ki, hogy az emberek tudatán átmennének, az ideológiai társadalmi viszonyok viszont kialakulásuk előtt az emberek tudatán mennek át. LENIN, VLAGYIMIR ILJIC: *Kik azok a népbárók és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen*. In: V. I. Lenin Összes művei I. kötet Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964. 126. Peschka 1960-as monográfiájában (PESCHKA VILMOS: *A jogviszonyelmélet alapvető kérdései*. Budapest, KJK, 1960.) hivatkozásaival a jogviszonyok tudatosodására akart utalni. Ez azonban – túl a szerencsétlen megfogalmazáson – két okból elméletileg hibás. Az egyik, hogy nem minden jogviszony tudatosodik (pl. hallgatólagosan kötött jogügylettel létrejött fuvarozási jogviszony); másrészt a tudatosodott jogviszonyok ideológiai jellege (azaz a társadalmi konfliktusok tudatosítása és végigharcolása) is jelentősen eltérő, mondjuk a sebességkorlátozástól az emberi jogokig, pl. a sztájkjogig. Poulantzas éppen arról ír, hogy a munkáltató–munkavállaló jogviszony dezideologizáló hatású, mert az individuális jogviszony elszigetelő hatása (Vereinzelungseffekt) révén elleplezi, hogy valójában tőkés–bérmunkás viszonyról van szó. POULANTZAS, NICOS: *Politische Macht und gesellschaftliche Klassen*. Frankfurt am Main, Athenäum Fischer Taschenbuch Verlag, 1975. 209–220. Másként: a jog egyfelől elkülöníti a munkaviszonyt a munkavégzésre irányuló más jogviszonyoktól, másrészt munkavállalóként egymasműsíti a vagyontalan segédmunkás és a vagyonos menedzser viszonyait.

44 PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 45–46.

45 Vö. ehhez PETER NOLL: *Gesetzgebungslehre*. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 1973. 120–134. és 172–186.

46 „Felvetődhetne a jogi normáknak általános jogviszonyokként jellemzése, ám az eddigi vizsgálódásból nyilvánvalóan kiderül, hogy a jogi normák nem a jogviszonyoknak, hanem a jogi szabályozást igénylő társadalmi viszonyoknak bizonyos vonatkozásban történő elvont általánosításai. Hogy ezt ennyire hangsúlyozzuk, annak jó oka van, nevezetesen az, hogy a jogviszonyokat a jogi szabályozás menetében határozottan és egyértelműen meghatározhatjuk és megkülönböztessük.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 47.

Tanulmány

jogviszonyok általánosításai) önmagában helytálló, de nem releváns: az általános jogviszony a jogi norma transzformálása, gondolati közelítése a jogérvényesüléshez; illetőleg a viszonyokat hordozó magatartások általánosításai. Általános jogviszony a valóságban nem létezik, csak mint gondolati absztrakció. Szerepe a jogi dogmatikában és a jogi oktatásban nélkülözhetetlen.

11. Fontosnak tartom Peschkának azt a meglátását, hogy a jogérvényesülés során „a társadalmi viszony még feltöltődik, gazdagodik azokkal a hatásokkal, eredményekkel, következményekkel, amelyeket a jogkövető magatartáshoz a jogi norma fűz”. Ennek a gondolatnak a kibontásához az *interperszonális viszonyok* és társadalmi viszonyok kapcsolatának az elemzésére van szükség. Ez a gazdagodás pontosabban azt jelenti, hogy az interperszonális viszonyok alanyai között a jogi norma (is) közvetít, és így a társadalmi viszony alanyai között is. Ebben a közvetítésben szerepük van az interperszonális viszony sajátosságainak, a jogviszony az interperszonális viszony érzelmi mozzanataival gazdagodik, ami a jogérvényesülés szempontjából korántsem közömbös.

Fontos a *konkretizálódás és realizálódás* határozott megkülönböztetése is: „A jogi normák jogviszonyokban konkretizálódása és [...] a résztvevők magatartásában való realizálódása, megvalósulása [...] közel sem azonosítható.”⁴⁷ Ez lényeges és alapvető fontosságú jogelméleti megállapítás. Ebből következik, hogy a jogi norma valóságossága és megvalósulása, realizálódása nem azonos. A konkretizálódás–realizálódás kérdésre Peschka sokszor visszatér, de szinte mindig az idődimenzióban, ami önmagában rendben van, de van még egy lényeges különbség: a konkretizálódás az logikai összefüggés, gondolati folyamat, az értelemtartalmakra és az objektivációkra vonatkozik, a realizálódás valóságos folyamat, magatartásokra vonatkozik. Más szóval: a konkretizálódás értelmi-logikai folyamat, a megvalósulás társadalmi, abban rejlő értelmi mozzanatokkal.

Problematikusnak tartom, hogy Peschka a jogviszonyt is objektivációnak, illetőleg helyenként komplexusnak nevezze.⁴⁸ Ha a jogviszony objektiváció, akkor kérdés, hogy az miben és hogyan objektiválódik, miben és hogyan különbözik a jogviszonyt keletkeztető olyan jogi tényektől, mint a szerződés, és általában: egy viszony lehet-e objektiváció? Attól, hogy a jogviszony Sollen jellegű jogi jelenség, még nem föltétlenül objektiváció. Ezt problémaként vetem föl, ezekre a kérdésekre nincs válaszom.

12. Peschkánál (és Lukácsnál) a komplexusoknak három szintje és ezzel a kategóriának három jelentésrétege bontakozik ki: a társadalom mint komplexusokból álló komplexus; a létszférák (ilyen Peschkánál a jog, gazdaság, állam, Lukácsnál többek között a nyelv, jog, gazdaság) és a „mikrokomple-

xusok”, Peschkánál ilyen a jogviszony. Ez mikroszint szerintem fölösleges, túl tágga, sokértelművé válik a kategória. Itt elég lenne az alanyi jogosultságok és kötelességek egymáshoz kapcsolódó reflektált összességéről beszélni. Ha minden összességet komplexusnak nevezünk, akkor a kategória üresen absztrakttá válik és veszít magyarázó értékéből.

Összefoglalva a korábbiakat, immanens kritika alapján Peschka komplexus-értelmezését minden értéke ellenére azért tartom *problematikusnak*, mert ellentmondásba került a jogi komplexus elvont jellemzésénél írottakkal; azzal, hogy a jogi szféra megkülönböztető jegyét az állami jellegben látta; a reflexiók meghatározások során kifejtettekkel; valamint a gyakorlat jelentőségéről korábban írottakkal. Nem ad továbbá kielégítő magyarázatot sem a komplexusok közötti kölcsönhatásra és közvetítésekre, sem a jogi komplexus belső dinamikájára.

Ezeknek a hiányosságoknak az egyik okát abban látom, hogy Peschka Lukácshoz túlzottan tapadva átvette a „a kategóriák létezés meghatározások” tételt⁴⁹, és mivel Peschka Lukács gondolatait konkretizálva továbbfejlesztette, „a részletekből előjött az ördög”. Ennek következtében tisztázatlan maradt a jogi komplexus mint kategória és a jogi jelenségek, jogi szféra közötti viszony, a kategóriák és a dolgok közötti viszony. Más oldalról megközelítve: hiányzik az analitikai-fogalmi kategoriális szintnek és az empirikus-kauzális szintnek a kellő világossággal történő megkülönböztetése.⁵⁰ A kategóriák és a létezés meghatározások közötti különbségből annak lehetősége következik, hogy ugyanazt a létezés meghatározást több kategória is kifejezheti, ezeknek a kategóriáknak különböző funkcióik vannak, ami a jog gyakorlati jellege, gyakorlatorientáltsága miatt fontos. Ezeknek a különbségeknek a reflektálásából az a kérdés következik, hogy a jogi szféra egészére és az egyes jogi jelenségekre milyen és mely kategóriák alkalmazhatók⁵¹, milyen különbség tehető a jogra mint értelemösszefüggésre és mint társadalmi képződményre vonatkozó kategóriák között.

49 LUKÁCS: i. m. (6. jegyzet) III. 144–145. Vö. ehhez: „a kategóriák ennek a meghatározott társadalomnak, ennek a szubjektumnak létezési formáit, egzisztenciameghatározásait, gyakran csak egyes oldalait fejezik ki”. MARX, KARL: *Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához*. In: Karl Marx és Friedrich Engels Művei 46/I. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972. 31–32. Lukács a kategóriák idealista értelmezésével szemben azok társadalmi kötöttségeit kívánta hangsúlyozni, eközben azonban eltűnt nála a kategóriák és a létezés meghatározások, vagyis a létező valóságos összefüggések közötti különbség.

50 Módszertani álláspontom szerint el kell különíteni egymástól három elemzési szintet, vagyis a fogalmak analitikai elemzését, az empirikus kauzális összefüggések, hatások vizsgálatát és az értékelő vizsgálódásokat, majd az így nyert megállapításokat kell egymásra reflektálni. Vö. SZILÁGYI PÉTER: *Az alkotmánybíráskodás jogalkotásra gyakorolt hatásának vázlata és vizsgálatának jog- és állambölcseleti előkérdései*. In: Suum cuique Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére (szerk. FEJES ZSUZSANNA – TÖRÖK BERNÁT). Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2016. 161–162.

51 Vö. ehhez Szigeti Péter munkáit. SZIGETI PÉTER – TAKÁCS PÉTER: *A jogállamiság jogelmélete*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2004. 141–190. és SZIGETI PÉTER: *Materialista lételmélet – alapvetés*. Ezredvég, 2013/2.

47 I. PESCHKA: i. m. (3. jegyzet).

48 „A jogviszony mint sajátos ideológiai társadalmi viszony lényegében konkrét alanyi jogosultságok és kötelességek komplexusa.” PESCHKA: i. m. (3. jegyzet) 108.

V. A jog mint visszatükröződés

13. A jog mint visszatükröződés gondolata Peschka jogfilozófiájának legrégebben meglévő és mindvégig megőrzött eleme, amelyik időközben jelentősen módosult. Ezeknek a módosulásoknak a bemutatására terjedelmi korlátok miatt itt nincs lehetőségem. Ezért ebben a témában Peschka elméletének csak tömör bemutatására vállalkozom, illetőleg az általam kívánatosnak tartott korrekció és továbbfejlesztés irányait jelző néhány kritikai észrevételt teszek.

A jogi visszatükröződés *legfontosabb sajátosságai* ezek szerint: *a)* nem ismeretelméleti értelemben vett visszatükröződés és semmiképpen sem azonosítható a leképezéssel; *b)* a visszatükrözés általánosabb kategória, különböző fajtái vannak, mint többek között a tudományos, az esztétikai és a jogi visszatükröződés; *c)* visszatükröződés minden ideológiai forma és objektiváció, amelyben az emberi tudat a valóságot elméletileg és gyakorlatilag feldolgozza, amiből az is következik, hogy a visszatükröződés föltételezi az objektivációt, fordítva már nem; *d)* ezek ugyanazt a valóságot tükrözik vissza és ugyanazokkal a kategóriákkal dolgoznak; *e)* a jogi visszatükröződés a jog ideológiai funkciójának megfelelően szelektál; *f)* a jogi visszatükröződést a kategóriák sajátos elrendezése és sajátos formája jellemzi.

A jogi visszatükrözés sajátosságainak a feltárása során jelentkező nehézségek, problémák közül Peschka kettőt tart különösen fontosnak: az egyik a jogi komplexus rétegzettségéből, azaz a jogi normák és jogviszonyok kettősségéből adódó nehézségek, a másik pedig abból a tényből adódó problémák halmaza, hogy a jog különös társadalmi tartalmat fejez ki általános érvénnyel.

Kritikai megjegyzéseim előtt le kell szögezmem, hogy a jogi visszatükrözést a társadalomelméleti alapozású jogelmélet egyik nélkülözhetetlen kategóriájának tartom, ezért Peschka ez irányú munkálkodását kiemelkedő elméleti teljesítménynek. A széles körben tapasztalható fenntartásokkal szemben úgy gondolom, hogy szükség van a jogalkotás és jogképződés folyamatait megragadó, azok létezőmeghatározásait kifejező kategóriákra. Közelebbről, *olyan kategóriákra, kategóriapárokra* van szükség, amelyek képesek egyszerre kifejezni a jog társadalmi kötöttségeit, feltételezettségét, azt, hogy a jog a társadalmi viszonyok, körülmények kifejeződése; a jog relatív autonómiáját, viszonylagos önállóságát; a jogalkotás aktív szerepét; a jog másodlagos teleologikus tételezés jellegét; ezen belül az akarati és ismereti mozzanatok sajátos dialektikáját és hermeneutikáját; azok logikai funkcionális kapcsolatba hozhatók a szabályozási szükséglet problémájával; valamint a jog legitimitásának és tényleges érvényesülésének a problémájával. A jogi visszatükrözés/tükröződés kategóriapár ezeknek a kívánalmaknak maradéktalanul megfelel. A „jogi szabályozás” és „jogi tételezés” fogalmak kevésbé alkalmasak. Mindkettő túlhangsúlyozza az aktív mozzanatot a meghatározottságok

rovására, továbbá a „szabályozás” fogalma terjedelmileg tágabb, a jogérvényesítést is magában foglalja, a „tételezés” pedig a magyar nyelvben túl művi és többértelmű.

Peschka jogi visszatükröződés elméletével szemben a legfontosabb és általános jellegű kritikai észrevételem, hogy nem tesz határozottan és egyértelműen különbséget a *jogi visszatükrözés* mint folyamatot kifejező kategória és a *jogi visszatükröződés* mint a folyamat eredményét, objektíválódását kifejező kategória között, mindkettőt általában a „visszatükröződés” terminussal jelöli. Szerintem a folyamatra a jogi visszatükrözés, az eredményre a jogi visszatükröződés kategóriáit kell használni, reflexiók kategóriapárként értelmezve őket: csak az visszatükrözés, ami visszatükröződést eredményez, és jogi visszatükröződés csak visszatükrözés eredményeként jöhet létre.

14. Peschka munkássága során a jogi visszatükröződés elemzése tekintetében ért el maradandó eredményeket, különösen *A jogsabályok elmélete* című monográfiájában, a jogi norma teleologikus-normatív struktúrájához kapcsolódva. Ezzel szemben a folyamat, a jogi visszatükrözés elemzése kevésbé koherens nála.

Ehhez kapcsolódik az – a más összefüggésben már jelzett – észrevételem, hogy Peschka nem vonta le kellő határozottsággal a jog másodlagos teleologikus tételezés jellegéből fakadó következtetéseket. Abból ugyanis, pontosabban a kettős célkitűzésből és kettős tárgyából, valamint abból, amit én „harmadlagos tételezésnek” neveztem, a jogi visszatükrözés politikai, jogpolitikai-normatív és jogdogmatikai szövegező fázisainak a megkülönböztetése következik.⁵² A jogi visszatükröződés Peschka által taglalt kategóriái alkalmazásának, valamint, az egyneműsítés különböző dimenzióinak (azonos politikai értékelés, azonos jogpolitikai kezelés, azonos dogmatikai megoldások) az elemzése ezeken a kereteken belül látszik gyümölcsözőnek.

Peschka helyesen állapítja meg, hogy „a jogi szabályozás nem egyszerűen a mindennapi életben kifejtett emberi magatartások rendezésére irányul, hanem arra, hogy a társadalmi viszonyok lényegi mozgását, alakulását befolyásolja”. A továbbiakban viszont a magatartás és társadalmi viszony kapcsolatát nem mint a *másodlagos tételezés két tárgyát* és fázisát közelíti meg, hanem nála a lényeg-jelenség összefüggésből következne a kettős tárgy, de azt kifejezetten nem mondja. Kérdéses számomra itt a lényeg és jelenség kategóriapár alkalmazhatósága, miszerint a magatartás a jelenség, a társadalmi viszony a lényeg.

Peschka elemzéseinek fontos eredménye a jogi norma *tárgyi és értéktartalmának* a megkülönböztetése a jogi visszatükröződés szintjén. Ehhez annyit fűznék hozzá – most a jogi visszatükrözés szempontjából –, hogy a tárgyi tartalom a külvilágból, a szabályozás kettős tárgyából ered, az értéktartalom az, amit a visszatükrözés folyamatában a

⁵² Erről SAMU–SZILÁGYI: i. m. 202–209.

Tanulmány

visszatükrözés szubjektuma ad hozzá. Itt kellő mértékkel jól hasznosítható az esztétikai, a tudományos és a jogi visszatükrözés analógiája, de ennek határai vannak. Itt arról az alapvető különbségről van szó, hogy az esztétikai és a tudományos visszatükrözés tipikusan individuális, a jogi viszont majdnem kivétel nélkül kollektív; tartalmilag pedig az előbbiek a nembeliség értelmében vett általánosra törekszenek, a jogi visszatükrözés viszont annak a létezés-meghatározásnak a kifejeződése, hogy a jog (pontosabban a jogalkotó) partikuláris tartalmakat nyilvánít általánosan kötelezővé.

15. Befejezésül néhány szót Peschka marxizmusáról. Korai írásaitól eltekintve nem volt a hivatalos marxista-leninista jogelmélet híve, viszont elmélete mindvégig marxista maradt egy nyitott, a marxizmus reneszánsz által inspirált, a marxizmust elsősorban módszerek tekintő (ez is Lukács!) értelemben. A hermeneutika bevonása jogfilozófiájába sem valamiféle fordulatot⁵³, hanem inkább nyitott marxizmusának a gazdagítását jelentette.

⁵³ Különösen ha figyelembe vesszük, hogy hermeneutikai vonatkozású tanulmányai előbb jelentek meg először, mint *A jog sajátossága*.

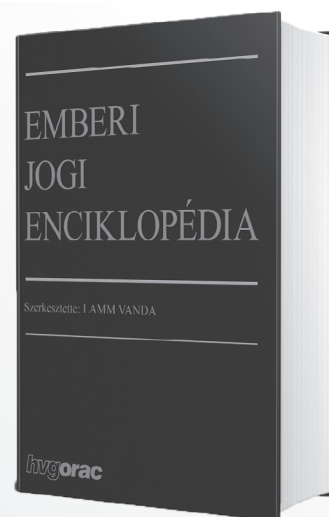
EMBERI JOGI ENCIKLOPÉDIA

„Az elmúlt több mint hét évtized alatt nemcsak az emberi jogokra vonatkozó belső jogi, alkotmányos és törvényi szabályok, valamint a nemzetközi jogi normaanyag nőtt meg rendkívüli mértékben, de létrejöttek a jogok védelmének és betartásának nemzetközi és államon belüli eszközei és intézményei. A fejlődés egyik legnagyobb eredménye, hogy az emberi jogok ügye többé nem tekinthető az államok belső szuverenitásába tartozó kérdésnek, és a nemzetközi közösség felé az államok felelősséggel tartoznak az emberi jogoknak állampolgáraik és a területükön tartózkodó külföldiek számára történő biztosításáért.

Kötetünk az emberi jogok témaköréből írott százket tanulmányt tartalmaz, amelyek felölelik nemcsak az első, második és harmadik generációs emberi jogokat, hanem az emberi jogok kialakulásának történetét, az eszmetörténeti előzményeket, a jogok védelmének szervezeti és intézményi kereteit, egyes kiemelkedő jelentőségű szerződéseket, dokumentumokat, továbbá az emberi jogok témaköréhez kapcsolódó jogi fogalmakat; de megtalálhatók a kötetben egyes tradicionálisnak nem minősülő jogok, illetve vitatott alapjogok, sőt olyan kérdékről is szó van, mint az állati jogok problematikája.

Az emberi jogokkal kapcsolatban gyakran alkalmazott különféle csoportosítási szempontok helyett – az enciklopédikus feldolgozásából adódóan – a kötetben a tanulmányok ábécérendben találhatóak. Az egyes jogok kapcsán az írások a nemzetközi normákból indulnak ki, s foglalkoznak a hazai szabályozással, a nemzetközi bírói fórumok és különféle bizottságok, továbbá az Alkotmánybíróság gyakorlatával.”

Részlet Lamm Vanda szerkesztő előszavából

Ára: 10 000 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

Grad-Gyenge Anikó habilitált egyetemi docens, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)

Nincs új a nap alatt – avagy górcső alatt a bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai

Az Európai Bizottság 1978-ban szembesült először azzal, hogy a tagállami szerzői jogi rezsimek nem könnyen egyeztethetők össze a közösségi vívmányokkal. El kellett telnie közel 40 évnek, hogy az Európai Unió átfogónak ígért reformba kezdjen a szerzői jogi szabályozás területén. Bár a reformnak szükségszerűen ki kell terjednie az üzleti modelleket segítő változtatásokra is, nem lehet jelentéktelennek tekinteni az engedélyezési jogokat határok közé szorító kivételekre és korlátozásokra (szabad felhasználásokra) vonatkozó javaslatokat sem, amelyek egyre szélesebb tárháza jól megmutatja azt, hogy valamennyi érdekelt a kiegyensúlyozott szabályozásra törekszik, de ennek megtalálása egyre reménytelenebb vállalkozás.

I. Bevezető gondolatok

1. Az uniós szerzői jogi jogalkotónak igen sokáig *nem került fókuszába a szabad felhasználások* (uniós és nemzetközi – a tanulmányban a továbbiakban használt – terminológiával: kivételek és korlátozások¹) *témaköre*. Ez nem azt jelentette, hogy egyáltalán nem született ilyen tartalmú szabályozás², hiszen az elsődleges harmonizációs csapásirány, a szerzők és kapcsolódó jogosultak vagyoni jogainak harmonizációja szinte szükségszerűen hozta magával azok belső korlátozásait, a kivételek és korlátozások körének szabályozását is, azonban uralkodó volt az a megközelítés, hogy a *kivételek és korlátozások* elsősorban a harmonizált szerzői vagyoni jogoknak a *tagállamok egymástól adott esetben igen eltérő* társadalmi, gazdasági, kulturális *viszonyaihoz való szervesülését*

szolgálják. Mégis, lehet azt mondani, hogy a középpontba a 2001/29/EK irányelv, az ún. Infosoc-irányelv³ előkészületei során kerültek, amelynek a WIPO 1996-os szerződésének a kivételekre és korlátozásokra vonatkozó szabályait is kifejezetten közvetíteniük kellett az uniós jogba.⁴

Bár az Infosoc-irányelvnek a bizottság által benyújtott javaslata *teljes körű harmonizációra törekedett* e téren, az hamar nyilvánvalóvá vált, hogy erre *az idő nem érett még*, mivel a tagállamok nem akarták a korábban kialakított szabályozásaikat minden további nélkül feladni.

A kivételek és korlátozások témaköre ugyanakkor amiatt is kiemelt figyelmet kapott ebben az időszakban, mivel a szárbá szökkenő *copyleft mozgalmak* részben ezek szélesítésében látták meg a szerzői jog reformjának hatékony eszközt⁵, ugyanúgy, ahogy az interneten zajló tevékenységek szabadsága megőrzésének garanciájaként is tekintettek rá, illetve a WIPO-ban a fejlődő országok lobbijereje is elsősorban a már meglévő védelmi szint intenzív derogációjára, így a szabad felhasználások kiterjesztésére irányult.⁶

A jelen írás azt a célt tűzi ki maga elé, hogy áttekinti és értékelje az Infosoc-irányelv óta, nemzetközi erőterben lezajlott

1 Az irodalomban ismertek a kivételek és korlátozások fogalom pár tágabb értelmezései is, a jelen tanulmány céljára mi azt a megfogalmazást fogadjuk el, amely kifejezetten a kizárólagos engedélyezési jog alól teremt kivételt és egyes esetekben ehhez a kivételhez kapcsol közvetett vagy közvetlen díjigényt. A kivételek és korlátozások terminus technicusnak a tanulmányban használttól eltérő, annál bővebb jelentésű használatára ld.: LEWINSKI, SILKE VON: *International copyright law and policy*. (a továbbiakban: VON LEWINSKI: *Policy*.) Oxford University Press, Oxford, 2008. 5.15.; SENFTLEBEN, MARTIN: *Copyright, Limitations and the Three-Step Test. An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law*. (a továbbiakban: SENFTLEBEN: *Analysis*.) Kluwer Law International, London, 2004. 22.; FICSOR MIHÁLY: *The Law of Copyright and the Internet. The 1996 WIPO Treaties, their Interpretation and Implementation*. (a továbbiakban: FICSOR: *Kommentár*.) Oxford University Press, Oxford, 2002. 5.04.

2 A számítógépi programok jogi védelméről szóló 2009/24/EU irányelv 5., 6. Cikk, a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv 5., 6. Cikk, az adatbázisok jogi védelméről szóló 96/9/EK irányelv 6. cikk (1)–(2) bekezdés.

3 Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001. május 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

4 2000/278/EC Council Decision of 16 March 2000 on the approval, on behalf of the European Community, of the WIPO Copyright Treaty and the WIPO Performances and Phonograms Treaty.

5 Ld. ezek esszenciájaként az EP Kalózpárti képviselőjének Julia Redán az Európai Parlament jelentéséhez készített indító véleményét, amely alább részletesen elemzésre kerül.

6 Ld. a WIPO-ban jelenleg folyó tárgyalások dokumentumait az egyes kivételek és korlátozások szélesítéséről, kötelező bevezetéséről. Ld. az erre vonatkozó anyagokat: <http://www.wipo.int/copyright/en/limitations/> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

Tanulmány

és éppen most folyó uniós jogalkotási folyamatokat, és azok koncepcionális elemeire koncentrálna értékeli őket.

II.

Az Infosoc-irányelv és a reformcsomag közti időszak eseményei

2. Az Infosoc-irányelv elfogadása és átültetési határidejének lejártától az Európai Bizottság 2016-os reformcsomagjának⁷ benyújtásáig eltelt tizenégy év sem jellemezhető úgy, ahogy a tankönyvek a (megfontolt) jogalkotás hatályosulásának folyamatát leírják: sem arról nem lehet beszélni, hogy ne merültek volna fel már az irányelv elfogadása körül *súlyos kritikák* vele kapcsolatban, sem arról, hogy a vonatkozó – elsősorban uniós – bírói gyakorlat ne tárt volna fel *komoly hiátusokat*, de még arról sem, hogy a bizottság a köztes időt ölbe tett kézzel töltötte volna. A tanulmány következő részében ezeket a reformcsomaghhoz vezető, azokat megalapozó és előkészítő lépéseket tekintjük át röviden.

1. Az Infosoc-irányelv elméleti kritikája

3. Az Infosoc-irányelvvel kapcsolatban sokan és több megközelítésből is leírták, hogy az több szempontból ad *problémás megoldásokat* a digitalizáció, az internet okozta, szerzői jogot érintő kihívásokra.⁸ Ezek közül itt csak a jelen tanulmány szűkebb témájához tartozó szempontokat tekintjük át.

Mindenekelőtt az a kifogás fogalmazódott meg, hogy a *többszörözés, terjesztés és nyilvánossághoz közvetítés* jogát a szerzők és a szomszédos jogi jogosultak tekintetében is harmonizáló *jogok alóli kivételek* és ezek korlátozásai szabályozásáról szóló 5. Cikk végül *nyílt végű lett*, hiszen bár a cikk egy zárt listát tartalmazott volna, vagyis eredeti szándéka szerint azt kívánta elérni, hogy a tagállamok csak az irányelvben megjelenő kivételeknek és korlátozásoknak megfelelő szabályokat vezethessenek be (amelyek ezen túlhaladnak, azokat pedig helyezték hatályon kívül), a *de minimis* kivétellel⁹ lehetővé tette, hogy legalább egyes csekély jelentőséggel bíró, nem digitális kivételeket fenntartsanak. Igaz, ez a kivétel éppen az online felhasználások térhódítása miatt ténylegesen csak egy aprócska lyukat ütött a zárt rendszeren.

Másodsorban kritikát kapott az, hogy a *kivételek és korlátozások listája* az egyetlen ideiglenes többszörözés¹⁰ kivéte-

lével¹¹ a tagállamok számára *csak étlapot kínál*, azaz nem kell valamennyi kivételt és korlátozást átültetniük. Ez azt eredményezte, hogy *ahány tagállam, annyiféle kivételi rendszer jött létre* (pontosabban: maradt fenn, mivel a tagállamok a tárgyalások során mindent megtettek a korábbi rendszereik változatlan fenntartása érdekében). Ugyanakkor jól látható volt az, hogy ez a szabályozási megoldás végső soron amiatt kaphatott támogatást, mert a tagállamok nem voltak felkészülve (és a jelenleg zajló folyamatok azt mutatják, hogy még ma sincsenek teljes mértékben felkészülve) arra, hogy a kulturális, szociális, médiapolitikai szempontból is jelentőséggel bíró megoldások szabályozását teljes körben átengedjék az uniós jogalkotónak. A kötelező előírások elmaradására vonatkozó kritikákkal egyet lehet érteni, még ha igaznak lehet is elfogadni azt, hogy a kivételek és korlátozások magját képező legfontosabb eseteket a tagállamok azok átültetésének kötelezővé tétele nélkül is mégis szinte egytől egyig átültették.¹²

Harmadsorban kritika érte azt a megoldást is, hogy ugyan a tagállamok az irányelvi előírásoktól *csak a szigorítás irányában térhetnek el* (azaz a jogosultak számára kedvezőbb, vagyis szűkebb kivételeket és korlátozásokat vezethetnek be), de ez még mindig olyan tág teret kínál a tagállamonként eltérő megoldásoknak, ami lehetetlenné teszi az egységesülést.¹³ Ennek egyik ékes példája az, hogy az irányelv egyes esetekben kifejezetten előírja a kivétel bevezethetőségének feltételeként azt, hogy ahhoz a tagállamnak díjfizetést kell kapcsolnia¹⁴, azonban azokban az esetekben is, amelyekben ezt az irányelv nem követeli meg, a háromlépcsős teszt alkalmazásával megtehetik ezt. Időközben a TU Darmstadt-ügyben az EUB arra is rávilágított, hogy egyes esetekben ez végső soron már nemcsak lehetőségük, hanem kötelezettségük is.¹⁵

Negyedsorban pedig a kivételek és korlátozások rendjére rátolt szabályozás a *hatásos műszaki intézkedések vonatkozásában* szintén úgy tűnik, hogy *kritikát érdemel*, mivel nem látszik feltétlenül teljes körben indokolhatónak, hogy

11 Valójában a BUE 10. Cikk (1) bekezdése alapján a tagállamok számára az Infosoc-irányelv opcionálisként megfogalmazott idézési kivétele is kötelezően átültetendő.

12 WESTKAMP, GUIDO: *Study on the Implementation and Effect into the Member States's Laws of Directive 2009/29/EC on the Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society. II. The Implementation of Directive 2001/29/EC in the Member States.* https://www.ivir.nl/publicaties/download/Infosoc_report_2007.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

13 DREIER, THOMAS: *Die Umsetzung der Urheberrechtlichlinie 2001/29/EG in deutsches Recht.* Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2002/1., 35., BORNKAMM, JOACHIM: *Der Dreistufentest als urheberrechtliche Schrankenbestimmung – Karriere eines Begriffs.* In: HANS-JÜRGEN AHRENS – JOACHIM BORNKAMM – WOLFGANG GLOY – JOACHIM STARCK – JOACHIM VON UNGERN-STERNBERG: *Festschrift für Willi Erdmann zum 65. Geburtstag.* Carl Heymanns, Köln, 2002. 43–44.

14 5. Cikk (2) bekezdés a), b), e) pontok.

15 Az Európai Bíróság 2014. szeptember 14-i C-117/13. számú Technische Universität Darmstadt kontra Eugen Ulmer KG-ügyben hozott ítélete.

7 A bizottság reformcsomagjának bizottsági ismertetését és a teljes dokumentációját ld.: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/modernisation-eu-copyright-rules> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

8 Az irányelv első kritikáját BERNDT HUGENHOLTZ írta, a tanulmány a kritikai irodalom alapja. *Why the Copyright Directive is Unimportant, and Possibly Invalid.* E.I.P.R., 2000/11., 499–505.

9 Infosoc-irányelv 5. Cikk (3) bekezdés o) pont.

10 Infosoc-irányelv 5. Cikk (1) bekezdés.

mely kivételek és korlátozások tekintetében megengedett a műszaki intézkedés feloldásának kezdeményezése.¹⁶

E négy szempont alapján már egyértelmű lehet, hogy a szabályozás harmonizációs hatása igencsak csekély, különösen kulcsfontosságú szempontok terén.

4. Az Infosoc-irányelv saját szövegében rejlő csapdákon túl tekintve látszik azonban az is, hogy az eltelt tizennégy évben olyan elvárások is megfogalmazódtak a kivételek, korlátozások rendszerével kapcsolatban, amelyek az irányelv elfogadása idején még fel sem merültek, vagy legalábbis egyáltalán nem érték el az uniós jogalkotás ingerküszöbét. Ezek pedig különösen a kivételek és korlátozások határon átnyúló jellegének megteremtése, a digitális és online környezetben való alkalmazhatóságuk kimondása, illetve a kivételek és korlátozások köréből egyes, különösen fontos közérdeket szolgáló eseteknek a kiemelkedése. Továbbá felmerült újabb szabad felhasználások bevezetésének igénye is, ezek közül jól artikulált elvárásként fogalmazódott meg a szöveg- és adatbányászat (text- and datamining), valamint a fogyasztók által feltöltött tartalmak (user uploaded content) szabadságának megteremtése.

2. Az Infosoc-irányelv uniós esetjoga

5. Az irányelv kivételekre és korlátozásokra vonatkozó rendszerével mindenekelőtt az Európai Bíróságnak kellett szembenéznie: a joggyakorlatnak nem elhanyagolható részét teszik ki azok az esetek, amelyek az irányelv vonatkozó részeivel kapcsolatosak.

A bíróság számára a legkomolyabb ügyterhet és a kérdések tömegét az Infosoc-irányelv 5. Cikk (2) bekezdés a) és b) pontjában foglalt magáncélú többszörözési esetkörök értelmezése jelenti, ami nyilvánvalóan azzal van szoros összefüggésben, hogy a magáncélú többszörözés gazdasági jelentősége az ezt lehetővé tevő technológiai megoldások számossága és minőségi javulása okán is tendenciaszerűen növekvő (még ha maguknak a műveknek a másolással való megszerzése visszaszorulóban lenni látszik is a streaming technológiák térhódítása miatt), és így az érdekeltek kiegyensúlyozott szabályozás iránti igénye is jól artikulált.¹⁷

A bíróság a „Padawan-” ügyben¹⁸ rögzítette, hogy a díjat valamennyi olyan hordozó után meg kell fizetni, amely alkalmas arra, hogy magáncélra használják. Az „Opus-” ügyben¹⁹

hozott végzésében kimondta, hogy a méltányos díj megfizetésének végső kötelezettje az, aki magáncélból ténylegesen többszörözi a védelem alatt álló művet (fogyasztó). Az „Amazon-” döntésben²⁰ kimondta, hogy az uniós jogból az is következik, hogy a megfizetett díjak visszatérítésére vonatkozó szabályozást is be kell vezetni olyan esetre, ha ezen adathordozók végső használata nem magáncélú, hiszen a nem magáncélú többszörözés nem tartozik az átalánydíj hatálya alá. Ugyanebben az ügyben, majd később a „Copydan-” ügyben szintén kimondta a bíróság azt is, hogy vélelmezni lehet, hogy a magáncélú többszörözésre alkalmas hordozókra ténylegesen is magáncélra történik a másolás, azaz előírható, hogy csak a vélelem megdöntése esetén igényelhető vissza a díj. Az ítélet legfontosabb megállapítása azonban az, hogy a díjat nem feltétlenül közvetlenül kell hogy megkapják a jogosultak, hanem e jogosultak javára létrehozott szociális és kulturális intézményeknek is juttatható. Az „Aci Adam” döntésben²¹ az Európai Bíróság kimondta, hogy a kompenzációs díjigény nem terjedhet ki azokra a magáncélú többszörözésekre, amelyek jogellenes forrásból valósultak meg, ezzel megerősítve a magyar SZJSZT jóval korábban hozott, hasonló eredményű véleményét.²² A „Copydan-” ügyben²³ a bíróság úgy értelmezte az uniós jogot, hogy az a tagállami megoldás összhangban van azzal, amely méltányos díjazást ír elő az olyan többfunkciós adathordozók tekintetében, mint például a mobiltelefonokban használt memóriakártyák, függetlenül attól, hogy ezen adathordozóknak fő funkciója a magáncélú másolatok készítése, azzal a feltétellel, hogy az említett adathordozók egyik – akár másodlagos – funkciója lehetővé teszi birtokosaik számára azok e célból történő használatát. Végül az EGEDA-ügyben²⁴ az Európai Bíróság kimondta, hogy az a tagállami megoldás ellentétes az uniós joggal, amelynek alapján nem a végső felhasználók és nem is a készülékek/hordozók gyártói a díj kötelezettjei, hanem azt az állami költségvetésből finanszírozzák. Az ügyben a spanyol szerzői jogi törvény megoldásának értékelését végezte el a bíróság, amelynek alapján az állami költségvetésből finanszírozzák az üreshordozó-díja-

Thuiskopie kontra Opus Supplies Deutschland GmbH és társai ügyben hozott végzése.

20 Az Európai Bíróság 2013. július 11-i C-521/11. számú Amazon.com International Sales Inc. és társai kontra Austro-Mechana Gesellschaft zur Wahrnehmung mechanisch-musikalischer Urheberrechte Gesellschaft mbH ügyben hozott ítélete.

21 Az Európai Bíróság 2014. április 10-i C-435/12. számú ACI Adam BV és társai kontra Stichting de Thuiskopie és Stichting Onderhandelingen Thuiskopie vergoeding ügyben hozott ítélete.

22 SZJSZT – 17/2006 A jogellenes forrásból való másolás kérdése

23 Az Európai Bíróság 2015. március 5-i C-463/12. számú Copydan Båndkopi kontra Nokia Danmark A/S ügyben hozott ítélete.

24 Az Európai Bíróság 2016. június 9-i C-470/14. számú Entidad de Gestión de Derechos de los Productores Audiovisuales (EGEDA) és társai kontra Administración del Estado és Asociación Multisectorial de Empresas de la Electrónica, las Tecnologías de la Información y la Comunicación, de las Telecomunicaciones y de los contenidos Digitales (AMETIC) ügyben hozott ítélete.

16 GYENGE ANIKÓ: Szabad felhasználások kontra hatásos műszaki intézkedések avagy egy kutya-macska barátság a szerzői jogban. In: PENYIGEY KRISZTINA – SÜMEGHY PÁLNÉ – KISS MARIETTA (szerk.): Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről. Budapest, Magyar Szabadalmi Hivatal, 2006. 106–135.

17 HAJDÚ DÓRA: A magáncélú másolásra tekintettel fizetett díjak egyes értelmezési kérdései az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2014. december <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2014-06/02.pdf>

18 Az Európai Bíróság 2010. október 21-i C-467/08. számú ítélete a Padawan SL kontra Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) ügyben.

19 Az Európai Bíróság 2011. június 16-i C-462/09. számú Stichting de

Tanulmány

kat, és nem a fogyasztóktól, gyártóktól/importőröktől (vagyis a felhasználási folyamat résztvevőitől) szedik be.

6. A *reprográfiai díjigény* kapcsán a bíróság a VG Wort döntésben²⁵ kimondta azt, hogy „fotómechanikai vagy ehhez hasonló hatású eljárással végzett többszörözésnek” az uniós jog értelmében vett fogalmát úgy kell értelmezni, hogy az *magában foglalja a nyomtató és személyi számítógép segítségével készített többszörözéseket* olyankor is, amikor e készüléket egymással összekötik. A C-572/13. ún. *Reprobel-ügyben*²⁶ a bíróság kimondta, hogy sérti az uniós jogot az olyan nemzeti szabályozás, amely lehetővé teszi a tagállamnak, hogy a jogosultakat megillető méltányos díjazás egy részét a szerzők által létrehozott művek *kiadóinak juttassa*, anélkül hogy e kiadókat bármilyen kötelezettség terhelné arra nézve, hogy biztosítsák, akár közvetve is, hogy a szerzők a díjazás tőlük elvont részét megkapják.

A Bíróság a *TU Darmstadt-ügyben*²⁷ az ún. dedikált terminálos kivétellel kapcsolatban kimondta, hogy nem ellentétes az uniós joggal az, hogy a tagállam olyan szabályozást fogadjon el, ami lehetővé teszi, hogy az intézmény látogatói a *terminálokról a műveket letöltsék, feltéve, hogy ehhez a – lényegében magáncélú – többszörözéshez a tagállam méltányos díjazást* kapcsol. Ebben az ügyben a bíróság végső soron összekapcsolta egymással a dedikált terminálos kivételt és a magáncélú többszörözési kivételt.

A bíróságnak az Infopaq I.²⁸ és az Infopaq II.²⁹ ügyekben az Infosoc-irányelv 5. Cikk (2) bekezdés a) pontjában foglalt, az irányelv előtti tagállami jogokban nem ismert, járulékos vagy közbenső jellegű, a műszaki eljárás elválaszthatatlan és szükséges részét képező, önálló gazdasági jelentőség nélküli, időleges többszörözés fogalmát kellett értékelnie különböző adatrögzítési eljárások tekintetében.

A DR- és TV2-³⁰ ügyben továbbá szükség volt az Infosoc-irányelv 5. Cikk (2) bekezdés d) pontjában megengedett *efemer (ideiglenes) rögzítés fogalmának tisztázására*, amelyben a bíróságnak arra kellett választ adnia, hogy az is a kivétel körébe tartozhat-e, ha a rögzítést nem maga a televíziótársaság, hanem a nevében és a javára eljáró személy végzi.

A *Painer-ügyben* az Infosoc-irányelv 5. Cikk (3) bekezdés e) pontjában lehetővé tett, közbiztonsági, illetve közérdekű felhasználások tekintetében tette egyértelművé, hogy a média – különösen a *közbiztonsági cél, az elveszett gyermek megtalálása után – nem használhatja fel szabadon a védett fotóművészeti alkotást, még ha egyébként korábban fennállt is a szabad felhasználást megalapozó érdek*.³¹

Kétségtelen, hogy a bíróság elé került néhány hagyományos kivételt érintő ügy is, az esetjog áttekintése alapján mégis azt lehet megállapítani, hogy elsősorban olyan kérdéseket kellett megválaszolni, amelyek túlmutattak a 2001-es harmonizáció szintjén és olyan további, a belső piac hatékony működését érdemben érintő aspektusokat hoztak fel, ez pedig lényegében szükségszerűen vezetett ahhoz, hogy a Bíróság ezen a területen az utóbbi időkhöz kifejezetten jogfejlesztő (egyesek szerint jogalkotó) munkát végzett.

3. A jogalkotásra felhatalmazott uniós szervek törekvései

7. Az Európai Bizottság lényegében az irányelv átültetési határidejének lejártát követően rögtön hozzáfogott az irányelv *hatásainak elemzéséhez*, majd ennek alapján a *felülvizsgálatának előkészítéséhez*.³² Ez utóbbi folyamat alapvetően két nagy szakaszra osztható, amelyben a választóvonalat a bizottság megválasztása és ezzel együtt attitűd- és koncepcióváltása jelenti.

A jelenleg zajló reformfolyamat közvetlen előzményeként a bizottság 2013. december 5-én *konzultációt hirdetett* a tartalomról a digitális egységes piacon, amelyet az erre vonatkozó közlemény alapozott meg.³³ A konzultáció fő témái között szerepelt a további harmonizáció irányai a kizárólagos jogok, valamint a kivételek, korlátozások területén. A konzultáció eredményeire vonatkozóan a bizottság 2014 júliusában kiadott egy összefoglaló dokumentumot is, amelyben jól látható az, hogy az egyes szabályozási kérdések tekintetében hol azonosítható viszonylagos egyetértés az érintettek között, illetve melyek az igazán megosztó témák.³⁴ A bizottság ezek alapján elkezdett dolgozni egy Fe-

25 Az Európai Bíróság 2013. június 27-i C-457/11. számú Verwertungsgesellschaft Wort (VG Wort) kontra Kyocera és társai (C-457/11.) és Canon Deutschland GmbH (C-458/11.), és Fujitsu Technology Solutions GmbH (C-459/11.) és Hewlett-Packard GmbH (C-460/11.) kontra Verwertungsgesellschaft Wort (VG Wort) ügyben hozott ítélete.

26 Az Európai Bíróság 2015. november 12-i C-572/13. számú Hewlett-Packard Belgium SPRL kontra Reprobel SCRL ügyben hozott ítélete.

27 Az Európai Bíróság 2014. szeptember 14-i C-117/13. számú Technische Universität Darmstadt kontra Eugen Ulmer KG ügyben hozott ítélete.

28 A bíróság 2009. július 16-i C-5/08. számú Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening ügyben hozott ítélete.

29 A bíróság 2012. január 17-i C-302/10. számú Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening ügyben hozott ítélete.

30 A bíróság 2012. április 26-i C-510/10. számú DR és TV2 Danmark A/S kontra NCB – Nordisk Copyright Bureau ügyben hozott ítélete.

31 A bíróság 2013. március 7-i C-145/10. számú Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai ügyben hozott végzése.

32 Az Európa 2020 az Európai Unió jelenleg is futó, tízéves ciklusra vonatkozó, tematikáját tekintve legáltalánosabb stratégiája, Digital Agenda for Europe. A Európa 2020 Initiative. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en>, valamint az Európai Digitális Menetrend (a továbbiakban: EDM) programja Digital „to-dot list: new digital priorities for 2013–2014.” <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/digital-do-list-new-digital-priorities-2013-2014> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

33 Public consultation on the review of the EU copyright rules. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/consultation-document_en.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

34 Report on the responses to the Consultation on the Review of the EU copyright rules. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/contributions/consultation-report_en.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

hér Könyvön, amelynek kiszivárgott tervezete³⁵ már csak történeti dokumentumként érdekes, hiszen a bizottság azóta bekövetkezett újralakulása jelentősen megváltoztatta a bizottsági megközelítést.

A bizottság jelenlegi elnökének, Jean-Claude Junckernek a programja nem tartalmazott ugyan (nem is tartalmazhatott) részletes stratégiát a szerzői jog vonatkozásában, de a bizottság számára meghatározott politikai iránymutatása utalt a szerzői jogi reform előkészítésének felgyorsítására, továbbvitelének szándékára.³⁶

Az új bizottság roadmapje³⁷ ennek megfelelően 2015 második felére időzítette azoknak a jogalkotási javaslatoknak a megtételét, amelyeket szükségesnek lát a szerzői jog modernizálása érdekében, tekintettel a digitális forradalomra és a megváltozott fogyasztói szokásokra is. A roadmaphez kapcsolódó *Digital Single Market Strategy for Europe*³⁸ a digitális belső piac kontextusában helyezte el a szerzői jogi reformot, és részletesebben kibontotta a bizottság céljait is, amelyek között a kivételek terén a kutatási, oktatási, adat- és szövegbányászatra vonatkozó kivételek szabályainak átgondolását fogalmazta meg.

A bizottság törekvéseivel, folyamataival párhuzamosan az egyébként egyre több, szerzői jogi témákban kifejezetten aktív képviselőt tagjai között felmutató Európai Parlament is foglalkozott a szerzői jog egyes kérdéseivel³⁹, ezek közül itt részletesebben csak az átfogó, a reformfolyamatot rendszerben kezelni kívánó ún. Reda-jelentéssel foglalkozunk. 2015. január 15-én nyújtotta be Julia Reda kalózpárti kép-

viselő számos szakmai szervezet által támogatott⁴⁰ jelentéstervezetét⁴¹, amelyet az Európai Parlament jelentős változtatásokkal, 2015. július 14-én fogadott el.^{42,43}

8. Abban a tekintetben nincs különbség a bizottság és az EP megközelítésében, hogy mindkét szerv új egyensúlyt kíván elérni a szerzői jog rendszerében. Az EP viszont nem csak elsősorban a kivételek és korlátozások felülvizsgálatában látja az új egyensúly megteremtésének fő eszközét. Jelentős szemléletbeli különbséget jelent az is, hogy az EP szerint a digitális környezetben az analóg környezetben biztosítottakhoz viszonyítva egyenlőtlen bánásmód nélkül kell élni a kivételekkel és korlátozásokkal, vagyis nem eseti jelleggel, hanem alapvetően az analóg kivételekkel és korlátozásokkal hasonló terjedelemben kell megjeleníteni a digitális kivételeknek és korlátozásoknak is⁴⁴, míg a bizottság törekvései erre az egyenlősítésre csak egyes kivételek tekintetében terjedtek ki. Az EP politikai kérdésnek tekintette azt is, hogy a tagállamok között a kivételek megvalósítása terén meglévő eltérések egyre nagyobb hatást gyakorolnak, ami jogbizonytalanságot idéz elő, és közvetlen negatív hatásokat fejt ki a digitális egységes piac működésére a határokon átnyúló tevékenységek miatt⁴⁵, ami a bizottság szempontjai között igen sokáig nem vagy csak kevésbé hangsúlyosan jelent meg.

Nem vitás azonban, hogy a jogalkotásban részt vevő szereplők jelentős része és a mértékadó szakirodalom is⁴⁶ a reformfolyamat meghatározó irányának tekinti a kivételek és

35 A copyright policy for creativity and innovation in the European Union. 2014. június 13. <http://www.communia-association.org/2014/06/25/leaked-draft-of-commission-copyright-white-paper-based-on-flawed-assumptions/> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

36 A new start for Europe: Growth, fairness and democratic change. Political guidelines for the next European Commission. http://ec.europa.eu/about/juncker-commission/docs/pg_en.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

37 Roadmap for completing the Digital Single Market – Initiatives. (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

38 A Digital Single Market Strategy for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 6.5.2015 COM(2015) 192 final http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/docs/dsm-communication_en.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

39 Az Európai Parlament 2012. szeptember 11-i állásfoglalása Az unióban az audiovizuális művek terjesztéséről. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2012-0262+0+DOC+XML+V0//EN> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

Az Európai Parlament 2013. május 22-i állásfoglalásában az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv végrehajtásáról [2012/2132 (INI)] figyelemmel van a hozzáférhetőséggel, a kizárólagos jogokkal és rövid híradásokkal, az európai audiovizuális művek népszerűsítésével, a független alkotásokkal, a kiskorúak védelmével, a reklámokkal, a médiaműveltséggel kapcsolatos kérdésekre. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0055+0+DOC+XML+V0//EN> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

40 The European Commission's Public Consultation on the Review of EU Copyright Rules: A Response by the CREATE Centre. EIPR 9/2014. 547–554.

41 Draft Report on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society [2014/2256 (INI)], 15. January 2015. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-546.580+02+DOC+PDF+V0//EN> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

42 Harmonisation of certain aspects of copyright and related rights European Parliament resolution of 9 July 2015 on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society [2014/2256 (INI)] <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2015-0273+0+DOC+PDF+V0//EN> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

43 Hogy a szerzői jogi reformfolyamat sosem volt kizárólag a bizottság ügye, mutatja továbbá, hogy a konzultációval párhuzamosan és arra is reagálva az Európai Tanács következtetéseket fogadott el 2013 októberében. EUCO Conclusions 169/13, 24/25 October 2013. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/139197.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

44 Reda-jelentés 35. pont.

45 Reda-jelentés 37. pont.

46 Ld. pl. Limitations and exceptions as key elements of the legal framework for copyright in the European Union. Opinion on the judgement of the CJEU in Case C-201/13 Deskmen. 1 November 2014. <http://www.create.ac.uk/european-copyright-society-limitations-and-exceptions-as-key-elements-of-the-legal-framework-for-copyright-in-the-european-union-opinion-on-the-judgment-of-the-cjeu-in-case-c-2013-deckmyn/> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

Tanulmány

korlátozások rendszerének megújítását. Az egyetlen kivételt talán a jogosultak képezik, akik bár nem utasítják el ezen a területen a harmonizáció továbbvitelét, de nyilvánvalóan elsősorban nem a bővítésben, hanem legfeljebb a keretek pontosításában érdekeltek.⁴⁷

9. A bizottság a konzultációs dokumentumban számos olyan témát is megjelölt, amelyekben előrehaladást látott kívánatosnak, ezzel már eleve szűkítve azt a kört, amelyben a kivételek és korlátozások témakörében meg kívánta nyitni a vitát. Ilyen prioritás volt a *könyvtárakhoz és az archívumokhoz való jobb hozzáférés kérdése, a tömeges digitalizáció, a megőrzés és archiválás kérdése, a gyűjteményekhez való elektronikus hozzáférés, az e-kölcsönzés, az oktatási célú felhasználások, egyes fogyatékkal élők felhasználásai*, valamint az *adat- és szövegbányászat*.⁴⁸ Jól látható, hogy a bizottság elsősorban azokkal a kivételekkel és korlátozásokkal kívánt foglalkozni, amelyek valamely közcél teljesítő intézmény által valósulnak meg (tehát az intézményi, valamint az oktatási és kutatási célú felhasználásokkal). Fontos rávilágítani itt arra, hogy a bizottság ebben a körben, a kivételek, korlátozások reformja keretében kezdte vizsgálni az e-kölcsönzés kérdését is, amely azonban jelenleg a jogosultak kizárólagos lehívásra hozzáférhetővé tételi joga körébe tartozik, illetve időközben az Európai Bíróság is elkezdte vizsgálni a kérdést. Ez legalábbis azt mutatja, hogy a konzultációs dokumentum alapján a bizottság szándéka az lett volna, hogy a hagyományos kölcsönzésre vonatkozó kivételhez vagy korlátozáshoz hasonló lehetőséget vezessen be.

Ezekhez a célokhoz a Fehér Könyv tette hozzá azt a megállapítást, hogy meg kell vizsgálni a kivételek és korlátozások bevezetésének kötelezővé tételét, illetve egységesíteni szükséges azt is, hogy mely esetekben kell, vagy lehet egyáltalán díjigényt kapcsolni a kivételhez (vagyis mely esetekben kell kivétel helyett korlátozást bevezetni), mivel jelenleg az irányelv lényegében bármely kivétel esetében lehetővé teszi a tagállamok számára a díjigénnyel való bevezetést, és csak egyeseknél teszi a kivétel bevezetése esetén kötelezővé a díjazást.

Míg a Fehér Könyv a kivételek kötelező bevezetésének előírásával mint a harmonizáció továbbhaladását elősegítő eszközzel kapcsolatban óvatos, további vizsgálódásra felhívó álláspontot foglalt el,⁴⁹ a Reda-jelentés ezzel kapcsolatban⁵⁰ viszont már kifejezetten felhívta a bizottságot arra, hogy tegye kötelezővé az összes, az Infosoc-irányelvben nevesített kivételt és korlátozást, valamint biztosítsa ezek

tekintetében a határon átnyúló hozzáférést. Ehhez képest még a Reda-jelentés sem arról szólt, hogy egy hozzáférhetővé tétellel jusson el mindenhova a mű, hanem hogy a *fogyasztók számára egyenlő feltételek mellett legyen megoldható a hozzáférés*, méghozzá a jogbiztonság fokozása mellett. A végső szöveg ezen annyiban finomított, hogy rögzítésre került, hogy további vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy eldönthető legyen, melyek azok a kivételek, amelyek módosítást igényelnek, figyelemmel a szubszidiaritásra is, ami arra utal, hogy a Reda-jelentés sem feltétlenül a teljes harmonizáció oldalán tette le végül a garast. Mindezzel együtt egyébként a jelentés tartalmaz egy felhívást egy olyan nyitott norma elfogadására is, amely rugalmasságot vezet be a kivételek és korlátozások olyan különleges esetekben való értelmezésével kapcsolatban, amelyek nem sérelmesek a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit.⁵¹ Azt – műfajából fakadóan természetesen – nem fejtí ki a jelentés, hogy ez egy *fair use*-szerű vagy egy háromlépcsős teszt szerű norma kellene-e hogy legyen. Jól látható, hogy az *intézményi megközelítések itt erősen szétartanak*, és gyakorlatilag a hagyományos értelemben vett modellek közül mindegyik az aszton van. A DSM ehhez képest csupán a nagyobb jogbiztonságot és a határon átnyúló felhasználások elősegítését hangsúlyozza.⁵²

10. A tömeges digitalizációval kapcsolatban a konzultációs dokumentum megállapította, hogy a problémakör az Infosoc-irányelv elfogadása idején még nem eszkalálódott annyira, hogy foglalkozni kellett volna vele, ugyanakkor az azóta zajlott folyamatok érintették ezt a kérdéskört is.⁵³ Így az *out-of-commerce* irodalmi művek vonatkozásában elfogadott MoU már kezeli az adott művek tekintetében a problémát, vagyis csak azokkal a művekkel kell foglalkozni, amelyek ezen a körön kívül esnek, amivel a piaci szereplők többsége is egyetértett, azzal, hogy természetesen a gyűjtemények hatékony megoldásban érdekeltek. A Fehér Könyv is azt a szintet jelölte meg fellépési lehetőségként, miszerint szektorspecifikus beavatkozások szükségesek, de elsősorban nem jogalkotási úton.⁵⁴

Az *oktatási és kutatási célú szabad felhasználások jelentősége kétségtelenül kiemelkedő a digitális társadalomban*.⁵⁵ Ezek vonatkozásában már a konzultációs dokumentum is jelezte, hogy (elsősorban egyébként az oktatás területén) a probléma amiatt komoly, mivel ezeket több tagállam nem ültette át, és azok is, amelyek megtették, eltérő megoldásokat követnek, mások pedig a szerződéses modelleket preferálják, ráadásul az Infosoc-irányelv e tekintetben sem fog-

47 Report on the responses to the Public Consultation on the Review of the EU Copyright Rules Directorate General Internal Market and Services Directorate D T Intellectual property D1 t Copyright July 2014. 31. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/contributions/consultation-report_en.pdf (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

48 Uo. 20–36.

49 Fehér Könyv 20–36.

50 Reda-jelentés 11. pont.

51 Uo. 33–67. pont.

52 DSM 8.

53 Infosoc-irányelv 27.

54 Fehér Könyv 17–18.

55 Ezek funkcióinak és eszközeinek áttekintését ld. HOMAR, PHILIPP: *Lernen im Urheberrecht*. Medien und Recht, 7–8/15., 344–358.

lalkozott a távoktatási (esetleg határon átnyúló) esetekkel.⁵⁶ A Fehér Könyv szintén fontosnak tartotta a határon átnyúló felhasználások lehetőségének megteremtését, de tekintettel a megindult piaci folyamatokra is, inkább a meglévő keretek megerősítését támogatta.⁵⁷ A Reda-jelentés a jelenleginél szélesebb oktatási és kutatási kivételrendszer megteremtésére hívott fel, amelynek nemcsak az oktatási intézményekre kell kiterjednie, hanem mindenféle oktatási vagy kutatási tevékenységre, többek között az informális oktatásra is.

A megőrzés és archiválás területén a konzultációs dokumentum megállapította⁵⁸, hogy különböző szabályokkal kerültek átültetésre az Infosoc-irányelv rendelkezései, emiatt pedig nem egységes az uniós kép, a tagállamok pedig az új típusú archiválási megoldásokra jogalkotási eszközökkel nem reagálnak. Mivel pedig a meglévő kivételt a tagállamok igen sokféleképpen ültették át (többek között még az is különböző, hogy mely megőrzési módokat és mely műtípusokat fedi a szabad felhasználás), a bizottság legalább e két szempont szerint további szabályozást javasol, hiszen a jelenlegi helyzet jogbizonytalanságot eredményez, és visszafogja a megőrzési aktivitást. Ezeket a megállapításokat osztotta a Fehér Könyv is, amely szerint a megőrzési szabályok nem egységesek, az együttműködést nehezítik.⁵⁹

A dedikált terminálos kivétellel kapcsolatban a konzultációs dokumentum utal rá, hogy az Infosoc-irányelvbeli kivétel csak a helyszínen teszi lehetővé a hozzáférést a művekhez, a távoli hozzáférés így legfeljebb szerződések útján lehet megoldott, emiatt felmerül ennek a kivétellel tétele is, bár ezzel kapcsolatban többen felvetették a technológiai megoldásokban rejlő problémákat.⁶⁰ Ráadásul ez a szabály nem egyértelmű abból a szempontból sem, hogy hogyan viszonyul az engedély alapján lehetséges felhasználásokhoz. E tekintetben a bizottság azt javasolta, hogy szűk körben, csak egyes közelebről meghatározott intézménytípusokban, csak kutatók és beiratkozott hallgatók számára, továbbá meghatározott műszaki (biztonságos hálózat) és jogi feltételek (felhasználási feltételek, embargóperiódus) mellett szélesedjen a kivételi kör. A Fehér Könyv szerint a dedikált terminálos kivétel nem veszi figyelembe a távoli hozzáférés lehetőségeit (oktatási, kutatási célra meg kell nyitni), emiatt pedig meg kell fontolni a kötelezővé tételt és a határon átnyúló megoldások bevezetésének lehetőségeit.⁶¹ Ehhez a Reda-jelentés azt teszi hozzá, hogy felhív egy kötelező kivétel elfogadására, amely lehetővé teszi a könyvtárak számára, hogy a hozzáférés helyétől függetlenül digitális

formátumban kölcsönözhessenek könyveket a nagyközönségnek.⁶²

Az elektronikus kölcsönzés témakörében a konzultációs dokumentum utal arra, hogy a hagyományos kölcsönzés mellett egyre nagyobb az igény az elektronikus hozzáférhetővé tételre ideiglenesen is, ehhez ma engedély kell.⁶³ Az érintett jogosulti oldalon többen foglalták el azt az álláspontot, hogy mivel nem azonos az offline és az online kölcsönzés hatása a piacra, a digitális piacon a könyvtár és a piaci szolgáltató versenytársak lehetnek, ami nem teszi lehetővé a párhuzamos szabályozást.⁶⁴ A Fehér Könyv szerint a gyűjtemények azonban a digitális és analóg példányok kezelésének egyenrangúsítását igénylik. Végül strukturált dialógust javasoltak, mivel még nem látták érettnek a helyzetet a jogalkotásra.⁶⁵

A fogyatékkal élők hozzáférést segítő kivételek és korlátozások tekintetében a konzultációs dokumentum utalt arra, hogy az Infosoc-irányelv vonatkozó szabálya opcionális, ugyanakkor az erre vonatkozó nemzetközi megállapodás, a marrakesi szerződés implementációja előbb-utóbb szükséges lesz, illetve a határon átnyúló vonatkozások megteremtése is uniós szabályozás útján lehetséges csak.⁶⁶ A Fehér Könyv az uniós keret módosítását a marrakesi szerződés ratifikációja utánra hagyta volna.⁶⁷

A user-generated-content (felhasználók által előállított tartalom – UGC vagy felhasználók által feltöltött tartalom – UUC/user-uploadad-content) vonatkozásában említeni kell a bizottságnak az UGC vonatkozásában megfogalmazott álláspontját is, amely a kivárást tekintette alapvető elvnek, minthogy egyrészt további elemzést igényel, hogy mely szabad felhasználások valósulnak meg ezen a területen, illetve figyelemmel kell lenni a jelenséget kezelni kívánó, már létező szerződéses viszonyokra is. Ezen a területen a bizottság kiemelkedően fontosnak tartotta a felvilágosítást, illetve a metaadatok megfelelőségét.⁶⁸ Utalni lehet itt arra, hogy az SZJSZT hasonló konklúziókra jutott a bizottság konzultációs dokumentuma alapján az SZJSZT elnöksége által kezdeményezett vizsgálatok során.⁶⁹

Ezekben a dokumentumokban elsősorban a már meglévő kivételek egyes szabályozási elemeinek pontosítása, va-

56 Infosoc-irányelv 28–29.

57 Fehér Könyv 9–11.

58 Infosoc-irányelv 24.

59 Fehér Könyv 10.

60 Infosoc-irányelv 25.

61 Fehér Könyv 11. o.

62 Explanatory Statement.

63 Reda-jelentés 26.

64 Uo. 47–48.

65 Fehér Könyv 11.

66 Infosoc-irányelv 30.

67 Fehér Könyv 13.

68 III.F. pont.

69 FICSOR MIHÁLY – SÁR CSABA – SZINGER ANDRÁS – TOMORI PÁL – BÉKÉS GERGELY – DETREKŐI ZSUZSA – FÁBRI PÉTER – GRAD-GYENGE ANIKÓ – HUMPFNER VIKTÓRIA – PATAKI-KVASNYIK BOGLÁRKA – FAY MARGIT: A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról. A Szerzői Jogi Szakértő Testület UGC-munkacsoportjának beszámolója „A felhasználók által generált tartalom szerzői jogi kérdéseivel kapcsolatban”. http://www.szjszt.gov.hu/szerzoijog/tanulmany/09evf-04-szjszt-tanulmany_1.pdf

Tanulmány

lamint egyes új kivételek bevezetésének szükségessége került fókuszba, mind a kötelező bevezetendőségük, mind a határon átnyúló jelleg megerősítése felmerült már az előkészítés során. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a bizottság a bírósági joggyakorlatot – annak minden jogfejlesztő hatásával együtt és az irodalomban megfogalmazódó kritikákkal szemben⁷⁰ – *egy kérdésben elegendőnek tartja* a problémák kezelésére, és az irányát is megfelelőnek tartja.

4. Ami menet közben történt: az árvamű-irányelv és a VIP-egyezmény jelentősége

11. Az Infosoc-irányelv tárgyalásai során *nem merült fel* azoknak a műveknek a problémája, amelyeknek szerzője vagy más *jogosultja nem ismert*, vagy nem elérhető és emiatt felhasználásukhoz engedély nem szerezhető. Az Európai Bizottságnak a kulturális anyagok digitalizálásáról, online hozzáférhetővé tételéről és a digitális megőrzésről szóló 2006-os hatástanulmánya⁷¹ közölte először azokat az igen sokatmondó adatokat, amelyek a témakört a figyelem középpontjába repítették. Ezek szerint a British Library az ötvenévesnél régebbi gyűjteménye 50%-át, az Európai Nemzeti Könyvtárosok Konferenciája pedig az 1900 és 1940 között publikált művek 19%-át tekinti árvának, vagyis olyanak, amely még szerzői jogi védelem alatt áll, de amelynek jogosultja ma már nem ismert, vagy nem érhető el. Az árvamű-irányelv⁷² megalkotásáig eltelt hat évben egyrészt a tagállamok a digitalizálási ajánlás⁷³ alapján biztatást kaptak az önálló előrehaladásra, másrészt a jogi helyzet rendezésére kényszerítette őket a Google világméretű digitalizálási projektje és annak jogi hatásai⁷⁴, azonban úgy tűnt, hogy a probléma megoldásának a tagállamokra bízása nem lehet hatékony, ráadásul lassíthatja az uniós egységesítést is.⁷⁵

A bizottságnak akkor még a szerzői jogért is felelős, belső piaci ügyekért felelős biztosa 2010. március 22-i, európai

parlamentari meghallgatásán⁷⁶ jelentette be, hogy a bizottság szándéka az, hogy még 2010 végén irányelv elfogadására irányuló javaslatot tegyen a tanácsnak és az Európai Parlamentnek, amely elsősorban *az árva művek helyzetét kezelni kívánó nemzeti rendszerek kölcsönös elismerésére fog irányulni*. Kétség nem fér hozzá, hogy a bizottság nemcsak amiatt választotta le a kérdés megoldását az ekkor már a tervek részét képező uniós reformcsomagról, mert az érdekelték (elsősorban a könyvtárak, archívumok és érdekképviseleteik) igen intenzív lobbizásba fogtak, hanem azért is, mert a Google részéről érkező ipari nyomás miatt *attól kellett tartani, hogy az uniós államok kulturális örökségének digitalizálásában is a Google lesz a zászlóshajó*.

2012-ben végül egy olyan konstrukciót fogadott el a tanács és az Európai Parlament, ami *mentesíteni kívánta a könyvtárakat az engedélyszerzési kötelezettségtől*, de az árva művek jogi státusának egyértelművé tételét is biztosítani kívánta, vagyis valamiféle kiegyensúlyozott választ kívánt adni: ennek eredményeként a LAMS (libraries, archives, museums, schools) intézmények egy többszörözési és nyilvánosságához közvetítési kivétel kedvezményezettjeivé váltak, feltéve, hogy az adott művel vagy más teljesítménnyel kapcsolatban ún. gondos keresést folytattak és az nem járt eredménnyel. Az ilyen módon nemzeti szinten minősített árvának tekinthető művek pedig bekerülnek az OHIM adatbázisába, aminek alapján minden, más tagállamban lévő LAMS intézmény jogosulttá válik a mű többszörözésére és nyilvánosságához közvetítésére.

12. Az irányelv jócskán túlmutat a kezelni kívánt probléma jelentőségén: annak a fordultnak az első lépését lehet meglátni benne, amelyben a kivételek és korlátozások kérdésköre önálló eszközzé vált az uniós jogalkotó kezében, és nemcsak a kizárólagos jogok határainak kijelölésére, hanem autonóm társadalmi érdekek érvényesülésének biztosítására is szolgál. Ennek fontos eleme, hogy a tagállamok számára kötelező módon írta elő a kivétel bevezetését, elismerve azt, hogy az árva művek (jellemzően védett, de már régebbi művek) hozzáférhetősége valamennyi tagállamban közös társadalmi, kulturális érdek. (A kötelező előírás tekintetében már az Infosoc-irányelv ideiglenes többszörözési kivétele úttörő volt, de az inkább szolgált iparági, technológiai megfontolásokat, mint szélesebb értelemben vet társadalmi célt.) Az új szabályozás a korábbiaknál sokkal részletesebben, egy teljes irányelvet kitöltő módon, 25 preambulumbekezdéssel és 12 cikk terjedelemben szabályozta a kivétel feltételeit. Első uniós normaként tette lehetővé a határon átnyúló közvetlen hatásokat is a kivétel hatálya alá eső művek és más teljesítmények uniós szintű nyilvántartásba vételének előírásával és egy kölcsönös elismerési rendszer bevezetésével. A megoldás úttörő a tekintetben is,

70 DERCLAYE, ESTELLE: *The Court of Justice Copyright Case Law: Quo Vadis?* EIPR, 11/2014. 716–724.

71 Brussels, 24.08.2006 SEC(2006) 1075 Commission Staff Working Document to the Commission Recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Impact Assessment 35.

72 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól.

73 A bizottság 2006. augusztus 24-i 2006/585/EK ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről, valamint a digitális megőrzéséről

74 Ld. erről MEZEI PÉTER: *A szerzői jog jövője (is) a tét – gondolatok a Google Books könyvdigitalizálási projektről*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2011. október. 6–47.; SANDRA CSILLAG: *Zweites Urteil in Sachen „Google Books“*. Medien und Recht, 6/15, 311–313.

75 WALTER, MICHEL M.: *Eine Alternative zur vorgesehene Umsetzung der Verwaiste Werke-RL in Österreich – Entwurf der UrhGNov 2014*. Medien und Recht, 5/2014. 249–254.; *Verwaiste und vergriffene Werke im deutschen Urheberrecht*. Medien und Recht, 1/14. 18–21., ROSATI, ELEONORA: *The Orphan Works Provisions of the ERR Atc: Are They Compatible with UK and EU Laws?* EIPR, 12/2013. 724–741.

76 http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-12532784/INTELLECTUAL-PROPERTY-BARNIER-WANTS-TO.html (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

hogya a kedvezményezett felhasználó számára nem biztosít minden további nélkül felhasználási lehetőséget, hanem aktív tevékenységre (gondos keresésre) kötelezi a szerző keresése tekintetében. Ebből pedig az is adódik, hogy azt az Infosoc-irányelvben megkezdett tendencia, miszerint a kivétel alkalmazhatósága a szerző szándékától függ⁷⁷, új elemmel gazdagodott.

13. Szükséges itt megemlíteni még, hogy a reformcsomag benyújtása előtti időszakban az Európai Unió aktívan támogatta a WIPO-ban a VIP-egyezmény⁷⁸ megkötését, amely a vakok, gyengénlátók és más olvasási képességükben korlátozott személyek számára tette lehetővé a művekhez való könnyített hozzáférést, ráadásul nemcsak nemzeti, hanem egyes határon átnyúló viszonylatokban is.

Az irodalomban kialakult az a nézet, hogy a VIP-egyezmény elfogadása nem elsősorban az EU érdeke (a kedvezményezettek is túlnyomó többségben Európán kívüli, jellemzően szegény országok lakói), amit alátámaszt az is, hogy az Infosoc-irányelv már maga is tartalmazta a kivételek körében az ennek megfelelő szabályt (legalábbis nemzeti viszonylatokra).⁷⁹ Azonban a bizottság ekként elő tudta azt is segíteni, hogy az időközben formálódó új koncepciója (a kivétel bevezetésének a tagállamok számára kötelező előírása, valamint a kivételek határon átnyúló hatásainak kezelése) „kívülről”, egy nemzetközi egyezményre hivatkozva, könnyebben elfogadhatóvá váljon a tagállamok számára. A VIP-egyezményhez való EU-csatlakozás ugyanis azt is jelenti, hogy a fogyatékkal élők hozzáférést segítő kivétel bevezetését az EU-nak is kötelezővé kell tennie a tagállamok számára.⁸⁰

III.

A reformcsomag tartalma

1. Koncepcionális megközelítés

14. Az irányelvvel kapcsolatban elmondható, hogy nem hoz paradigmaváltást a kivételek és korlátozások uniós szintű szabályozásába, ugyanakkor magasabb szintre emeli a belső piaci egységesítést.

Elmaradt a paradigmaváltás abból a szempontból, hogy továbbra sem lehet fogyasztói/végfelhasználói/műélvezői alanyi jognak tekinteni a kivételeket, korlátozásokat, sőt: az alkalmazhatóságuk több esetben is a szerző döntésén

nyugszik (pontosabban azon, hogy van-e elérhető licencia a mű felhasználásához). Bár több előkészítő és véleményező dokumentumban is felmerült annak a lehetősége, hogy egy nyílt, rugalmas, az USA fair use-tesztjéhez hasonló kivételi, korlátozási szabály váltsa le a (majdnem) taxatív rendelkezéseket, az uniós jogalkotó azáltal, hogy még részletesebben szabályoz legalább egyes kivételeket, épp az ellenkező irányba mozdul el. Nemhogy szabadon engedné a tagállamokat, hanem éppen hogy a *részletesebb harmonizáció irányába tereli őket*.

Az irányelv igen erősen megszúrta a harmonizálandónak látszó területeket: egyetlen új kivételt vezet be a szöveg- és adatbányászat területén, illetve két kivételt szabályoz részletesebben az online környezetre tekintettel: ezek az oktatási és az archiválási célú kivételek, így ezeken a területeken – más-más szintről indulva ugyan – halad tovább a jogharmonizáció. Az utóbbi két kivétel kapcsán egyértelmű az, hogy az Infosoc-irányelv elfogadása óta az adott területen lezajlott technológiai, társadalmi változások lekövetése volt az elsődleges cél akkor, amikor a bizottság egyértelművé tette, hogy az Infosoc-irányelvbeli kivételek digitális és online környezetben is alkalmazhatók.

A bizottsági javaslat mindhárom szabály tekintetében azt írja elő, hogy azok kötelezően átültetendők a tagállami jogrendszerekbe, ami ugyan önmagában már kevés harmonizációs hatással jár, mivel a két meglévő kivétel éppen azok közé tartozik, amelyeket valamennyi tagállam ismert már ilyen-olyan formában, de az újabb elemek kapcsán már nem jöhet létre eltérés.

Végül az általános értékelés során szót kell ejteni arról, hogy az irányelv az oktatási kivétel kapcsán bevezet egy újabb, határon átnyúló elismerésre vonatkozó rendszert.

2. Új szabad felhasználás: szöveg- és adatbányászat⁸¹

15. A DSM-irányelv *kutatóintézetek számára teszi szabaddá a szöveg- és adatbányászati célú felhasználást*. A kutatóintézet definíciójával kapcsolatban azonban szükséges megjegyezni, hogy számos akadémiai, közcélokat szolgáló kutatóintézet létezik, amely egyáltalán nem foglalkozik oktatással, így ezek kieshetnek a kivételből. A kutatóintézet definíciójában az oktatási tevékenység végzése mint *konjunktív feltétel (to conduct scientific research and provide educational services)* szükségtelenül szorítja meg a fogalmat, mivel maga a kivétel nem szolgálhat oktatási, hanem csak kutatási célt. Ugyanakkor ahhoz, hogy az intézmény szabadon végezhesse a felhasználást, a tevékenysége nonprofit jellegűnek és a közcélra irányulásának nem alternatíváknak kellene lenniük, hanem konjunktív, kötelező feltételeknek. Ugyanis a profitorientált tevékenységek esetében akkor sem indokolt kivétel bevezetése a jogosulti engedélyezés

77 5. Cikk (3) bekezdés c) és n) pontok

78 A WIPO-ban 2013. június 27-én aláírt marrakesi szerződés a vak, látáskárosult és olvasási képességükben akadályozott személyeknek a kiadott szerzői művekhez való könnyebb hozzáféréséről.

79 Infosoc-irányelv 5. Cikk (3) bekezdés b) pont.

80 LI, JINGYI – SELVADURAI, LILOUFER: *Reconciling the Enforcement of Copyright with the Upholding of Human Rights: A Consideration of the Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for the Blind, Visually Impaired and Print Disabled*. EIPR, 10/2014. 653–665.

81 DSM-irányelv (8)–(12) preambulumbekendések, 2. Cikk (1), (2) pont, 3. Cikk

Tanulmány

alól, ha azok közcélt szolgálnak, illetve amennyiben a kutatás ugyan nonprofit, de nem közcélt szolgál, az sem indokolja a szerzői jogi engedély alóli kivételképzést.

A 2. Cikk (1) bekezdése gyakorlatilag minden szöveghez és egyéb adathoz való, felhasználást megvalósító hozzáférést a kivétel vagy korlátozás alá rendel, mivel az egyetlen érdemi feltétele csak az, hogy a felhasználónak jogszerű hozzáférése legyen a művekhez, méghozzá tudományos célra. Ez pedig azt jelenti, hogy akár kivétel, akár felhasználási szerződés alapján fér hozzá különben a művekhez, akkor az egyúttal a szöveg- vagy adatbányászat lehetőségét is megnyitja számára. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy *gyakorlatilag nincs* olyan szerzői jogilag egyébként engedélyköteles *tevékenység, amely kívül eshetne a kivétel vagy korlátozás hatályán.* Ezt pedig megerősíti egyébként a (2) bekezdés is, amely érvénytelennek tekint bármely szerződéses rendelkezést, amely kizárná az adatbányászatot. Lényegében csak a jogszerűtlen forrásból végzett adatbányászat tilos.

Egy ilyen *tágon megfogalmazott kivétel nem egyeztethető össze a háromlépcsős teszttel,* mivel gyakorlatilag teljes körben megfosztja a jogosultakat attól, hogy a szöveg- és adatbányászat területén kizárólagos jogaikat gyakorolni tudják. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha csak az illegális adatbányászat ellen léphetnek fel, de egyébként bevételre nem tehetnek szert az engedélyezésből, akkor a jogérvényesítésben sem lesznek érdekelték. Ez a megoldás egy új iparág felvirágzását előmozdíthatja ugyan, de egyúttal a szerzői jogok aránytalan és szükségtelen visszaszorításával is jár.

3. Az upgrade-elt kivételek

16. A DSM-irányelv 4. Cikkével az uniós jogalkotó egyértelművé kívánja tenni, hogy az *oktatási illusztrációs célú kivétel vagy korlátozás* [a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) terminológiájával: átvétel] *terjedjen ki* azokra a művekre is, amelyek nem hagyományos, fizikai hordozókon, hanem egyéb módon, leírásra kerülnek hozzáférhetővé tételre, illetve többszörözésre. A DSM-irányelv e tekintetben meg kívánja haladni az Infosoc-irányelv 5. Cikk (3) bekezdés a) pontját.

Az Infosoc-irányelv alapján megvalósuló, „offline” átvétel esetében önmagában az engedélyezés „egyszerű volta” nem tenné továbbra sem lehetővé azt, hogy a jogosult engedélyezhesse a felhasználást ahelyett, hogy túrnie kell a kivétel vagy korlátozás érvényesülését, míg a DSM-irányelv alapján ezt a lehetőséget az elektronikus anyagok esetében biztosíthatná a tagállam. Ez okszerűen nem indokolható különbségtétel, ráadásul az átvételre épülő művek sok esetben léteznek hagyományos és elektronikus formában is. A gyakorlatban nem szerencsés az, hogy a két formátumra ennyire eltérő feltételek vonatkozzanak. Az önmagában is *jogbizonytalanságot hordoz,* hogy a DSM-irányelv feltételül szabja, hogy akkor lehetne „opt-out”-olni a kivétel alkalmazása alól, ha az érintett művek felhasználására vonatkozó engedélyek „könnyen elérhetőek a piacon”, ugyanis ennek a

feltételnek nem világos a normatartalma: akkor könnyen elérhető az engedély, ha elérhető a jogosult, vagy ha a felhasználó számára elfogadható/alacsony áron biztosítja az engedélyt? További aggály ezzel a kivétel alóli kivétellel kapcsolatban, hogy az engedélyek könnyű elérhetősége sosem értelmezhető általában, vagy műtípusokkal kapcsolatban (ahogy arra az irányelvtervezet utal), hanem legfeljebb konkrét védett tartalmakkal összefüggésben. Mivel ennek így semmilyen objektív feltétele nem állapítható meg, erős jogbizonytalanságot keletkeztet.

A DSM-irányelv 4. Cikk (3) bekezdésében indokolt lenne konkrétan megjelölni, hogy mely felhasználási mód értelmezéséről rendelkezik a jogalkotó olyan módon, hogy több országra kiterjedő elektronikus hálózat esetén is *meghatározza azt az egyetlen tagállamot, ahol a felhasználás megtörténik.* Megjegyezhető, hogy ez a felhasználás helyét meghatározó szabály, illetve a (2) bekezdésben lehetővé tenni kívánt opt-out együttes alkalmazása igen komoly értelmezési kérdéseket fog felvetni: mi történhet akkor, ha valamely tagállamban nem vezették be az *opt-out* lehetőséget, és hozzáférhetővé teszik kivétel alapján a művet egy olyan zárt láncú hálózatban, amely olyan tagállamban is működik, ahol engedélyt kellett volna kérni a mű felhasználásához, mert ott viszont létezik opt-out az engedély könnyű hozzáférhetőségére tekintettel? Ez *indokolatlan forum-shoppinghoz vezethet.* A (17) preambulumbekkezdés e megoldás indoklásául azt jelöli meg, hogy így ki lehet zárni azt, hogy olyan tananyagokra is vonatkozzon a kivétel, amelyek kifejezetten oktatási célokra készültek. Ezt megfelelően kezeli a háromlépcsős teszt: ha a kivétel olyan felhasználásra vonatkozna, amely a mű rendes felhasználása, ott nem lehet alkalmazni a kivételt vagy korlátozást. Tekintettel arra, hogy az DSM-irányelv 6. Cikke a háromlépcsős tesztet alkalmazni engedi, amely szükségszerűen magában foglalja annak a lehetőségét, hogy a szerző jogos érdekének aránytalan sérelmét a tagállamok a kivételhez kapcsolódó díjigény bevezetésével ellensúlyozzák, ezért szükséges a preambulumban tisztázni, hogy a 4. Cikk (4) bekezdése a díjigény bevezethetősége tekintetében csupán a teszt implicit feltételének megerősítését szolgálja.

17. A DSM-irányelv 5. Cikke egyértelművé teszi, hogy a *kulturális örökséget ápoló intézmények* a gyűjteményük állandó részét képező művek és egyéb teljesítmények megőrzésének kizárólagos céljára, a megőrzéshez szükséges mértékben, bármilyen formátumban vagy hordozóanyagon *másolatokat készíthetnek.* Figyelemmel arra, hogy a korábbi irányelvek az intézményi többszörözési kivételek szabályozásánál nem nevesítették a megőrzési célt, több tagállam nem is tette lehetővé az ilyen célú többszörözést kivételként. A DSM-irányelv 1. Cikk (2) bekezdése kifejezetten rögzíti, hogy az érintetlenül hagyja és nem érinti – többek között – az Infosoc-irányelv rendelkezéseit, a rendelkezés értelmezésénél szükséges figyelembe vennünk az Infosoc-irányelv 5. Cikk (2) c) pontját. A két kivétel vagy korlátozás kedvezményezett köre azonos (nyilvánosan hozzá-

férhető könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok, levéltárak, vagy kép- és hangarchívumok). A DSM-irányelv kizárólag a többszörözést teszi lehetővé, ennyiben szűkebb, mint az Infosoc-irányelv, amely a terjesztésre és a nyilvánossághoz közvetítésre is vonatkozik. A DSM-irányelv egy olyan célt külön nevesít, amelyet az Infosoc-irányelv nem rögzít kifejezetten, amikor a művek megőrzését jelöli meg a többszörözés céljaként és a többszörözés indokolt terjedelmeként. Az Infosoc-irányelv mindeközben a *kedvezményezett intézmények számára* azokat a többszörözéseket teszi lehetővé, amelyek *közvetve sem szolgálnak kereskedelmi, vagy gazdasági célt*, amelybe egyébként akár a megőrzés is beletartozhat, ha egyébként nincs gazdasági célja [ahogy ezt a magyar jogalkotó értette az Sztj. 35. § (4) bekezdésének megalkotásánál]. Nem világos azonban, hogy a két irányelvi szabály viszonyát megállapító rendelkezés arra utal-e, hogy a megőrzési célú többszörözés esetében sem lehetséges a kereskedelmi (gazdasági) cél fennállása, vagy itt ez a feltétel nem kell hogy érvényesüljön. Arra, hogy a megőrzési célú többszörözést akár kereskedelmi (gazdasági) célra is lehetne végezni, utal az, hogy ebben a kivételben ilyen megszorítás nem szerepel, míg a 4. Cikk (amely egyébként hasonló kapcsolatban áll egy Infosoc-irányelvi szabállyal) kifejezetten tartalmaz egy ilyen utalást. A kereskedelmi (gazdasági) cél kizárására el lehet egyébként jutni tagállami szinten a háromlépcsős teszt alkalmazásával is, ami viszont fenn fogja tartani a különbségeket a tagállamok között. Ennek a kérdésnek a megválaszolása dönti el azt, hogy a Google, vagy más kereskedelmi szolgáltatók bevonhatók-e a megőrzési célú többszörözésekbe, illetve hogy az Sztj. vonatkozó szabad felhasználását szükséges-e módosítani úgy, hogy a megőrzési alesetet külön kell szabályozni.

Szükséges itt szót ejteni végül az előbb bemutatott kivételekre vonatkozó közös rendelkezésekről is. Az Infosoc-irányelv 5. Cikkének (5) bekezdésében szabályozott ún. háromlépcsős tesztet ugyanis az irányelvtervezetben lehetővé tett kivételek és korlátozások tekintetében is alkalmazniuk kell a nemzeti jogalkotóknak az implementáció során. Ez – a TU Darmstadt-ügyben mondottak módjára – kiküszöbölheti legalább tagállami szinten azt, hogy a DSM-irányelv nem kapcsol mindegyik kivételhez díjigényt.

A kivételek és korlátozások szabályozásának koherenciáját elősegíti, ha a hatásos műszaki intézkedések és a kivételek szabályainak összehangolására sor kerül, ezért alapvetően helyesnek látszik az, hogy az Infosoc-irányelv 6. Cikk (4) bekezdésének 1., 3. és 5. albekezdése is alkalmazásra kerüljön a DSM-irányelvben szabályozott kivételek vagy korlátozások tekintetében. Ugyanakkor nem világos az, hogy a 6. Cikk (4) bekezdés 4. albekezdése miért nem került be az alkalmazandó szabályok körébe. Tekintettel arra, hogy ez a rendelkezés egyébként valamennyi kivétel alkalmazását kizárja akkor, ha egyedi megállapodás alapján történik meg a művek lehívásra hozzáférhetővé tétele (tekintettel arra, hogy ilyenkor a felek egyébként is meg tudnak állapodni a

felhasználás feltételeiről), ezt a szabályt indokoltnak látszana a DSM-kivételekre is kiterjeszteni. Az ellenkező szabályozás *csökkenti a felek szerződési szabadságát*, és szegényebbé teszi a kialakítható üzleti modellek körét is. Ennek a rendelkezésnek az alkalmazhatóvá tétele tenné egyébként megfelelővé a 3. Cikk (2) bekezdését is, amely a szöveg- és adatbányászati kivétel érvényesülésének ki nem zárhatóságát rögzíti (ebből ugyanis önmagában is az következik, hogy a 4. és az 5. cikk alkalmazása viszont kizárható szerződésben).

4. ... és ami kimaradni látszik

18. Az irányelv *vállaltan nem foglalkozik minden kivétellel* – azok a továbbiakban is érvényesek maradnak abban a körben, amelyben a DSM-irányelv nem ad eltérő szabályokat.⁸² Bár a korábbi előkészítő dokumentumok azokon kívül, amelyek végül bekerültek az irányelvtervezetbe, többet is megfontolásra ajánlottak, nem vitás, hogy azok bekerültek, amelyek kiemelkedő jelentőségük és ténylegesen viszonylag könnyen meg lehet teremteni körülöttük a tagállamok elvi egyetértését. Az alábbiakban azonban néhány kimaradni látszó kivétellel kapcsolatos megfontolást érdemes rögzíteni, mivel a kihagyásuk nem ok nélkül történt, még ha ezzel nem ért is mindig egyet a szerző.

Az üreshordozó-díjat, illetve a reprográfiai díjat megalapozó, a magáncélú másolásra vonatkozó kivétel⁸³ azzal együtt sem jutott fel a listára, hogy az e témával kapcsolatos uniós bírósági gyakorlat virágzik. Lehetséges, hogy a bizottság e téren éppen emiatt is nem tartotta szükségesnek a beavatkozást, vagyis azt látta, hogy a főbb kérdéseket a bíróságnak sikerült tisztázni az elmúlt években. Más kérdés, hogy a bírósági ítéletek hatályosulási folyamata egészen más, mint az irányelveké, és majdnem biztos, hogy nem olyan intenzív a harmonizációs hatásuk. Ugyanakkor ennek az oka lehet az is, hogy éppen a két kivétel (és egyben: a magáncélú többszörözés) tekintetében nem lehet azt látni, hogy azon tagállamok részéről, amelyek nem tették korábban lehetővé a szabad magáncélú többszörözést, az irányelv sem hozta meg hozzá a kedvet.⁸⁴

A *paródia kapcsán kialakult viták* arra mutatnak, hogy a tagállamok jelentős része a személyhez fűződő jogi kapcsolódások kezelésének nehézségei miatt nem foglalkozik jogalkotási szinten a kérdéssel.⁸⁵

82 (4) preambulumbekkezdés

83 5. Cikk (2) bekezdés a) és b) pont

84 HAJDÚ DÓRA: *A magáncélú másolásra tekintettel fizetett díjak egyes értelmezési kérdései az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2014. december, 27–69. <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2014-06/02.pdf> (megtekintés ideje: 2018. március 19.)

85 GRIFFITHS, JONATHAN – GEIGER, CHRISTOPHE – SENFTLEBEN, MARTIN – XALABARDER, RAQUEL – BENTLY, LIONEL (European Copyright Society): *The European Copyright Society's „Opinion on the Judgment of the CJEU in Case C-201/13 Deckmyn”*. EIPR, 2015/3., 127.; EUROPEAN

Tanulmány

A bizottság az out-of-commerce kérdéskörben megpróbál előrelépést elérni, de a probléma megoldásaként nem kivétel bevezetését tartja célszerűnek, hanem a közös jogkezelés útján való blankettaengedélyezést.⁸⁶ Ez a megoldás kiegyensúlyozottnak is tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a kereskedelmi forgalomból a művek a szerző teljesen tudatos döntéseként is kikerülhetnek.

19. Külön figyelmet érdemel továbbá a UUC-kivétel (*user-uploaded content*), amelyet a bizottság nem szándékozott kezelni a csomagban, részben a szabályozás idő előtti-ségét hangsúlyozva, részben amiatt, mivel a jogosultaknak az online platformok bevételeiből való részesedésének megalapozására akart fókuszálni. A tanulmány lezárása idején a kivétel még csak az *Európai Parlament felelős bizottságának szövegeiben, módosító javaslatok formájában létezik*, amelyhez még a tagállamok is saját szövegjavaslatokat tehetnek, de mivel az EP több bizottsága is támogatja, igen-csak jó esélye van – valamely szövegváltozatban – a fő szövegbe való bejutásra. A UUC-kivétel bevezetése segítheti az online platformokon megjelenő, fogyasztók által feltöltött tartalmak jogi megítélését, ezek ugyanis többségükben nem vagy csak csekély saját kreatív tartalommal, de annál

több professzionális tartalmi elem (különösen zenei és audiovizuális elemek) hozzáadásával készülnek, ez utóbbi miatt pedig túlnyomó részben jogsértők. Ugyanakkor egy nem kellően kiegyensúlyozott szabályozási megoldás elfogadásával igen komoly hátrányt szenvedhetnek a jogosulti érdekek, mivel a jogosultak éppen a feltöltő platformokon megjelenő tartalmaikkal kapcsolatos bevételekből való részesedés jogi megerősítését várják az irányelv elfogadásától, amihez annak a 13. Cikke nyújthat segítséget.

Következtetések

20. A folyamat áttekintése során arra juthatunk, hogy az uniós szerzői jogi szabályozásban a *kivételek és korlátozások* szabályozása terén egyértelműen *konceptióváltás történik*, még ha a paradigmából nem látszik is kilépni a jogalkotó és a teljes harmonizáció továbbra is igen távoli célnak látszik. A kivételek egy szűk körének kötelező előírása a tagállamok számára a *harmonizáció magasabb szintre emelését* jelenti annak elismerésével, hogy bizonyos területeken nem lehet a tagállami szociális, kulturális viszonyok között akkora különbség, hogy meg kellene engedni a teljesen eltérő szabályozási megoldások fenntartását. Ez egyben annak a gondolatnak a háttérbe szorulásaként is olvasható, hogy a kivételek és korlátozások a szerzői jognak a nemzeti szociális, kulturális sajátosságokhoz igazítása eszközei lennének.

COPYRIGHT SOCIETY: *Limitations and Exceptions as Key Elements of the Legal Framework for Copyright in the European Union: Opinion on the Judgment of the CJEU in Case C-201/13 Deckmyn*. EIPR, 2015/3., 129–134.; JACQUES, SABINE: *Are National Courts Required to have an (Exceptional) European Sense of Humor?* EIPR, 2015/III. 134–138.

86 DSM-irányelv 7–9. Cikk

KÜLFÖLDI KÖZOKIRATOK A GYAKORLATBAN

Külföldi közokiratok a magyar közjegyzői és más hatósági eljárásokban, valamint a világ közjegyzőinek tevékenysége ennek tükrében

Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás

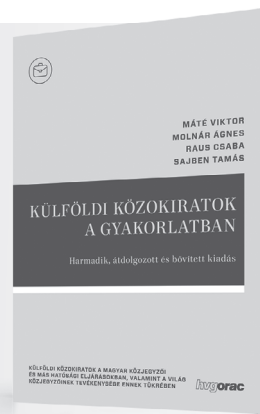
SZERZŐK:

Máté Viktor, Molnár Ágnes, Raus Csaba, Sajben Tamás

Sokszor az sem túl egyszerű, ha – a bürokrácia útvesztőjében tévelyegve – mindennapi jogügyleteink során azon feladatunknak próbálunk eleget tenni, hogy különböző eljárási irányelveket követő belföldi hatóságok számára egyaránt elfogadható iratokat szerezzünk be céljaink gyors és lehetőleg költséghatékony eléréséhez. Ám a helyzet sokkal nehezebbé válik, ha át kell lépni az államhatárokat.

De nézzük a másik oldalt! A jogalkalmazó számára ugyancsak komoly feladatot jelent saját joggyakorlatának összegegyeztetése az ügyfél szándékával, a megvalósíthatósággal és a nemzetközi jogi élet sokszínűségével.

Ez a mű, behatárolva a hatóságok mozgásterét, ebben a szituációban kíván segítséget nyújtani. Megoldási javaslatokat, mérlegelési szempontokat, egyszerűsítési lehetőségeket kínál mind az ügyfelek érdekében eljáró jogászok, mind az okiratokat befogadó és értékelő hatóságok számára, belföldi okirataik külföldi felhasználása tekintetében és viszont.

Ára: 12 000 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

Ámán Ildikó doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Az 1874. évi oktatásügyi reform, avagy a jogászképzés első átalakítása a dualizmus időszakában

A vallás- és közoktatásügyi miniszterek időről időre nagy súlyt fektettek az oktatásügyi megreformálására, ez a dualizmus időszakában nem sokkal a kiegyezés után kezdődött el. Az első, 1874. évi felsőoktatási reformot megelőzte az 1868. évi közoktatási törvény, mivel előbb a népiskolák átalakítása vált szükségessé, erre épülhetett rá a felsőoktatás átalakítása, ez úgy mond az „aluról építkezés” felfogását tükrözte. Mindezekon túl a felsőoktatást nem csak kizárólag a kultuszminiszter reformjai befolyásolták, mert ezzel hol ellentétesen, hol kiegészítően a teljes igazságszolgáltatást érintő átalakulás is zajlott. Az ezek közül tárgyalt, a jogászságot érintő változások két részre bonthatók: az egyik az egyetemi oktatási reform, amelyet megelőzött egy egyetemalapítás Kolozsvárott (1872); a másik pedig a korszakban jelentős kritikai sortűz alá vett jogakadémiák reformja. Tanulmányomban e két témát mutatom be.

Bevezetés

Az egyetemi képzés megújítása az 1848. évi XIX. tc.-n, vagyis a tanszabadságról szóló törvényen alapult. Ehhez kapcsolódott báró Eötvös József kultuszminiszter álláspontja is, aki szerint az állam elsődleges kötelessége, hogy a *teljes tanszabadság elve* alapján egyetemet állítson fel azért, hogy elkerüljék a hallgatók kivándorlását. Eötvös nem tudta a tudománnyal összeegyeztetni azt, ha valakit azért neveztek ki egyetemi tanárrá, mert bizonyos rendszert követett és nem azért, mert a tudomány művészetében magas helyet foglalt el. Az állam gondoskodott a tanulási szabadság biztosításáról, de nem tévesztette szem elől az oktatási fő célt sem, ezért mindegyik karon megállapította azokat a tárgyakat, amelyeket valamely szakpályára készülőknek mindenképpen hallgatnia kellett. Az egyetemi oktatás tekintetében inkább csak kötelessége volt az államnak, joga kevés, mert e fokon a tudomány uralkodott. A tanszabadság egyedül az egyetemen érvényesült a maga egészében; nemcsak azt dönthette el mindenki, hogy akart-e abban részt venni, hanem azt is, hogy mily mértékben és milyen céllal. Eötvös álláspontja szerint is az államnak az a kötelessége, hogy a tanszabadságot mindegyik fokon a szükséges mértékig biztosítsa, de egyúttal ügyeljen arra, hogy a kitűzött szakmai cél elérését sem a tanszabadság téves értelmezése, sem az azzal való visszaélés ne veszélyeztethesse.¹

1 IMRE SÁNDOR: *Eötvös nézetei az oktatásra vonatkozó állami jogokról és kötelességekről*. Magyar Pedagógia, IX. évfolyam (évf.), Budapest, 1900. 530–537.; Lásd még: KÉPESSY IMRE: *Eötvös József reformtörvényei a felsőoktatás területén*. In: VARGA NORBERT (szerk.): VI. Szegedi Jogtörténeti Napok – báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából.

Az első jelentős *reformra* 1874-ig várni kellett, azonban a jogakadémiák színvonalának folyamatos csökkenése adigra tarthatatlanná vált. Ezzel kapcsolódott össze az ügyvédekéről és a közjegyzőkről szóló törvények elfogadása (1874), amelyek az igazságügy körébe tartoztak, de kihattak a jogi oktatásra is.

I.

Az új oktatásügyi rendeletig tartó út

1. A jogakadémiák helyzete

1867-ben a közoktatási tárca megszervezte a *jogakadémiák igazgatóinak értekezletét*, amelyen döntöttek a jogakadémiai tanszékek vezetéséről: azon személyek bírtak katedrajoggal, akik alkalmasak voltak az egyetemi oktatásra és ezért egyetemi magántanári habilitációval is rendelkeztek. Már ezzel a lépéssel az egyetemihez akarták közelíteni a jogakadémiai képzést.²

Az akadémiák és ezáltal a jogászok száma folyamatos növekedésben volt, amelyet nehezen fogadott el az országgyűlési ellenzék, és egyre nagyobb támadás alá vonta őket, különösen a felekezeti fenntartásúakat. A vitát végül az

ja alkalmából. Szeged, 2014. 109–119.; KONCZ IBOLYA KATALIN: *Az oktatás, mint állam feladata – Eötvös nézetei a művelődéshez való joghoz*. In: VARGA NORBERT (szerk.): VI. Szegedi Jogtörténeti Napok – báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából. Szeged, 2014. 121–127.

2 MEZEY BARNA: *A jogakadémiák 1874. évi reformja*. In: KOVÁCS KÁLMÁN (szerk.): *A jogászképzés a felsőoktatás rendszerében*. Budapest, 1984. 103–120. [Jogtörténeti Értekezések 14.]

Tanulmány

1870. évi *jogászgyűlés* zárta le, amelyben elhatározták a jogászképzés megreformálását: a jogakadémiák megszüntetése és helyettük az elnevezésükben jogi karok felállítása volt a többségi álláspont, azonban az állam érdeke inkább a szakhivatalnokok képzése volt.³

Különösen jelentős, hogy ezzel ellentétben végül nem az akadémiák megszüntetésével és átreformálásával kapcsolatos vélemények mellett tette le a garast a minisztérium, hanem a támogatásuk és továbbfejlesztésük mellett.⁴ Sajnálatos módon a jogakadémiai reform egységességre irányuló törekvését megakasztották a kultusz- és az igazságügy-miniszterek ellentétes törekvései.⁵ Az igazságügyi tárca az ügyvédi törvénnyel ért el sikereket, amelyben kimondták, hogy ügyvédi vizsgára azt lehet bocsátani, aki egyetemen szerzett jogtudóságot. Az indoklásban megtalálható, hogy a jogtudori végzettség az „egyedüli” garancia arra, hogy ténylegesen a teljes jogi tudás birtokában volt a jelölt. Ezzel a lépéssel kizárták a jogakadémián végzeteket, hogy a legnépszerűbb jogi pályára, vagyis ügyvédnek menjenek, miközben pont a minőségi fejlesztésük zajlott.⁶

2. Viták és javaslatok a reformokról

Már 1869-ben felmerült a jogi „tanodák” összevonásának terve, a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain közölték a *vitaindító cikket*, amely jelentős diskurzust generált a szakmán belül. Az anonim cikk tartalma alapján az állami fenntartású intézmények két intézménybe való csoportosítását javasolták, ebből az egyik Erdélyben lett volna, a másik Pozsonyban. Ezzel együtt az ország egyetlen pesti egyetemének a jogászképzését is át akarták alakítani, ugyanis a nyolc rendes egyetemi tanárt kevésnek tartották, mert a nyugati egyetemeken ennél rendszerint sokkal több volt kinevezve. Erre számszerű példa, hogy Innsbruckban 150 joghallgatóra 11 rendes tanár jutott, addig Pesten 1200 joghallgatóra csak 8 professzor. Ráadásul tantermi problémákkal is küszködtek: a legnagyobb terem 200 fő befogadására volt alkalmas, és közben volt olyan kurzus, amelyet 450 hallgató vett fel.⁷ Hasonló álláspontot képviseltek a folyóirat szerkesztői: „tanügyünk pangásának egyik legfőbb oka a jó tanerő hiánya, helyesebben mondva a tanárság nagy részének al-

kalmazhatatlan volta”. Ezen álláspontjuk leginkább a jogakadémiák esetében állta meg a helyét.⁸

Bozóky Alajos, a nagyváradi jogakadémia tanára válaszolt a fentiekre, kifejtve az akadémiák állapotát. A jogakadémiák két jogi karba való összevonását nem támogatta, megítélése szerint mindez érdeksérelmet vont volna maga után, ugyanis a pozsonyi jogakadémia már ekkor a legnépesebb volt hazánkban, és ha oda irányították volna a hallgatókat, akkor egy oly hatalmas intézménnyé nőtte volna ki magát, amelyet nem biztos, hogy kellő szakmaisággal tudtak volna működtetni. Ráadásul Buda-Pest és Bécs közelsége révén amúgy is értelmetlennek látta a pozsonyi jogi kar létrehozását. Bozóky indítványozta, hogy emeljék fel valamennyi jogi líceumot jogi fakultássá, ezzel a tanfolyam egyaránt 4 évben lett volna meghatározandó, valamint az egyetemen szokásos 3 államvizsga bevezetését is javasolta, illetve felvetette – amit később az ügyvédi törvényben vezettek be –, miszerint a jogtudori fokozat elnyerését kellene feltételül szabni az ügyvédi diploma megszerzéséhez. Továbbá a későbbi *kolozsvári egyetem* lehetőségét is felemlítette: „Erdély számára egyelőre két jogi fakultást indítványoznék, amelyeknek egyikét (ti. a kolozsvárit) idővel teljes egyetemmé is átalakíthatatnák.”⁹

Bozóky cikkére a vitaindító reagált, amely szerint azért nincsenek betöltve a pozíciók az egyetemi katedrán, mert ezzel a tudomány érdekében cselekszik a jogi kar. Ha a végző szükség nem kényszeríti rá, nem tölteti be az egyetem az üres katedrákat olyan tanárokkal, akiknek tudományos foglalkozására és hivatására a tisztí névtáron kívül „semmi egyéb bizonyíték nincs a világon”.¹⁰

Dárdai Sándor igazságügy-miniszteri titkár a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain reflektált a *Konek Sándor* egyetemi rektor székfoglalójában mondottakra, amelyben támogatta Bozókyknak a jogakadémiai összevonásokra irányuló nézetét.¹¹ Dárdai ezen felvetése a *Jogászgyűlés* ülésén is napi-

8 *Jogtud. Közl.* V. évf., 19. szám, 1870. május 10., 118.

9 *Jogtud. Közl.* IV. évf., 5. szám, 1869. január 31., 34–36.

10 *Jogtud. Közl.* IV. évf., 13. szám, 1869. március 28., 97–100.

11 Dárdai közös előkészítő kurzust javasolt, amelyben mindkét fakultás hallgatói számára adassanak elő a történelmi és jogi ismeretek. Ezen kurzus két évfolyamból állt volna: az első évben a világtörténelem és a magyar történelem, a statisztika, a jogbölcselet és az általános jogtörténet lettek volna a kurzusok; a második évben a római jogot, az általános nemzetgazdaságtant, a népjogot, az államjogot és a magyar közjogot tervezte oktatni. A két évet követő vizsga letétele után szabadon választhatott volna a hallgató a két szakirány között. A szakosztályokat ezután egy juridikai, egy politikai, egy pénzügyi és egy közigazgatási tanfolyamra osztotta. A juridikai szakosztályban a bírákat, az ügyvédeket, a közjegyzőket és az államügyészeket képezték volna. A politikai szakosztályból a közigazgatási tisztviselők kerültek volna ki; a pénzügyi osztályban a pénzügyi hivatalnokokat, a közigazgatási szakosztályban pedig a kereskedelmi és földművelési minisztérium hivatalnokait és a kamarák, bankok, biztosítók tisztjeit oktatták volna. Az egyes szakosztályokat nem tervezte teljesen szeparálni, meghatározott tantárgyak közösek lettek volna. A juridikai szakosztály legalább 3, a többi osztály pedig legalább 2 évfolyamot igényelt. *Jogtud. Közl.* IV. évf., 42. szám, 1869. október 19., 93–95.; Uo. 43. szám, 1869. október 26., 297–298.

3 Uo. 106–108.

4 Uo. 109.

5 Pauler Tivadar 1872. szeptember 8. és 1875. március 2. között volt igazságügy-miniszter; báró Eötvös József 1867. február 20. és 1871. február 2. között, Pauler Tivadar 1871. február 10. és 1872. szeptember 4. között, végül Trefort Ágoston 1872. szeptember 4. és 1888. augusztus 22. között volt kultuszminiszter. BAJÁN GYULA (szerk.): *Parlamenti Almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre (Sturm-féle országgyűlési almanach)*. Budapest, Magyar Távirati Iroda, 1922. 447–448.

6 MEZEY: i. m. 110–112.

7 *Jogtudományi Közlöny* (a továbbiakban: *Jogtud. Közl.*) IV. évf., 3. szám, 1869. január 27., 17–18.

Tanulmány

A *jogtudományi államvizsgálat* tárgyai: a magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal és tekintettel a házasságjog kánonjogi elveire; a polgári törvénykezési jog, a büntető anyagi és eljárásjog; a kereskedelmi és váltójog; az államtudományi államvizsgálat tárgyai: a politika (alkotmány- és kormányzati politika); a pénzügytudomány a magyar állam statisztikájával, tekintettel Ausztriára is; a magyar közigazgatási jog és a magyar pénzügyi jog elvei és főbb intézményei; valamint az egyházjog voltak. A két államvizsgálat egyike a harmadik tanév végétől bármikor letehető volt; azonban aki mindkettőt kívánta teljesíteni, a másikra kizárólag a nyolcadik szemeszter utolsó hat hetében volt bocsátható.²¹ A rendelet is előírta továbbá egy szemeszter *filozófiai és történelmi kollégium* kötelező hallgatását a bölcsészeti karon²²; ez utóbbi szabályozás már az osztrák abszolutizmus idején bevezetésre került *Leo Thun* birodalmi kultuszminiszter szabályai révén.²³

A jogszabályhoz két szakminiszteri pótrendelet kapcsolódott, amelyek 1874. március 29-én láttak napvilágot.²⁴ A 65/1874. számú pótrendelet a vizsgálati bizottságokról szólt, a 66/1874. számú pedig a hallgatók külföldi egyetemen folytatott tanulmányainak a beszámítását szabályozta.²⁵

3. A doktorátus megszerzésének feltételei

1875. január 5-én a 922/1875. számú közoktatásügyi miniszteri rendelettel meghatározásra kerültek a jog- és államtudományi *doktorátus megszerzésének* a feltételei²⁶, amelyvel a korábbi szigorlati rendszer változott meg.²⁷

A doktori (tutori) szigorlatok esetében jelentős változás történt, ugyanis az eddig alkalmazott, *a tézisek feletti* szakmai vitát megszüntették²⁸, és az *inauguralis dissertatio* (disszertáció) tudományos szerkezetére fektették a nagyobb súlyt. A rendelet szerint a jog- és államtudományi karon

kétféle tudorságot nyerhettek: az egyik a jogtudorság, a másik az államtudományok tudorsága volt. Ezzel a lépéssel megvalósították a képzés *bifurcatióját* (kettőséget), vagyis elválasztották egymástól a gazdasági, államigazgatási szakmához köthető államtudományokat, illetve az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogtudományt.²⁹

Tudori szigorlatot csak azok teljesíthettek, akik négyévi jog- és államtudományi tanfolyamot mint rendes nyilvános hallgatók szabályszerűen hallgattak, azonban akik ennél rövidebb idejű jogtanodában végeztek, azok kötelesek voltak a hiányzó évet pótolni, amely után bármelyik államvizsgálatra vagy a szigorlatokra bocsáthatók voltak, azonban kizárólag a nyolcadik félév végén.

A *jogtudori fokozat* elnyerésére három szigorlatot kellett teljesíteniük a következő sorrendben: *első a)* bölcséleti jogtan, a tételes nemzetközi joggal, *b)* római jog, *c)* egyházi jog; a *második a)* magyar közjog, *b)* magyar magánjog, *c)* osztrák polgári jog; a *harmadik a)* váltó- és kereskedelmi jog, *b)* büntető anyagi és eljárásjog, *c)* magyar polgári törvénykezés.

Az államtudományi tudori fok elnyerésére két szigorlatot állapítottak meg, amelyeknek tárgyai a következők voltak: *első a)* bölcséleti jogtan a tételes nemzetközi joggal, *b)* egyházi jog, *c)* magyar közjog, *d)* politikatan; *második a)* nemzetgazdasági és pénzügytan, *b)* a magyar és osztrák állam statisztikája, Európa főbb államaira való tekintettel, *c)* magyar közigazgatási jog, beleértve a pénzügy-igazgatási jogot. Azon jogtudorok, akik e szabályzat szerint az államtudományi tudori fokot is elnyerni óhajtják, csak egy szigorlatot voltak kötelesek letenni, amelynek a tárgyait, a politikával együtt, a II. államtudományi szigorlat tárgyai képezték. Azon államtudományi tudorok, akik a jogtudori fokot is elnyerni kívánták, *viszont* két rigorózust voltak kötelesek letenni: a második és harmadik jogi szigorlatot. Ezt követően a rendelet a szigorlatok technikai lebonyolítását és az ismétlések lehetőségét szabályozta. A sikerrel kiállott vizsgák után a tudorjelöltnek egy, az illető szigorlatok valamelyikéhez tartozó, maga által szabadon választott tárgyból, felavatási értekezést (*dissertatio inauguralis*) kellett írásban kidolgoznia. Az értekezést a kar két szaktanára bírálta el. Azonban a jogszabály rendelkezése folytán a jog- és államtudorság teljesen helyettesíthette a jogtudományi és az államtudományi államvizsgákat is.³⁰

21 A vallás- és közoktatásügyi miniszter évi jelentésében kifejezetten kiemelte, hogy a vizsgák meghatározásánál a fő szempont az volt, hogy minden évi tanfolyamra egy-egy vizsgálat jusson. Lásd: *A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1873. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése*. Budapest, 1875. 98.

22 3055/1874. rendelet. In: *A vallás- és közoktatási magyar királyi minisztérium által a kolozsvári Ferencz József magyar királyi Tudományegyetem tanácsához intézett elvi jelentőségű rendeletek gyűjteménye az 1872/3–1898/9. tan évekről* (a továbbiakban: *Rendeletek Gyűjteménye*). Kolozsvár, 1900. 47–53.

23 LADÁNYI: i. m. 10.

24 *Rendeletek Tára*: i. m. (19. jegyzet) 284–286.

25 Uo. 284–286.

26 Uo. 18–23.

27 Az egyetem jogi karának tanártestülete 1872-ben utasítást kapott a közoktatási minisztertől, hogy az 1868-ban készített tanügyi reformjavaslatát utólagosan, ismételten vegye tanácskozás és megfontolás alá, és a tanácskozása eredményét a nevezett minisztériumhoz terjessze föl. A kérésnek megfelelően kifejtették véleményüket, hogy az írásbeli értekezést, valamint a felette történő vitatkozást nem találták fönn tarthatónak. *Jogtud. Közl.* VII. évf., 33. szám, 1872. augusztus 13. 244.

28 Tézisekre példát hoz ANTAL TAMÁS: *Szilágyi Dezső és műve*. Szeged, Jurisperitus Kiadó, 2016. 48–49. [Jogtörténeti tár 4.]; politikatani előadásokra: 231–542.

29 NAGY ZSOLT: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 19., Szeged, 2007. 76–77.

30 LADÁNYI: i. m. 10–11.; 922/1874. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára 1875*, IX. évfolyam, Budapest, 1875. 18–23.; ECKHART: i. m. 503., 505.; 10.394/1877. számú leirat. In: *A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1875/6. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése*. Budapest, 1878. 783.

III. A jogakadémiai reform

1. A magántanulás megszüntetése

A magántanulás³¹ módját megszüntették, amikor is 1874. március 8-án a 6017. számú vallás- és közoktatásügyi miniszeri rendelet³² kimondta, hogy ezen intézmény a köztanintézetek tudományos működését veszélyezteti és a fenntartása „félremagyarázása” a tanszabadságnak.³³

Az ország közjogi önállóságának visszanyerése után, 1867-ben megnőtt az igény a szakképzett jogászokra, miáltal a magántanulók³⁴ száma jelentős növekedésnek indult, azonban ez a szakmaiság rovására ment. Ezen okból is sürgették a jogakadémiák a magántanulás lehetőségének a korlátozását³⁵, ráadásul erre az időre a magántanulók száma már közel azonos volt a rendes hallgatókéval. A rendelet során megfogalmazást nyert, hogy a magántanulás útján végzett tanfolyam a jogszigorlatokra nem képesít, valamint a tudományegyetemeknél és a négyévi tanfolyammal bíró jogakadémiáknál magántanulásnak helye nem lehetett. Ennek eredményeként lefektették, hogy magántanulók csak azok lehettek, akik közszolgálatban való rendszeres alkalmazásuk vagy feltűnően előrehaladott életkoruk folytán, a tanintézet tanári karának javaslata alapján, erre a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyt nyertek.

1874. május 19-én 12.917. VKM. szám alatt megjelent a jogtanodák újjászervezéséről szóló szabályzat, amely a jogi tanintézeteket négyévi tanfolyammal bíró, egyetemtől független jog- és államtudományi karokká alakította át, és a magántanulás korábbi lehetőségét is eltörölte. A jogszabály megszüntette ugyan a magántanulás intézményét, azonban helyébe állította a „tanfolyam hallgatása nélkül való jogi vizsgálatok” lehetőségét, amely ugyanazon feltételekkel bírt,

mint a magántanulás. 1875. január 11-én a 34.512/1874. számú rendelet kimondta, hogy a tanfolyam hallgatása nélkül vizsgázók kötelesek vagy mind a két államvizsgálatot letenni, vagy a jogi tanfolyamnak azt az évét, amelyből korábban vizsgálatot nem tettek, pótolni. Ebben az esetben a kérdéses tanévet rendkívüli hallgatói minőségben kellett letölteniük.³⁶ A fentiek alapján a magántanulói rendszer *de jure* megszünt, azonban *de facto* tovább működött azzal, hogy a miniszter engedélyéhez lett kötve.³⁷

2. Az 1874. május 4-én kelt rendelet tartalma

A már többször hivatkozott rendelet elején a miniszeri indoklás összefoglalta mindazt, ami alapján az érintett jogtanodák a működésük eddigi köréből kiemelkedtek, és új tanszervezeti alapra helyeztek. Ezáltal nemcsak egy szakiskola feladatának feleltek meg, hanem a főiskola magasabb rendeltetésének is, miszerint a gyakorlati élet követelményein kívül *művelői és terjesztői* is lettek a tudománynak. Ezzel a két magyar egyetemmel egyenlő versenyre kelhettek, így az *akadémiai szabadság elve* ezen jogi tanintézetekben alkalmazásra került.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1874. évi május 19-én kelt 12.917. számú rendelete az állam közvetlen rendelkezése alá tartozó jogakadémiák és jogliceumok szervezetről szolt, 8 tanszék felállítására³⁸ és 15 főkéllégiumi tantárgy oktatása vált kötelezővé. Minden olyan tantárgyat fel kellett venni a tanrendbe, amelyet az egyetemeken is oktattak, ezzel igyekeztek a jogakadémiákat az egyetemek szintjére felhozni, az elnevezésükben pedig universitason kívüli *jog- és államtudományi karokká* váltak.

A rendelet végrehajtására szűk egy hónapot adott a miniszter, amely alatt az új tanszékek számára fel kellett kutatniuk a megfelelő tanárokat, pályázatot kiírni a helyükre, és közben az új termék és oktatási helyiségek kialakításáról is gondoskodniuk kellett. A jogakadémiákat az állam közvetlen irányítása alatt álló, négyéves képzéssel ellátott, teljes jog- és államtudományi karokká igyekeztek átalakítani. Törekedtek átjárást biztosítani a jogakadémiák és az egyetemek (Budapest, Kolozsvár) képzései között. A vizsgálati rendszer kis eltéréssel, de közel azonos lett. A szabályzatban megállapították a *tanrendet* is, amely alapján az első évfolyamon: bevezetés az állam- és jogtudományba, római jog, magyar és európai jogtörténet; a második tanévben: jogbölcselet, nemzetgazdaságtan, magyar magánjog és magyar közjog voltak a kötelező tantárgyak. A harmadik és

31 Az országgyűlés előtt is napirendre került a téma. Pauler Tivadar közoktatási miniszterhez Simay Gergely interpellációt intézett a magántanulás tárgyában: „Vajon a négyévi tanfolyamból álló jogakadémiákon teljességgel nincs-e helye a magántanulásnak, és ha nincs, miért?” A miniszter válaszában kifejtette, hogy azon jogakadémiáknál, amelyeknek a célja, hogy tanulóikat a gyakorlati pályára előkészítsék, és magasabb tudományos képzettségre, különösen a jogtudorságra is alkalmas nyújtsanak, azoknál a magántanulásra nincs lehetőség, mert ezen tanodák a tanítványaikat arra képesítik, hogy tudósokká lehessenek. A jogtudorság elnyeréséhez pedig az egyetem szabályai szerint a nyilvános tanulás föltétlenül megkívántatik. Miniszeri engedéllyel van lehetőség ezen módon a jogtanodákat elvégezni, azonban kizárólag azon személyek esetében, akik már akadémiaileg képzettek voltak, és kizárólag a doktorátusuk hiányzott. NAGY IVÁN (szerk.): *Az 1869.-ik évi április 20.-kára hirdetett országgyűlés képviselő házának naplója*. XVII. kötet, Pest, 1871. 356. országos ülés, 1871. június 5., 39.

32 *Rendeletek Tára*: i. m. (19. jegyzet) 250–252.

33 HORVÁTH ÖDÖN: Újabb dolgozatok a jogi oktatás köréből. Eperjes, 1898. 48.

34 Mai kifejezéssel: levelező tagozatos hallgatók.

35 SZABÓ GYÖRGY: *Jogi oktatás Pápán – A pápai református jogakadémia története (1832–1885)*. In: KOVÁCS KÁLMÁN (szerk.): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Budapest, 1984. [Jogtörténeti értekezések 14.], 121–154.

36 HORVÁTH ÖDÖN: *A jogi oktatásügyünk néhány kérdéseiről*. Eperjes, 1893, 118–123.; *Rendeletek Gyűjteménye*: i. m. (22. jegyzet) 78.

37 ECKHART: i. m. 501.

38 Uo. 501. E tanszékek által gondozott tárgyak voltak: 1. római jog, 2. jogbölcselet és büntetőjog, 3. nemzetgazdaság, pénzügytan, pénzügyi jog, 4. magyar és osztrák magánjog, 5. peres és peren kívüli eljárás, váltó- és kereskedelmi jog, 6. statisztika és magyar közigazgatási jog, 7. jogtörténet és egyházjog, 8. politika, magyar közjog és bevezetés a jog- és államtudományokba.

Tanulmány

negyedik évfolyamon egyéves államtudományi és jogtudományi oktatás folyt. Az államtudományi szaktanfolyamon első félévben a kötelező tantárgyak: alkotmány- és kormányzati politika, pénzügytan, magyar közigazgatási jog és az egyházjog; a második szemeszterben pedig magyar pénzügyi törvények, magyar állam statisztikája tekintettel Ausztriára, és az egyházjog voltak. A *jogtudományi* szaktanfolyamon két szemeszteren keresztül hallgattak büntetőjogot, peres és peren kívüli polgári eljárási jogot (beleértve a telekkönyvi eljárást), osztrák magánjogot, illetve váltó- és kereskedelmi jogot. *Speciális kollégiumok* is megjelentek a tanrendben, amelyek olyan szakjogok voltak, amelyekre nem létesültek külön tanszékek a jogakadémiákon: bányajog, államszámviteltan, törvényszéki orvostan és európai államok statisztikája. A hallgatóknak az egyetemekhez hasonlóan két féléven keresztül legalább heti négy órában látogatniuk kellett történelmi és filozófiai – tehát kifejezetten bölcsészeti – tárgyú kurzusokat.³⁹

A szabályzat két alapvizsga és két elméleti államvizsgálat letételét írta elő.⁴⁰ Az első és második alap-, illetve a jogtudományi és az államtudományi államvizsgálat vizsgatantervi tárgyai teljes mértékben azonosak voltak az egyetemi szint hasonló vizsgáival. Szintén a joghallgatók döntésére bízták, hogy az egyiknek vagy másiknak, vagy mindkettőnek kívánták magukat alávetni, de csak akkor, ha a két alapvizsgálatot előbb sikerrel teljesítették, és a négyéves tanfolyamon abszolutóriumot szereztek.⁴¹

Azonban *bizonyos különbségek* megmaradtak a két képzési struktúra között: a jogi karokra egy-egy szemeszterre hirdették a képzést, addig a jogakadémiákra egy tanévre, így az addig fennállt évi és félévi vizsgálatok megszűntek, és a helyükre az egyetemekenél bevezetett jog- és államtudományi alapvizsgálat és államvizsgálat lépett⁴², amelyet fentebb taglaltam. Ezen okból a tanév második felére való beiratkozásokra nem volt önálló lehetőség kivéve, ha valamelyik újjászervezett jogi karról történt az elvándorlás, de kizárólag akkor, ha a meghatározott első és második alapvizsgát sikeresen teljesítették az érintett hallgatók.⁴³ A reformok eredményeképpen a jogakadémiai abszolutóriumok ugyanolyan szakmai minőséggel bírtak, mint az egyetemi végbizonnyítványok.⁴⁴

Azonban a legfontosabb, hogy az akadémiák *továbbra sem* állíthattak ki egyetemi végzettséggel egyenértékű dip-

lomát (jogi tutorságról), illetve magántanári képesítési joguk sem volt.⁴⁵ A jogi karok és a jogakadémiák között az irányításban is eltérés mutatkozott, ugyanis az utóbbinál a tanártestület élén az igazgató állt⁴⁶, akit a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése alapján az uralkodó nevezett ki. A felekezeti joglíceumoknál az igazgatót a fenntartó egyház vezetője nevezte ki, a miniszter kizárólag megerősítette.⁴⁷

A fenti szabályozások a felekezeti jogakadémiákra hatalmas anyagi terhet róttak; leginkább a protestáns felekezeteket érintették negatívan. Mindezt tovább fokozta, hogy a legtöbb jogakadémia hallgatói létszáma a reformok következtében csökkenésnek indult, kivéve Debrecenben, ahol növekedés volt megfigyelhető.⁴⁸

IV. Összehasonlítás

Sajnálatosan az egyetemi oktatási rendelet nem tartalmazta a tanrendet, kizárólag az alap- és államvizsgákról rendelkezett, azonban azok letételét meghatározott határidőhöz kötötte, így, ha nem is teljesen pontosan, de egy közel valós egyetemi tanrendet össze lehetett állítanunk a meglévő adatokból, amelyhez jelentős segítséget nyújtanak a *Kolozsvári és a Budapesti Tudományegyetem* tanrendjei. Ezeket figyelembe véve megállapíthatjuk: jelentős eltérés nem létezett, az egyetemek az 1874. évi miniszteri szabályozást szinte szó szerint átemelték azzal az eltéréssel, hogy *Kolozsvárott* az erdélyi magánjog és a bányajog oktatása megmaradt, miközben az államvizsga részét nem képezték. A *Budapesti Tudományegyetemen* külön oktattak nemzetközi jogot, ezen felül kisebb létszámnak hirdettek speciálisabb kollégiumokat, mint például: római családjog vagy csőd-törvénykezés.⁴⁹

45 MEZEY: i. m. 108–110.; *A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1873. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése*. Budapest, 1875. 98.

46 Az *Oesterreichischer Oekonomist* című folyóirat 1872. május 18-án kiadott egy cikket, amely a királyi jogakadémiákat is érintette. A cikk tartalma arra irányult, hogyan fejlődhet jobban a jogakadémia: az állandó igazgató, vagy a tanárok által szabadon választott rektor alatt? Az egyetemekenél már régóta, és az igazi tudományosság ápolására törekvő tanintézeteknél is csak a rektorátus lehetett az egyedül tartós intézmény alapja. Ugyanis az igazgató esetében gyakori volt, hogy egy nem kellően hozzáértőt neveztek ki, aki politikai megbízott volt leginkább, és ezen tény komoly konfliktust eredményezett a tanári kar és a vezető között. *Jogtud. Közl.* VII. évf., 25. szám, 1872. június 18., 183–184.

47 *Rendeletek Tára*: i. m. (19. jegyzet) 370., 379.

48 HADOBÁS ESZTER: *Válság a jogakadémiákon, az egri intézmény példáján keresztül*. 5. https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/hadobas-eszter-valsag-a-jogakademiakon-az-egri-intezmeny-peldajan-keresztul_56a728d85c2f9.pdf (2017.12.14.); HOLLÓSI GÁBOR: *A debreceni állam- és jogtudományi kar története (1914–1949)*. Szerzői kiadás, Debrecen, 2007. 15.

49 A *Kolozsvári Magyar Királyi Tudomány-Egyetem tanrendje az MDCCCLXXII–III. tanév téli szakára*. Kolozsvár, 1872. 3–4.; A *Kolozsvári Magyar Királyi Tudomány-Egyetem tanrendje az MDCCCLXXII–III.*

39 *Rendeletek Tára*: i. m. (19. jegyzet) 368–373.

40 MEZEY: i. m. 110.; LADÁNYI: i. m. 12.

41 *Rendeletek Tára*: i. m. (19. jegyzet) 375–377.

42 Korábban a protestáns jogakadémiák mellett bírói államvizsgabizottságok működtek, amelyek ily módon megszűntek, azonban a 12.690/1875. számú leirat a régi rendszerben végző hallgatóknak biztosította a bírói államvizsgálat letételét az 1874/1875. tanév végéig. *vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1875/6. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése*. Budapest, 1878. 784.

43 *Rendeletek Tára*: i. m. (19. jegyzet) 382–383.

44 SZABÓ: i. m. 134.

Az alapvizsgálat és az államvizsgálat mindkét képzési formánál *teljesen azonos* lett, ami érthető is, hiszen a jogalkotó célja az átjárás biztosítása volt. A szigorlatok – amelyek kizárólag egyetemen voltak teljesíthetők – főtantárgyait az alap- és államvizsgatárgyak tették ki kisebb eltéréssel, hiszen az egyházjog a jogtudományi szigorlatnak is a része volt, miközben korábban nem vizsgáztak belőle a jogtudorjelöltek, kizárólag a leendő államtudományi tudorok. A másik eltérés az osztrák polgári jog, amely a tanidő alatt nem volt vizsgatantárgy, de a szigorlatokhoz megkövetelték azt.

A képzések színvonalának emelése érdekében szükség volt a képesítési követelmények rendjét meghatározni, ezért 1869-ben és azt követően, 1874-ben szabályozták a vizsgák minősítő és állásra jogosító hatályát is. A bírói hivatal betöltéséhez az 1869. évi IV. tc. nyomán az államvizsgát kívánták meg⁵⁰; az 1874. évi XXXIV. tc. és az 1874. évi XXXV. tc. alapján pedig az ügyvédi szakmához a doktorátust⁵¹, a közjegyzői pályához az ügyvédi vagy bírói vizsgát írták elő.⁵² Az 1871. XXXIII. tc.⁵³, amely a királyi ügyésszé válás feltételeit szabályozta, utaló szabályként a bírálóról szóló törvényt rendelte alkalmazni a képesítés szempontjából.⁵⁴

V.

A Kolozsvári Tudományegyetem felállítása

Az egyetem alapításához a feltételeket az 1867. évi kiegyezés teremtette meg. Még a kiegyezés évében a kolozsvári királyi jogakadémia tanári kara javaslatot tett a kolozsvári orvosi és jogi tanintézetek egyetemi karokká alakítására, és ezáltal egy jövőbeni egyetem létesítését vetítették előre.⁵⁵

tanév téli szakára. Kolozsvár, 1873. 3–4.; A Kolozsvári Magyar Királyi Tudomány-Egyetem tanrendje az MDCCCLXXIII–IV. tanév téli szakára. Kolozsvár, 1874. 3–4.; A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1876/7. és 1877/8. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése. Budapest, 1879. 568–574.

50 HORVÁTH: i. m. 13.; ECKHART: i. m. 509.

51 Azonban azzal, hogy a jogi doktorátus előfeltételét írták elő az ügyvédi vizsgához, a doktorátus tudományos fokozatból minősítő jellegűvé vált, és az államvizsgák értéke egyre jobban elértéktelenedett, és a színvonal is csökkenésnek indult. Eckhart álláspontja szerint a fő oka a doktorátus bevezetésének, hogy a magyar közigazgatási és pénzügyi jog ismerete elengedhetetlen volt az ügyvédek számára. ECKHART: i. m. 503.; LADÁNYI: i. m. 11.; A reform eredményeképpen a doktorátus képesítővé vált, jogászok tömege tette le a doktori szigorlatot és az esküt a tudomány fejlesztésére kizárólag azért, hogy az ügyvédi karba bejuthassanak, miközben a tudomány iránti elkötelezettségük ténylegesen hiányzott. DEGRÉ ALAJOS: *Ügyvédképzés Magyarországon a polgári korban*. In: KOVÁCS KÁLMÁN (szerk.): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Budapest, 1984. 62. [Jogtörténeti értekezések 14.]

52 ECKHART: i. m. 509.; ROKOLYA GÁBOR: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013. 27–84. [Jogtörténeti értekezések 42.]

53 MÁRKUS: i. m. 647–651.

54 NAGY: i. m. 77.

55 *Jogtud. Közl.* VIII. évf., 20. szám, 1873. május 14., 156.; SZÖGI LÁSZLÓ – VARGA JÚLIA: *A szegedi tudományegyetem és elődei története. I. rész:*

Az országgyűlés előtt az erdélyi egyetem tárgyában az első felszólaló *Tinku Ábrahám* román nemzetiségű képviselő volt, aki 1868-ban interpellációt intézett a szakminiszterhez. A felszólalásában sérelmezte, hogy a kolozsvári jogakadémiai tanárok a nagyszabású jogakadémia bezárását javasolták, noha az utóbbi intézményben jelentős számú román értelmiségi tanult, közel a hallgatók fele. Beszédének a végén az iránt érdeklődött, hogy a miniszternek szándékában áll-e bezárni a nagyszabású jogakadémiát. Bárány Eötvös József a válaszába kiutalta a miniszteriumának, azonban soha nem érkezett rá felelet.⁵⁶

A nevezett kultuszminiszter 1870. április 7-én törvényjavaslatot nyújtott be a *kolozsvári egyetem felállításáról* az országgyűlésnek.⁵⁷ Az indoklás első mondata leszögezte: „Az országban lévő egyetlen egyetem magában már egyáltalán nem képes kielégíteni a nemzet művelődési szükségait.” Ennek alátámasztására említette, hogy évente több mint 700 magyar fiatal tanult külföldön, és a pesti egyetem jogi és orvosi karán a diákok erre az időre már nem fértek el az előadóterekben. Magyarország és Erdély lakossága meghaladta a 14 milliót, és csak egy egyetem állt rendelkezésére, ugyanakkor a Monarchia Lajtán túli részeinek nem egészen 18 millió lakosa öt egyetem között válogathatott. Végül így összegezte: „Azt hiszem, hogy a második magyar egyetem legméltóbb helye Kolozsvár, amely társadalmi központjával szolgál egész Erdélynek s Magyarország ahhoz közel eső éppen azon vidékeinek, melyek Buda-Pesttel legkevesebb összeköttetésben vannak.” Ezen első törvényjavaslat alapján Kolozsvárott még csak három karral működött volna az egyetem, ugyanis német mintára a természettudományokat a bölcsészeti karba sorolta volna be.⁵⁸

Bárány Eötvös József halála után utóda, *Pauler Tivadar* az elődje korábbi javaslatának jelentős részét áttemelte, egyetlen kivétellel, ugyanis *negyedik kart* is alapítani szándékozott „matematikai-természettudományi” elnevezéssel. Az országgyűlési viták során a legkiemelkedőbb *Schvarcz Gyula* képviselő és tanügyi bizottsági tag *különvéleménye* és önálló törvényjavaslata volt, amelyek 1872. február 14-én keltek. Nyilatkozata során több kritikai pontot is megjelölt a miniszteri javaslattal szemben, amelyek négy pontba gyűjthetők össze. Először is a pesti egyetem szabályzatát úgy terjesztették ki a kolozsvárra, hogy az előbbinek a megreformálását elhalasztották, tehát egy korszerűtlen szervezési formát kényszerítettek az új egyetemre. Javasolta továbbá ő is a jogi és az államtudományi képzés szétválasztását két külön karba, mert álláspontja szerint azon hallgatók, akik

A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2011. 270.

56 Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselő házának naplója. VII. kötet, 233. országos ülés, 1868. május 23., 321–322.

57 *Képviselőházi napló* (31. jegyzet) VII. kötet, 163. országos ülés, 1870. április 7., 388.

58 Az 1869. április 20.-ra hirdetett országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőházi irományok* IV. kötet, 429. szám, 269–270.; SZÖGI-VARGA: i. m. 272.

Tanulmány

kizárólag közigazgatási területen szándékoztak továbbtanulni, ne kényszerüljenek szorosan vett jogi tanulmányok folytatására. Így végül öt kar létesítésére tett javaslatot: a mennyiségtan-természettudományi, a bölcsészet-nyelvészet-történelemtudományi, a politikai-államtudományi, a jogtudományi és végül az orvostudományi karoké. Az érettségi alapján való felvételi rendszert szintén nem tartotta szerencsésnek, helyette az önálló felvételi vizsgát tekintette volna eredményesnek, mert ezzel minden hallgatójelöltnek ugyanazt a bemeneti követelményt kellett volna teljesítenie. Legvégül a tandíjakról értekezett, nem tartotta elfogadhatónak az alkalmazásukat és az eltörlésük mellett protezsált.⁵⁹

1871. december 7-én Lázár Ádám képviselő interpellált a kolozsvári egyetem felállítására érdekében.⁶⁰ Mindeközben a megyék folyamatosan felterjesztéseket és pártoló nyilatkozatokat küldtek az országgyűlés irányába az egyetemalapítás támogatása céljából.⁶¹ 1872. március 14-én P. Szathmáry Károly és Henszlmann Imre sürgősségi kérelmet nyújtott be, azonban azt elutasították.⁶² Március 26-án viszont a képviselőház már támogatta a kolozsvári tudományegyetemről szóló javaslat mielőbbi tárgyalását.⁶³ Azonban másnap mégsem kezdték el tárgyalni az országgyűlésben az egyetem kérdését. Mivel fennállt a veszélye annak, hogy a bizonytalan kimenetelű parlamenti választások után esetleg az új kormány félreteresi a kolozsvári egyetemre vonatkozó törvénytervezetet, Pauler Tivadar magához az uralkodóhoz, Ferenc Józsefhez fordult, aki 1872. május 29-én, az országgyűlés utólagos jóváhagyásának reményében, engedélyezte a kolozsvári egyetem felállítását és megnyitását, egyben utasította Paulert, hogy írja ki a tanári pályázatokat, illetve gondoskodjon az épületekről és az anyagi fedezetekről, majd a következő ülésszak elején ismét terjessze be a

törvényjavaslatot.⁶⁴ Az akkori jogrend lehetővé tette, hogy a miniszter sürgősségi eljárással a királyhoz forduljon bizonyos törvények ideiglenes jóváhagyásáért.⁶⁵

Azon év szeptember elején összeült az újonnan választott országgyűlés, és az új kultuszminiszter, Trefort Ágost szeptember 17-én ismételten be is terjesztette a kolozsvári egyetem felállítására vonatkozó javaslatokat, és kérte, utalják azokat a tanügyi és a pénzügyi bizottságok elé.⁶⁶ A plenáris tárgyalásra október 2-án kerül sor. Trefort miniszter felszólalása után⁶⁷ Schvarcz Gyula képviselő újra hangoztatta különvéleményét, de mindezek ellenére támogatta az egyetem felállítását.⁶⁸ Ezt követően négyen szóltak hozzá a kérdéshez, érdemben ketten: Oláh Gyula és Vécsey Tamás. A módosító javaslatok szerint meg kellett változtatni az egyetem címét, illetve felvetették egy politechnikai kar létesítését.⁶⁹ Ezen két indítványra Molnár Aladár bizottsági előadó reagált, aki szerint az ország jelenlegi állapotában a József Műegyetemet sem tudták oktatókkal feltölteni, ezért a kolozsvári műszaki képzésről tárgyalni nem volt érdemes. Ezek után következtek a bizottsági módosító javaslatok, amelyek közül mindet elfogadták a honatyák.⁷⁰

A harmadszori olvasatot követően, október 3-án elfogadta a képviselőház a két egyetemi törvényt (külön az alapításáról és a költségvetéséről szólót), és átküldte a főrendiházhoz⁷¹, ahol minden változtatás nélkül megszavazták októ-

59 *Képviselőházi irományok* (58. jegyzet) XIV. kötet, 1358. szám, 2. és 3. melléklet. 333–349.

60 Lázár Ádám interpellációjában a következőket intézte kérdésként a kulturális miniszterhez: „1. szándékozik-e a kolozsvári egyetemet elődje javaslata elfogadásával felállítani? 2. ha igen: minő stádiumban áll jelenleg az e körüli tárgyalás? 3. van-e biztos kilátása arra, hogy a kolozsvári egyetem legtovább 1872. októberében megnyíljon?” Minderre Pauler Tivadar akként válaszolt, hogy szándékában állt még az akkori országgyűlés ideje alatt a kolozsvári egyetemet megszervezni. A miniszter válaszát Lázár elfogadta. *Képviselőházi napló* (31. jegyzet) XVIII. kötet, 397. országos ülés, 1871. december 7., 287.

61 Szatmár város felirata, Hajdú kerület pártoló nyilatkozata, Kővárvidék és Budapest város közönsége a törvény tárgyalását sürgette, Kolos megye, Udvarhelyszék szintén kérvényt nyújtott be a kolozsvári egyetem tárgyában. *Képviselőházi napló* (31. jegyzet) XX. kötet, 415. országos ülés, 1872. január 9., 65.; Uo. 421. országos ülés, 1872. január 16. 224.; XII. kötet, 457. országos ülés, 1872. március 9., 246.; Uo. XXIV. kötet, 481. országos ülés, 1872. április 11., 214.; *Képviselőházi irományok* (58. jegyzet) XIV. kötet, 1362/1872. LVII. sorjegyzék a kérvényi bizottság által tárgyalt és bejelentett kérvényekről, 1872. február 18., 354.

62 *Képviselőházi napló* (31. jegyzet) XXII. kötet, 462. országos ülés, 1872. március 14., 374–376.; *Képviselőházi napló* (31. jegyzet) XXIV. kötet, 475. országos ülés, 1872. április 4., 67.

63 *Képviselőházi napló* (31. jegyzet) XXIII. kötet, 470. országos ülés, 1872. március 26., 307.

64 MINKER EMIL: *Szeged egyetemének elődei*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem kiadványa, 2003. 62–63.

65 MÁRKI SÁNDOR: *A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged, 1922. 32.

66 Az 1872. évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőházi napló* I. kötet, 12. országos ülés, 1872. szeptember 17., 48.

67 Trefort Ágoston: „Egy egyetem a közszükségletnek nem felel meg. Legjobban bizonyítja ezt azon tény, hogy a múlt tanévben a bécsi egyetemen 839 magyar ifjú végezte tanulmányait. Ezen törvényjavaslat a múlt országgyűlés végével a tanügyi bizottságban tárgyalatott, átdolgoztatott és én az ekként átdolgozott törvényjavaslatot elfogadtam.” *Képviselőházi napló* (66. jegyzet) I. kötet, 21. országos ülés, 1872. október 2., 185–186.

68 Schvarcz Gyula különvéleményének az oka, hogy a korábbi miniszteri javaslat és a jelenlegi között nem volt eltérés, így a korábbi álláspontját kénytelennek mutatkozott fenntartani. Álláspontja szerint helyes az államtudományi tanszak elválasztása a jogtudományi szaktól, már csak azért is, hogy a munkafelosztás elve alapján ez lehetett az eredményes: azok, akik nem törvénykezési pályára készülnek, ne terheltesse őket olyan tudományokkal, mint pl. a római jog vagy kánonjog, amelyek szerinte előtanulmányait képezték a tulajdonképpeni törvénykezési magánjogi tanulmányoknak; azonban a magyar magánjog hallgatását érdemesnek tartotta. *Képviselőházi napló* (66. jegyzet) I. kötet, 21. országos ülés, 1872. október 2., 186.

69 Vécsey Tamás: „Nézetem szerint, a kolozsvári egyetem még fontosabb hivatású, mint a pesti, mert itt Pesten létezik politechnikum, ez pedig nem található Kolozsvárott, s azért a kolozsvári tanszékek megállapításánál ez is tekintetbe kellett volna venni, hogy legalább némi részben enyhíthessék a politechnikum hiánya.” *Képviselőházi napló* (66. jegyzet) I. kötet, 21. országos ülés, 1872. október 2., 187–189. Oláh Gyula beszéde: 189–190.

70 *Képviselőházi napló* (66. jegyzet) I. kötet, 21. országos ülés, 1872. október 2., 191–193.

71 *Képviselőházi napló* (66. jegyzet) I. kötet, 22. országos ülés, 1872. október 3., 208.

ber 9-én.⁷² A király október 12-én szentesítette a törvényeket, a képviselőházban még aznap⁷³, a főrendiházban 14-én⁷⁴ kerültek kihirdetésre az 1872. évi XIX., illetve XX. törvénycikkekként.⁷⁵

1872. október 19-én a Katolikus Líceumban, a jogakadémia korábban használt dísztermében a miniszteri biztostként kiküldött gróf hidvégi Mikó Imre miniszteri biztos előtt az egyetemi oktatók letették az esküt, összesen 30 rendes és 5 rendkívüli egyetemi tanár.⁷⁶ A rektori székbe a jog- és államtudományi kar részéről Berde Áront, a kolozsvári királyi jogakadémia utolsó igazgatóját választották meg. Az első *prorektornak* a matematikai és természettudományi kar által javasolt Brassai Sámuel, az elemi matematika rendes tanárát, a legidősebb és legnagyobb tekintélyű tudóst választották, majd november 10-én iktattak be őket e hivatalukba. A következő napon, november 11-én, az egyetem négy karára beiratkozott 258 diákkal megindult az első tanév.⁷⁷

A miniszter az egyetem épületének a volt *főkormányoszéki palotát* utalta ki, s eltökölt szándéka volt, hogy már megnyílásakor rendelkezzen azokkal a feltételekkel, amelyek lehetővé teszik az eredményes tanulást, ez okból kötött szerző-

dést az Erdélyi Múzeumegylettel, hogy annak a könyvtárát a hallgatók rendelkezésére bocsássák. Végül a jogakadémia épületében nyert elhelyezést a jogi fakultás, a másik három kar az eredeti terveknek megfelelően a főkormányoszéki épületben talált otthonra.⁷⁸

VI. Befejezés

Összegezve megállapítható, hogy a jogászképzés változását alapvetően *nem maga a kiegyezés befolyásolta*, hiszen csak 1874-ben került sor az első teljes reformra. Azonban a kiegyezés utáni igazságszolgáltatási, bírósági szervezeti, valamint politikai és közigazgatási reformoknak jelentős *hatásuk* volt, ugyanis egyre nagyobb mennyiségű szakhivatalnokra volt szüksége az államnak, akiket a jogakadémiák biztosítottak. Ezen intézményekben a képzés még távol állt az egyetemtől, így az eltéréseket és az időközbeni színvonalcsökkenéseket meg kellett szüntetni. Mindennek a legkevésbé költséges módját a *jogakadémiák felkarolása* és az egyetemi képzéssel való *egy szintre hozása* jelentette.

A korszak és a téma egyik fontos eseménye a *Kolozsvári Tudományegyetem létrehozása* is. A második állami tudományegyetem alapítása nem volt nehézségektől mentes, különösen az országgyűlésben, a képviselőház előtt. Ha nem is eredményezett akkora vitát, mint a hasonló intézményeké, de a korszak gazdasági és politikai helyzete késleltette az alapítást. Báró Eötvös József halála sajnálatos módon egy időre meg is akasztotta, azonban az uralkodói beavatkozásra sikeresen, viszonylag gyorsan, egy éven belül megszerveződött a Kolozsvári Tudományegyetem.

Azonban a témának alapot adó 1874. évi reform rövid életű volt, *1883-ban újabb látott napvilágot*. A köztes időben folyamatos, kisebb módosításokra került sor. Ehhez hasonló, jelentős jogszabályalkotási hullámra mégis *1911-ig* kellett várni, hiszen ekkor hozták létre a Debreceni, és a Pozsonyi Tudományegyetemeket. Így a mostani téma megfelelő összehasonlítási alapot adhat az 1883. és az 1911. évi reformokkal.

72 Az 1872. évi szeptember 1-re hirdett országgyűlés nyomtatványai. Főrendiházi napló I. kötet, XI. országos ülés, 1872. október 9., 57–58.

73 Képviselőházi napló (66. jegyzet) I. kötet, 30. országos ülés, 1872. október 12., 384.

74 Főrendiházi napló (72. jegyzet) I. kötet, XIV. országos ülés, 1872. október 14., 62.

75 Az 1874. évi XX. tc.-ben a felállítási és felszerelési költségekre 6000 forintot, és a működési költségekre az első három hónapra 41 734 forintot mint póthitel határoztak meg.

76 A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1872. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése. Budapest, 1874. 116.; A jog- és államtudományi karon az indulás jegyében a meghirdetett 13 tanszékből 12-re neveztek ki rendes, illetve rendkívüli tanárt (Groisz Gusztáv, Csíky Viktor, Farkas Lajos, Korbuly Imre, Plósz Sándor, Óvári Kelemen, Concha Győző, Kolosváry Sándor, Jenei Viktor, Vályi Gábor, Haller Károly és Berde Áron). *Korunk*, III. évf., 2008. ápr., 4. szám, 92.; *Budapesti Közlöny*, VI. évf., 226. szám, 1872. október 3. 1805.; KOKOLY ZSOLT: A kolozsvári jogászképzés történetének rövid áttekintése. In: GARACZI IMRE – SZILÁGYI ISTVÁN (szerk.): A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2010. 333–346.; A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1876/7. és 1877/8. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése. Budapest, 1879. 613., 619.

77 GAAL GYÖRGY: Egyetem a Farkas utcában: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2012. 36–46.; *Jogtud. Közl.* VII. évf., 41. szám, 1872. október 8., 301–302.

78 A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1872. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése. Budapest, 1874. 115–116.

Kenderes György PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem –
Prugberger Tamás professor emeritus, az MTA doktora, Miskolci Egyetem (Miskolc)

Hozzászólás Szalma József „A munkajogi kártérítési felelősség – osztályozása, és helye a magánjogi felelősségi rendszerben” című írásához

1. Szalma József fenti címen a *Magyar Jog* 2018. évi 1. számában megjelent cikkében a munkajogi kártérítési felelősséget teljesen a polgári jog, azon belül a kötelmi jog oldaláról közelíti meg, ami alapjában véve helyes és egy újabb nyomós adalék annak alátámasztására, hogy erőltetett álláspont a munkajognak a polgári jogtól való elszakítása és önálló jogágként történő beállítása. Helytállóan mutatja ki a szerző a tanulmányban, hogy a munkajog a *munkaszerződés megszűnése* esetén is mennyire tapad a szerződészegés általános polgári jogi szabályaihoz. Gondolatmenetében ugyanakkor több helyen ez *eltűzásként* jelenik meg, mert nem veszi figyelembe a munkaszerződés megszűnésénél jelentkező specialitásokat. Ennek oka, hogy a külföldi és a belföldi munkajogi szakirodalmat teljesen *figyelmen kívül hagyja*, és csak az általa igen gazdagon citált polgári jogi felelősségi irodalmat használja fel, ami részben nagyon hasznos, részben azonban nem kielégítő.

Mindjárt a kérdésfeltevésnél jelentkezik az *első probléma*, nevezetesen az, hogy a munkajogi kártérítési felelősséget a polgári jogi kártérítési felelősség gyűjtőfogalmának részeként értékeli, ami érvényes akként, hogy létezik szerződészegésből eredő kártérítési felelősség és létezik szerződésen kívüli deliktális kártérítési felelősség. Sőt, e kettőn kívül létezik a szerződésből eredő őrzési, azaz „custodia” felelősség is, amely utóbbi szerződéses kapcsolat nélkül is megjelenhet felelős őrzés formájában. Ugyanakkor a munkaszerződésből eredő kártérítési felelősségnél deliktális kártérítési felelősség, valamint szerződésen kívüli custodia, azaz őrzési felelősség nem áll fenn, holott Szalma a munkaszerződészegésért fennálló felelősségbe a deliktális felelősséget is beleérti (59. old.).

A gyűjtőfogalom ugyanakkor a munkajogban *többet* jelent, mint a polgári jogban, mert magában foglalja a kártérítési felelősségen kívül a pénzkezelői munkakörből eredő elszámolásihiány-felelősséget, és a leltárkezeléssel összefüggő hiányfelelősséget, továbbá az olyan munkaeszközökért fennálló letétkezelési és az azzal összefüggő hiányfelelősséget, amelyekkel nem a munkahelyen, hanem azon kívül eső helyen dolgozik, és amelyeket kivonva a munkáltatói ellenőrzés lehetősége alól, kizárólag a saját őrizetében tart. Ebből adódóan, míg a polgári jogi elszámolási és letéti felelősség általában önálló formában jelenik meg, a munkajogban mindig a munkaszerződés leglényegesebb tartalmi elemével, a munkavégzéssel vagy a munkáltató utasítási jogával és ellenőrzési kötelezettségével *együtt*. A polgári jogban ezek a felelősségi helyzetek azon kívül, hogy megjelenhetnek önállóan, kapcsolódhatnak más szerződésekhez is. A munkaszerződésnél azonban a munkavégzéssel állandósulnak, ezért *sajátos* színezetet kapnak. Ennélfogva a munkajogban a *fő gyűjtőfogalom az anyagi felelősség*, amely elhatárolódik az alá- és fölérendelt helyzetből adódó fegyelmi felelősségtől, amely a frankofon-latin jogrendszerekben a gazdasági munkajog területén is töretlenül fennáll, ellentétben a germán és a magyar joggal, ahol ez többnyire csak lezsugorítva, pénzbírsággént (Geldbusse) jelenik meg. Ezt követően lehet csak az anyagi felelősség gyűjtőfogalmáról beszélni. A munkajogban ezért a Szalma József által használt „ernyő” sokkal *kiterjedtebb*, mint a klasszikus polgári jogban.

2. A munkajogi kártérítési felelősség alakzatait tárgyalva a szerző kétségtelenül igen helyesen szól arról a helyzetről, amikor a munkáltató megrendelőjének a munkavállaló a

munkaviszonnal összefüggésben a megrendelés teljesítése során okoz kárt. Tipikus eset, amikor a költöztetésnél a szállítómunkások leejtenek szállítás közben egy értékes tárgyat, és az eltörik. Ebben az esetben, a magyar jogban a megrendelő a polgári jogi szerződésesség szabályai szerint teljes összegű kártérítést igényelhet a költöztetést elvállaló cégtől, mert az a szerződészerű teljesítésre vonatkozó ígéretét (angolszász jog), illetve a kötelezettségvállalását (kontinentális jog) nem tartotta be. A munkáltató a magyar jog szerint átlagos gondatlanság esetén az Mt. alapján csak az ott megállapított mértékig, vagyis előre rögzítetten *korlátozott* mértékben élhet regressz jogával a munkavállalójával szemben. Szalma is ezt az álláspontot vallja. Ugyanakkor a nyugat-európai kártérítési jog lehetővé teszi, hogy a károsult – amennyiben a megrendelőjétől nem tudja behajtani a kártérítési igényét, mert fizetése képtelenné vált – deliktualis kártérítési igénnyel lépjen fel a károkozó munkavállalóval szemben. Így szóba jöhet, illetve bekapcsolódhat a láncolatba a deliktualis felelősség, amely azonban ez esetben is élesen elhatárolódik a munkajogi kártérítési felelősségtől.

A nyugat-európai jogokban erre azért van lehetőség, mert a munkajogi kártérítési felelősségnél is elvileg a teljes kárért felel a munkavállaló, amit azonban a bíróság elsősorban a felróhatóság, vagyis a szerző által használt „objektívizált szubjektív” alapon a hasonló munkakörben dolgozótól általában elvárhatóság alapján mérsékel, és csak azt követően vizsgálja és mérlegeli a konkrét szubjektív felelősséget a kártérítés összegének a *mérsékelt* megállapításánál. Ennélfogva a munkaügyi bíróság is hasonlóképpen vizsgálja és mérlegeli a felelősséget, mint ahogy ezt a polgári ügyszakban eljáró bíróság is teszi. Ez a helyzet – miként Szalma is helyesen látja – az általános polgári jogi teljesítési segéd felelősségéhez hasonlít, ugyanakkor azt is helyesen állapítja meg, hogy ebben a helyzetben kumulációnak nincsen helye, vagyis a „non cumul” elve érvényesül. A munkajogban eme szubszidiárius, kiegészítő deliktualis kártérítési igény érvényesítésének a megrendelő részéről fennálló lehetőségét Prugberger Tamásnak az *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog* című könyve tárgyalja.¹ Ez azonban *elkerülte a szerző figyelmét*.

3. A szerző ezt követően a munkajogi kártérítési felelősséget a „felelősség jogcímei” szerint igyekszik vizsgálni és osztályozni. Ezek után azt állítja, hogy „a felelősség lehet szerződési, és lehet deliktualis”. Általános kötelmi jogi szemléletben teljesen igaza van, de a munkajogi – és általában bármely – szerződésességéből eredő kártérítés tekintetében ez *nem áll fenn*. Ezt nyilván a szerző is tudja. Azonban a látszat tévesztheti meg őt (mint a munkajogban „outsider”-t), hogy tudniillik a tartós, huzamos jellegű munkaviszony esetében a munkavállaló károkozása első látásra szerződésen kívüli károkozásnak tűnik. Vagyis nem tapad úgy a szerződéshez, mint egy eseti adásvételi, vállalkozási vagy megbízási szerződés. Ezért erőltetett a munkajogi és általában a minden huzamos (tartós) szerződéses kapcsolatnál a szerződésességet az áruk nemzetközi adásvételéről szóló bécsi egyezmény alapján megítélni. Ami a munkáltató és a munkavállaló egymással szembeni anyagi felelősségét illeti, a munkaszerződés megszegésénél a vétkességtől független, a szerződési teljesítési hibát elhárító, kiigazító szankció a selejtes termék ingyenes és munkaidőn kívüli újbóli legyártására kötelezés, illetve a felmondás, ha pedig a munkáltatónak kára is keletkezett, előtérbe kerül a munkavállalóval szembeni kártérítési igénye. Deliktualis felelősség ennélfogva szerződésességéből eredő kártérítési felelősség esetében kizárt.

Helye van azonban a munkavállaló esetében a felelősség *mérséklésének*, mégpedig két okból. Az egyik ok, hogy a munkavállaló nap mint nap károkozási kockázat között dolgozik, és ezért méltányosságból indokolt a csökkentés. A másik tényező pedig az a vélelem, hogy a munkáltató az üzem belüli munkavállalói károkozásokat megfelelő ellenőrzés mellett elkerülhette, megelőzhette, vagy enyhíthette volna. Az üzem működésének megszervezésével kapcsolatos kockázat ugyanis őt terheli. Ezért a munkavállaló károkozásának egy részét a „casus sensit dominus” elve alapján neki kell viselnie.² Ez vezet el a francia és az olasz jogban oda, hogy egyfelől a munkáltatói érdekképviselő, vagy a munkáltató, másfelől a szakszervezet kollektív szerződéssel – a magyar jogi szabályozáshoz hasonlóan – csak nem „ex lege”, hanem „ex contractu” előre korlátozhatják a munkavállaló kártérítésének a mértékét.

Hollandia, Dánia és az Egyesült Királyság pedig a munkáltatókat a munkavállalói károkozások esetére felelősség-biztosításra kötelezi, aminek járulékait a munkáltató fizeti. Ha viszont valamelyik dolgozó a munkáltatónak kárt okoz, a munkáltató kárát a biztosító téríti meg. A biztosító a munkavállalóval szemben regressz igénnyel akkor léphet fel, ha a munkáltató szándékosan vagy igen súlyos gondatlansággal okozta a kárt.³ Svájcban és a skandináv államokban lehetőség van kollektív szerződéssel arra is, hogy a munkáltató a munkabéren felül a bérnek egy meghatározott százalékos arányát (5–10%-át) minden hónapban rizikótényezőként az általa leszerződött bankban névre szólóan helyezi el, amely az idők folyamán gyűlik, és ha a munkavállaló kárt okoz, a munkavállaló hozzájárulása alapján ebből elégíti ki magát. A hozzájárulás elmaradása esetén

1 PRUGBERGER TAMÁS: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*. Complex, Budapest, 2006. 399–400.; Új kiadás: PRUGBERGER TAMÁS – NÁDAS GYÖRGY: 323–324. (Eredeti forrás: Jura Europae, Droit du travail–Arbeitsrecht, Edition technique juris, Paris–C.H. Beck Verlag, München. I. 20.10–46–48.

2 DELI PETRA ESZTER: *A munkavállaló szubjektív alapú jogi felelőssége a német és az osztrák jog összehasonlítási rendszerében*. PhD-értekezés. Szeged, 2013. 109–130. (német), 159–168. (osztrák).

3 PRUGBERGER: i. m. (1. jegyzet), 385.; PRUGBERGER–NÁDAS i. m. (1. jegyzet): 286–287. [Eredeti forrás: Jura Europae, III. 70.10–71. (DM); 80.10–73. (GB)].

Szemle

perre kerül sor.⁴ E két intézményben látenszen el van rejtve a munkavállalói kárfelelősséget csökkentő kétirányú tényező, a munkavállalót terhelő károkozási kockázat és a munkáltató vélelmezett ellenőrzési mulasztása. Az osztrák és a német jogrendszerben ezt a kettős irányú munkavállalói felelősségcsökkentést a bíróság az ítélethozatal során az összes körülmények figyelembevételével mérlegeli, mutat rá *Deli Petra Eszter*, akinek munkáját több erről szóló írásunkban felhasználtuk mi is.⁵ Szalma József viszont megmarad e munkájában az 1960-as években kialakult és még ma is a magyarországi gyakorlatban túlnyomóan vallott egy irányból, csak a munkavállaló kockázatveszélyes helyzetét méltányoló kármérséklés igazolhatóságánál.⁶

4. Ami a *munkáltatónak* a munkavállaló irányába jelentkező *kárfelelősségét* illeti, az Mt. egységesen vétkességtől független, *objektív* felelősségről beszél, holott ez a felelősség *kettéágazik*. Az egyik a munkavállalót a munkavégzés során érő többnyire baleseti kár, amelyre a korábbi, 1992. évi Mt. a veszélyes üzemi felelősséghez hasonló szabályt alkalmazott. A 2012. évi új Mt. a „vis maior”-i kimentést enyhítette azzal, hogy lehetőséget ad a munkáltató részére kétféle teljes és háromféle részleges *kimentésre*.

Ezek közül az egyik *kimentési ok* a munkáltató ellenőrzési körén kívüli esemény, amellyel nem kellett számolnia (előreláthatósági klauzula), és nem volt elvárható ennek elkerülése vagy elhárítása. A másik ok az az eset – egyezően az 1992. évi Mt.-vel –, amikor a kárt kizárólag a munkavállaló elháríthatatlan magatartása okozta. Ezek teljes mentesülésre vezető kimentési okok, míg három esetben van mód részleges mentesülésre: ezek az előreláthatóság részleges hiánya, a munkavállalói kárenyhítési kötelezettség elmulasztása, és a munkavállalói vétkes közrehatás. A teljes mentesülésnél korábban érvényesült veszélyes üzemi felelősség (működési körön kívüliség és elháríthatatlanság)

ilyen típusú megváltoztatását a szakirodalomban rajtunk kívül is többen kifogásolták.⁷

Mindezt a szerző *figyelmen kívül hagyva*, még mindig a munkáltató veszélyes üzemi felelősségéhez hasonló munkáltatói felelősséggel operál. Annak ellenére, hogy ez a fő szabályként ma már sajnos időszerűtlen „latens” és „a contrario” kritikaként megállja a helyét, és nekünk is ötletet adott. Kerültünk ugyanis a problémát, mint macska a forró kását, és csak a korábbi szabályozás visszahozataláig jutottunk el abból kiindulva, hogy pl. egy üzemrobbanásakor az üzemben munkások halnak és sérülnek meg, a munkáltatónak az új szabályozás szerint irányukban nagyobb a kimentési lehetősége, mint az utcai járókelők és parkoló gépkocsik emiatti sérülése esetén.⁸ Velük szemben ugyanis a veszélyes üzemi elháríthatatlanság szigorúbb kimentési lehetősége áll fenn. Viszont, ha a munkavégzés valóban veszélyes üzemi jellegű, akkor az adott munkakört veszélyes üzemi jellegűnek lehet minősíteni. A munkaügyi bírói gyakorlat mindezt jogelméletileg bár nem mondja ki, de az üzemi tevékenység veszélyességét tágan értelmezi, miként erre *Sipka Péter* is monográfiájában rámutat.⁹

Ami a munkaszerződésből eredő *felelősség osztályozását* illeti, Szalma megkülönböztet a kölcsönös teljesítési ígéret, illetve kötelezettségvállalás alapján primer, és szerződésszegés alapján szekunder felelősséget (60. old.). Ez kiindulási alapnak megfelel. Azonban ő az osztályozásba belevonja a deliktuális felelősséget is (59. old.). Ez viszont már nem tartozik a szerződésszegésből eredő felelősséghez. Az osztályozás ezenkívül is *többirányú* lehet a munkajogi anyagi felelősség terén. Alanyi oldalról: munkavállalói és munkáltatói. A kötelelem jellege szerint: kártérítési (munkáltatói és munkavállalói), és megőrzési (custodia, munkáltatói és munkavállalói). A szankció jellege szerint: szerződési hibát, hiányosságot vagy mulasztást helyreállító, felróhatóságtól és vétkességtől független reparatív szankció és anyagi felelősségi szankció, kár esetén pedig kártérítési, hiány esetén viszont megtérítési szankció.¹⁰

5. Joggal teszi fel a kérdést Szalma, hogy hogyan választható el egymástól a munkajogviszonyt alapító szerződési és a deliktuális felelősség, s ha mindkettő fennáll, kumulálható-e a kártérítés. Álláspontja szerint a munkajogi szerződési felelősség a szerződés megszegéséből, míg a munkavégzés közben beálló deliktuális károkozás a törvényi

4 GADIANT, NIKLAUS: *Arbeitsrecht in Schweiz* Rz. 15. 1273., KURZ, BJÖRN: *Arbeitsrecht in Schweden*, Rz. 93., 97. 1248–49. In: *Arbeitsrecht in Europa*. Henssler/Braun Hrsg. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln. 3. Aufl. 2011.

5 DELI PETRA ESZTER: i. m. (2. sz. jegyzet); Uő: *Gondolatok a munka Törvénykönyvének tervezetéhez. A munkavállaló vétkes károkozásáért való felelősség*. Miskolci Jogi Szemle, 2011/2., 134–135.; Uő: *A munkavállaló szubjektív jogalapú felelőssége az új Munka Törvénykönyvében*. Munkaügyi Szemle, 2012/3., PRUGBERGER TAMÁS – KENDERES GYÖRGY 1: *A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról*. Magyar Jog, 2013/7., 379.; PRUGBERGER–KENDERES 2: *A munkajogi kártérítési felelősség irányai az új Mt. és a nyugat-európai szabályozás tükrében*. In: *Decem anni in European Union III*. 8. Miskolc Jogtudományi Műhely, 2015. 129–134.; PRUGBERGER–KENDERES 3: *A munkaviszonyból eredő kártérítési felelősség egyes kérdései és kihatásuk a gyakorlatra*. Gazdaság és Jog, 2013/12., 12–13.; PRUGBERGER 2: *A munkaviszonyból eredő kártérítési felelősség újraszabályozásának néhány problematikus vonása a 2012. évi I. tv.-ben*. Gazdasági Élet és Társadalom, 2014/I–II., 145–150.

6 EÖRSI GYULA: *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében*. KJK., Bp., 1962.; Uő: *A jogi felelősség alapp problémái*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 16.; NAGY LÁSZLÓ: *Anyagi felelősség a munkaviszony körében okozott károkról*. KJK, Bp., 1962. 15–16.; KARLOVICS KÁROLY – PRUGBERGER TAMÁS: *Jogalkotási és jogalkalmazási a munkajogi feyelmi és anyagi felelősségre vonás köréből*. Magyar Jog, 1964. 409.

7 KUN ATTILA: *A munkáltatói kártérítési felelősség szabályainak főbb változásai az új Munka Törvénykönyvében*. Munkaügyi Szemle, 2012/4., 84–92.; PRUGBERGER–KENDERES: i. m. (5. jegyzet) 1: 349.; PRUGBERGER–KENDERES: i. m. (5. jegyzet) 2: 129–136.; PRUGBERGER–KENDERES: i. m. (5. jegyzet) 3: 9–14.; PRUGBERGER 2: i. m. (5. jegyzet) 145–150.

8 PRUGBERGER–KENDERES: i. m. (5. jegyzet) 1–3, PRUGBERGER 2: i. m. (5. jegyzet) 145–149.

9 SIPKA PÉTER: *A munkáltatói kárfelelősség alakulása a bírói gyakorlat tükrében*. HVG-ORAC Kiadó, Bp., 2015. 97–104., 172–224.

10 ASZTALOS LÁSZLÓ: *A polgári jogi szankció*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1966. II. rész, 10. §

(Ptk.) károkozási tilalom megszegéséből ered. Ez a logikusnak tűnő okfejtés egyetlen jelentős – és a korábbiakban általunk már említett – *hibából* ered, nevezetesen abból, hogy a *munkajogban fogalmilag kizárt* a deliktualis felelősség, mivel munkaszerződés nélkül (*contractus*) munkajogviszonyról sem beszélhetünk, tehát a deliktualis (szerződésen kívüli) felelősség eleve nem létezhet, ami miatt ezek után természetesen nehéz elhatárolni a létezőt a nem létezőtől. Ezzel meg is válaszoltuk – egyezően a kritizált szerzővel – a kártérítés kumulációjának kérdését, mivel ha csak egy típusú (kontraktuális) felelősség létezik, nincs is minek kumulálnia, azaz szükségképpen a „non cumul” elve kell hogy érvényesüljön. A hozzászólásunk tárgyát képező tanulmány egyik fő hibája, hogy túlságosan polgári jogi szemléletű megközelítést próbál beleerőszakolni a munkajogi felelősség rendszerébe.

Legalábbis *vitatható* a szerző azon kijelentése is, amely szerint „az Mt. favorizálja a vétkességet”. A munkavállalói felelősség jogalapja az olyan kötelezettség megszegésével okozott kár, amely az adott helyzetben általában elvárható eljárás megsértéséből származik¹¹. A munkajogban felmerülő „adott helyzet” terjedelméről elmondható, hogy általában szűkebb körű, mint a polgári jogi értelmezés. A vétkesség a hatályos Mt.-ben csupán a kártérítés mértékénél bír jelentőséggel¹². A munkáltató felelőssége pedig egyértelműen vétkesség nélküli, azaz objektív felelősség. Abból következően, hogy a hatályos magyar Ptk. szabályozza a szerződési felelősség általános ismérveit, még nem következik hibaként, hogy a munkajogi felelősséget nem vette fel a különleges felelősségi alakzatok közé, annál is inkább, mert a szükséges mértékig lehetővé teszi a Ptk. szóba jöhető szabályainak alkalmazhatóságát.

A munkajogi kártérítési felelősség körében mutatkozó esetenként *ellentmondásos* megközelítés abból adódik, hogy a szerző egyrészt megállapítja, hogy a „munkajogi kárfele-

lősség alapvonulatában nem különbözik az általános polgári jogi kártérítési felelősségtől” (61. old.), majd később úgy fogalmaz, hogy „a munkajogi felelősség Mt. általi szabályozása végül is jelentősen eltér a Ptk.-ban elfogadott általános felelősségi alakzattól” (64. old.). Lényegében mind a két állítás igaz is, meg nem is, de ebben a sarkított megfogalmazásban mindenképpen *megegyező* lehet¹³. Azzal már egyetértünk, hogy a munkajogi felelősség gyökereit illetően polgári jogi felelősségi jellegű, azonban sok tekintetben indokolt, helyenként indokolatlan eltérésekkel.

A munkaszerződés és a közszolgálati szerződés munkajogi felelősségi szempontból való elkülönítését indokolatlannak tartjuk (kivéve a fegyelmi felelősséget, amely csak utóbbinál áll fenn), mivel a kárfelelősség szinte szó szerint megegyezik az Mt.-ben és a közszolgálati munkajogban (Kjt., Kttv., Áttv.)¹⁴.

Túlzónak ítéljük azon megállapítást is, amely szerint a munkaszerződés tartalmában fő szabályként eredménykötelem; ez sokkal inkább a vállalkozási szerződésre igaz. Tulajdonképpen a munkaszerződések legtöbbje – akár csak a megbízási szerződés – gondossági kötelem, azonban a gondosság konkretizálása a munkaszerződésnél a munkakörön, míg a megbízási szerződésnél a konkrét feladat megjelölésén keresztül valósul meg¹⁵.

Végezetül el kell ismerni, hogy Szalmának az „összegzés” részében írt gondolatai jelentős igazságtartalommal és realitással bírnak, még ha azok közül egyesekkel ilyen formában nem értünk is egyet. Az azonban kivüláglik a felvetett kérdésekből, hogy a munkajogi kártérítési felelősség hordoz még számos vitára indukáló problémát.

11 Mt. 179. § (1) bek., KENDERES GYÖRGY: *A szerződésszegés néhány vitatott kérdése a munkajogban* Gazdaság és Jog, 2016/10., 11.

12 Mt. 179. § (3) bek.

13 KENDERES GYÖRGY: *Gondolatok és felvetések az új Munka Törvénykönyve általános rendelkezéseihez és felelősségi szabályaihoz*. Gazdaság és Jog, 2013/9., 18.

14 TAKÁCS GÁBOR: *A közszolgálati munkajogi felelősség rendszere*. In: *Bevezetés a közszolgálati munkajogba*. (szerk. Kártyás Gábor) ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2015 139.

15 KENDERES GYÖRGY: *A munkaszerződés hazai szabályozásának alapkérdései*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2007. 65–67.

Mécs János PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Választójog Európában – dilemmák és válaszutak*

1. Bevezetés

A választójog és tágabban a választások szabályozása különleges és kettős módon viszonyul az európaisághoz. Egyrészt a demokratikus működést, pártversenyt és politikai váltógazdaságot az európai államok egyik fundamentumának gondoljuk. Másrészt viszont az európai államok között nagy eltérés mutatkozik abban, hogy a demokratikus választásokat milyen rendszerben és milyen szabályok szerint folytatják le. Ebből az eltérésből következik, hogy a regionális, választásokkal és emberi jogokkal foglalkozó szervezeteknek, így különösen az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakran nehézséget okoz ezekben a kérdésekben egységes európai zsinórmértéket alkotni. A kérdés nehézségét adja továbbá annak politikailag érzékeny jellege; a szabályozáson adott esetben választások múlhatnak, így a politikai pártok kiemelt figyelemmel kísérik a nemzeti szabályozások felülvizsgálatát, és készek arra, hogy legitimációs deficitre hivatkozva vitassák a nemzetközi szabályrendszert kikényszerítő szervek hatáskörét ezekben a kérdésekben.

A Helen Hardman és Brice Dickinson által szerkesztett Választójog Európában kötet a választásokkal kapcsolatos joganyag kapcsán alkotott európai standardokat, valamint azok érvényesülésének egyes kérdéseit tárgyalja. A kötet különböző nézőpontokból közelíti meg a kérdést, interdiszciplináris (jogi és politikatudományi) perspektívából vizsgálva ezeket a mechanizmusokat. A kötet aktualitását adja, hogy számos kérdésben nem kiforrott még az európai gyakorlat, különösen a strasbourgi bíróság gyakorlata. A bíróság megközelítése eddig jórészt a tagállami mozgásteret hangsúlyozta, azonban, ahogy erre a kötetben lévő tanulmányok is felhívják a figyelmet, ebben adott esetben

változás is bekövetkezhet. Ez egyrészt eredményezheti a bíróság aktívabb megközelítését, másrészt azt, hogy a választásokkal kapcsolatban alkalmazandó mércéjét szigorúbb, a tisztességes választásokkal (*fair elections*) összefüggő elemekkel is kiegészíti, amelyek túlnyúlnak a választások integritásának mércéjén.

2. A kötet tanulmányai

A kötet három szerkezeti elemre tagolódik, amelyek három-három tanulmányt foglalnak magukban. Az első rész a választásokra vonatkozó régiós szabályrendszert, illetve az azt kikényszerítő szerveket járja körül, a soft law-tól a kikényszeríthető jogig haladva. A második rész esettanulmányokat tartalmaz, amelyek a kisebbségi jogok, a fogvartottak szavazati joga, valamint az oroszországi fejleményekkel összefüggésben világítanak rá a választással kapcsolatos jogok kikényszerítésének sajátosságaira. A harmadik rész összehasonlító perspektívából mutat be a pártrendszerekkel, emberi jogok kampányban való közrehatásával, valamint párt- és kampányfinanszírozással kapcsolatos kérdéseket, amelyek kihatnak a fair választásokra.

2.1. A soft law-tól a kikényszeríthető jog felé

Az első szerkezeti elem a soft law irányából halad a kikényszeríthető jog felé. Ennek megfelelően az első tanulmányban Chemavon Chahbazian az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének a választásokkal kapcsolatos normarendszerrel összefüggésben tett közreműködését vizsgálja. A szerző a választásokkal kapcsolatos európai örökség azonosítását követően a Parlamenti Közgyűlés ajánlásait, valamint választási megfigyeléseit veszi górcső alá. Ezek segítségével azonosítja a választási eljárással kapcsolatos főbb kihívásokat; a választási csalásokat, az aktív és passzív választójog nem igazolható korlátozását, a külföldön tartózkodók szavazásának nehézségeit, a választási névjegyzékkel kapcsos

* HELEN HARDMAN – BRICE DICKINSON (eds.): *Electoral Rights in Europe – Advances and Challenges*. New York, Routledge, 2017.

latos problémákat, valamint a párt- és kampányfinanszírozással összefüggő problémákat. Chahbazian megállapítása szerint a Parlamenti Közgyűlés kiemelkedő szerepet játszott a közös európai választási örökség megteremtésében, mivel katalizátorként járt el a tanács szerveként, amely révén a tagállamok demokratikus választási szabályozást fogadhattak el. Különösen nagy segítség volt ez a rendszer-váltást követően a poszt-socialista államoknak, amelyek nem rendelkeztek demokratikus választási tradíciókkal. Mindezek alapján a Parlamenti Közgyűlés a választásokkal kapcsolatos puha jog egyik legfőbb alakítójává vált.

A második tanulmányban *Amaya Úbeda de Torres* a Velencei Bizottság választási területen kifejtett tevékenységét vizsgálja. Az 1990-ben életre hívott *Velencei Bizottság* bizonyos tekintetben féltőn helyezkedik el a Parlamenti Közgyűlés és a strasbourgi bíróság között; munkájának egyértelműen van egy „jogi-diplomáciai” jellege, amennyiben tárgyalásokat folytat az adott tagállammal, kétoldalúan törekedve a standardok betartására. Emellett azonban egyértelmű feladata a bizottságnak, hogy a választásokkal kapcsolatosan kialakuló európai *ius commune*-ra felhívja az államok figyelmét, és segítse az annak megfelelő szabályozások létrejöttét. Ezt a kettősséget segíti, hogy a bizottság munkája és hatáskörei nincsenek szigorú keretek közé szorítva, valamint pontos szabályozásban lefektetve.

A soft law-val összefüggésben végzett munkája során a bizottság elkíséri a Parlamenti Közgyűlés ad hoc választási megfigyelőit, összehasonlító tanulmányok készítésével segíti az Európa Tanács egyéb szerveit. A bizottság legfontosabb munkája a területen a 2002-ben elfogadott *Code of Good Practice In Electoral Matters*¹, amely habár nem bír kötéserővel, mégis hivatkozási és viszonyítási pont lett a választásokkal kapcsolatos standardok megállapításánál. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a bizottság ajánlásai és megállapításai hivatkozási alapként szolgálnak a strasbourgi bíróság előtt is, ezáltal, ha közvetve is, de kikényszeríthetővé válhatnak. A szerző felhívja a figyelmet a bizottság munkájának korlátaira is. A kétoldalú munka, vagyis a vizsgálattal érintett tagállam aktív bevonása, míg az egyik legnagyobb előnye, úgy egyben a legnagyobb hátránya is a bizottság tevékenységének, amennyiben a bizottság kétoldalú működése során csak annyiban tudja elfogadtatni ajánlásait, amennyiben arra a partner tagállam részéről fogadókészség van.

A harmadik tanulmány *Bodnár Eszter* tollából származik, aki a *strasbourgi bíróság* vonatkozó gyakorlatát ismerteti. A tanulmány kitér a gyakorlat magvát adó, *Európai emberi jogi egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyvének harmadik cikkére*, annak keletkezéstörténetére, valamint arra, hogy a kezdeti szigorú textuális megközelítést követően miként

olvasztotta ki a bíróság a választáshoz fűződő alanyi jogokat a nem egyértelműen megfogalmazott cikkből. Ez tette lehetővé, hogy a bíróság felépítesse esetjogát a választási kérdésekkel kapcsolatban.

Bodnár az *esetjog három fő csoportját* különbözteti meg, amelyekkel kapcsolatban eltérő aktivizmus volt jellemző a bíróságra. Az *első* csoportot az aktív és passzív választójoggal kapcsolatos esetek adják. A bíróságra ebben a körben, különösen az aktív választójoggal kapcsolatban volt a jellemző a legaktívabb szerepfelfogás. A *második* esetkör a választási rendszer egyes elemeivel kapcsolatos ügyek adják. A bíróság ebben a körben rendre tartózkodott a nemzeti jogrendszer egyes elemeinek egyezményt sértő tartalma megállapításától, hivatkozva a tagállamok széles mozgásterére a kérdésben. Ennek példája a *Yumak and Sadak*-ügy, amelyben a testület nem állapította meg a törökországi tízszázalékos küszöb egyezményellenességét.² A *harmadik* esetkör a választási eljárással és adminisztrációval kapcsolatos ügyeket öleli fel, amelyben ha nem is olyan aktívan, mint az első esetkörben, de aktívabban lép fel a bíróság, mint a választási rendszer egyes elemeivel kapcsolatos eljárásokban. Ez a megközelítés magyarázható azzal is, hogy a választási ügyek politikailag érzékenyebbek, és inkább felvetik a testület esetleges legitimitációs deficitjét.

A szerző tanulmányában a *bíróság aktivistább megközelítését sürgeti*. Ez következik a választójog és a választáshoz kapcsolódó egyéb alapjogok demokráciában betöltött szerepéből. A szerző hangsúlyozza, hogy ezen jogok nemzetközi kikényszerítése nem csorbítja a nemzeti szuverenitást, épp ellenkezőleg; a tagállami demokráciák megőrzését szolgálja. Bodnár emellett azzal érvel, hogy az aktív és passzív választójog elválasztása mindenképp önkényes lesz, hiszen a kettő elválaszthatatlan; adott személy passzív választójogának csorbítása egyben a rá szavazni igyekvő választópolgárok aktív választójogának, illetve tágabb értelemben a plurális demokráciának a sérelme.

2.2. Nemzeti és regionális esettanulmányok

A regionális jogi keretrendszer átfogó ismertetését követően a kötet második része nemzeti és regionális esettanulmányok révén világít rá a szabályrendszer kikényszerítésének egyes sajátos elemeire. Az első tanulmányban *Petra Roter* a *posztjugoszláv térség három államát*, Bosznia-Hercegovinát, Szlovéniát, valamint Horvátországot vizsgálja abból a szempontból, hogy a nemzetiségi jogok milyen szerepet töltenek be a választásokkal kapcsolatban. Bosznia-Hercegovinában a kétkamarás parlament felsőházába a Bosnyák Föderációból öt horvát és öt bosnyák, míg a boszniai Szerb Köztársaságból öt szerb tagot választanak. Hasonló-

1 Elérhető az alábbi linken: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-e) (utolsó letöltés: 2018. 01. 26.).

2 *Yumak and Sadak v Turkey*, App No 10226/03, judgment of 8 July 2008 [GC].

Jogirodalom, jogélet

képpen a háromfős államelnökségben is e három nemzeti-ség képviselteti magát. E rendszer következtében egyéb nemzetiségek, valamint azon személyek, akik egyik nemzetiséghez tartozónak sem vallják magukat, nem indulhatnak képviselőként a felsőházba, illetve az elnökségbe. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ezt mindkét esetben egyezményesértőnek találta. A bíróság álláspontja szerint minden személynek joga van ahhoz, hogy valamely nemzetiséghez tartozónak vagy egyik nemzetiséghez sem tartozónak vallja magát, és emiatt a politikai részvételi jogok tekintetében sem érheti hátrány. Habár emberi jogi nézőpontból nézve az ügy nem vitatott, mégis, a posztháborús térségben lehetetlennek tűnik a politikai és alkotmányos rendszer átfogó reformja.

A szlovén esettanulmányban a szerző a magyar és olasz nemzetiségek kettős szavazati jogával foglalkozik. Szlovéniában az 1991-es alkotmány széles körű nemzetiségi jogokat és képviselést biztosít, azonban csak két, az olasz és magyar nemzetiség részére. Ezáltal az egyéb nemzetiséghez tartozók, például románok, hátrányosabb helyzetbe kerülnek. A szlovén alkotmánybíróság nem állapított meg alkotmányellenességet és a szabályozás eddig nem került a strasbourgi bíróság elé. A helyzet kettőssége abban áll, hogy míg egyfelől a szabályozás effektíven segíti a nemzetiségek képviselést, addig másfelől kirekesztő a nem magyar, illetve olasz nemzetiségekkel szemben.

Horvátország egy harmadik szempontot kínál a nemzetiségek részvételére. A horvát népképviselési választásokon az állam területén kívül lakó horvát nemzetiségűek is választhatnak. Ennek a legitimitása mind teoretikusan, mind pedig a horvát belpolitika szintjén megkérdőjeleződött, sokan csak eszközt láttak benne, hogy a diaszpórákban nagy népszerűségnek örvendő Horvát Demokratikus Közösség párt növelje a népszerűségét. Ezzel is volt magyarázható, hogy a 140 fős törvényhozásban a diaszpóráknak fenntartott eredeti tizenkét helyet a balközép koalíció a kétezres évek elején háromra módosította.

Mindhárom ország példája a nemzetiségek kiemelt szerepére hívja fel a figyelmet a posztjugoszláv térségben. A tanulmányban szereplő esetek arra is felhívják a figyelmet, hogy az emberi jogi és belső politikai, illetve társadalmi elvárások gyakran homlokegyenest ellentmondhatnak egymásnak, egyfajta csapdahelyzetet eredményezve, amelyben sem a szabályozás, sem pedig a nemzetközi standardok nem mozdulnak.

A második esettanulmányban *Kanstantsin Dzehtsiarou* a fogvatartottak szavazati jogát, illetve a bíróság tárgyban hozott, *Hirst v United Kingdom (No 2)* döntését járja körül.³ E döntésben a bíróság egyezményesértőnek találta az Egyesült Királyság azon gyakorlatát, amely a fogvatartottakat általános jelleggel kizárta a választójogból. A szerző amellett

érvel, hogy a döntés problematikus, mivel a bíróságnak nem egyértelmű jogalapon hozott egy döntést, amely a társadalom számára nehezen befogadhatónak bizonyult, és a bíróság nem rendelkezett, illetve rendelkezik kellő legitimitációval hasonló döntések meghozatalához.

Dzehtsiarou érvelése szerint az egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyvének fent is említett harmadik cikke nem hoz létre alanyi jogot a választójoggal kapcsolatban, ezt csak a szövegtől elrugaszkodva lehet megállapítani. Emellett az ügy társadalmi háttere is problematikus; Hirstöt emberölés miatt ítélték el, emiatt pedig az ügy könnyen tematizálható volt akként, hogy a bíróság „gyilkosoknak ad szavazati jogot”. Emellett a fogvatartottak szavazati jogát illetően nem volt konszenzus Európában az ítélet meghozatalakor, 2005-ben. A bíróság legitimitációja könnyen támadható volt, mind nemzetközi alkotmányos, mind pedig nemzeti alkotmányos szinten. Nemzetközi alkotmányos szinten azért, mert külföldi bíróságnak kívánt egy igen szenzitív ügyben döntést hozni, ezzel pedig „legitimitációs csapdába csalta magát”. Nemzeti alkotmányos szinten pedig azért, mert felmerül a kérdés, hogy a közvetlenül választott parlament vagy egy közvetetten választott testület hivatott dönteni ebben a szenzitív kérdésben.

A döntést újabbak követték, amelyek pontosították a fogvatartottak választójogával kapcsolatos kérdéseket. A kritikus pontok említése mellett a szerző kitér arra is, hogy ma már egy konszenzus kezd körvonalazódni a részes tagállamok körében a fogvatartottak választójogát illetően, amihez feltehetőleg a *Hirst v United Kingdom (No 2)* ügy is nagyban hozzájárult.

A második rész utolsó tanulmányában *Olga Chernishova* a választójoggal kapcsolatos, *Oroszországgal szemben Strasbourgban hozott bírósági döntéseket* elemzi. A szerző a jogi keret általános leírásával kezdi az elemzést, amely Bodnár Eszter fent említett elemzését a vonatkozó értelmezési technikák kategorizálásával egészíti ki. Ennek megfelelően a bíróság döntéseiben a választásokkal kapcsolatos jogok mint alanyi jogok jelennek meg, jellemző azonban a tagállamok széles döntési mozgástere, emellett pedig a tagállami szabályozás megalkotásának körülményei, így például a tagállami parlamentben lefolytatott vita is felmerülhet szempontként. Ezek mellett még értelmezési technika az európai konszenzus meglétének vizsgálata, illetve a szerző külön kitér az egyezményesértés esetén szóba jövő jogkövetkezmények jellegzetességeire.

Az Oroszországgal kapcsolatos joggyakorlatból kiemelendő az, hogy a bíróság egyre gyakrabban kényszerül arra, hogy a tagállami jogi szabályozás mellett a tényállást is felderítse. Erre szolgáltatott példát a felmerülő ügyek a szerkesztői alapelveknek a televíziós műsorszerkesztés során való érvényesülésével kapcsolatban⁴, vagy a szavazatszám-

3 *Hirst v United Kingdom (No 2)*, App No 74025/01, ECHR 2005-IX [GC].

4 *Communist Party of Russia and Others v Russia*, App No 29400/05, judgment of 19 June 2012.

láló bizottság eljárásával kapcsolatban. Ahogy a szerző is rámutat, ezekben az ügyekben a bíróság elsődlegesen az e téren benyújtott panaszok elbírálásával, illetve az elbírálás hatékonyságával foglalkozott.

Külön érdekes a strasbourgi joggyakorlat oroszországi érvényesülésével kapcsolatban, hogy az orosz alkotmánybíróság 2016. áprilisi döntése nyomán, amelyet a fogvartottak szavazati jogának apropóján hozott, megkérdőjelezhető az, hogy a bíróság döntéseinek mennyiben lehet érvényt szerezni.

2.3. Választójog kontextusba helyezve – a választójog szerepe összehasonlító megközelítésben

A kötet harmadik része összehasonlító tanulmányokon keresztül mutatja be a választással kapcsolatos joganyag érvényesülését és relevanciáját, valamint az e joganyag kontextusát képező politikai teret. Az első tanulmányban Petra Schleiter és Alisa Voznaya a pártrendszer és a korrupció összefüggését járja körül. A tanulmány abból indul ki, hogy a választások lehetnek szabadok, de ettől függetlenül nem feltétlenül nevezhetők hatékonyak (*effective*), amennyiben nem biztosítanak valós alternatívát a választópolgároknak, akik így ténylegesen nem válhatnak le politikusokat. Ez végső soron a korrupció növekedéséhez vezethet.

A tanulmány a pártrendszer négy tulajdonságával összefüggésben négy hipotézist állít fel. Az első hipotézis szerint minél inkább intézményesült a pártrendszer (vagyis minél inkább rendelkeznek a pártok erős társadalmi gyökerekkel, stabil intézményekkel stb.), annál kevésbé fordulhat elő korrupció. A második hipotézis szerint a pártok számának növekedése egy bizonyos szintig csökkenti a korrupció esélyét, de ez megfordul, ha a pártrendszer túl fragmentált lesz. A harmadik hipotézis szerint a domináns pártrendszerek (amelyekben egy párt vagy koalíció túlsúlya érvényesül) megléte növeli a korrupció esélyét. A negyedik hipotézis alapján azon pártrendszerek, amelyek ideológiailag fragmentáltak, csökkentik a korrupció esélyét, szemben azokkal, amelyekben a pártok policy álláspontjai nem egyértelműek (*clientelistic party systems*).

Schleiter és Voznaya nyolcvan ország adatait használta fel azt vizsgálva, hogy a fenti hipotézisek mennyiben helytállóak. Az eredmények alapján a pártrendszer magas szintű töredezettsége, domináns jellege, valamint a nem policy alapú verseny valóban növeli a korrupció esélyét, és ahhoz vezet, hogy a választópolgárok kevésbé informáltak a tekintetben, hogy melyik párt vagy politikus ideális az ő elképzeléseiknek. Az emberi jogi nézőpontból kiindulva ebből az következik, hogy a klasszikusan vizsgált elemek megléte esetén is lehetséges, hogy a pártrendszer egyes jellemzői miatt a választópolgároknak valójában nincs valós választásuk. Ennek jogi megközelítése még nem kiforrott, és komoly kihívás elé állítja a nemzetközi és nemzeti jogvédelmi mechanizmusokat.

Az utolsó rész második tanulmányában Helen Hardman az emberi jogi ügyek kampányban és a pártok választási

programjaiban való megjelenését vizsgálta. Hardman kiindulópontja az, hogy az emberi jogi ügyek a kétezres évek elejétől vesztek jelentőségükből, már ami a pártok érdeklődési körét illeti. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy az adatok alapján az emberi jogi ügyekre való hivatkozás mértéke fordítottan arányos az adott párt által elért eredménnyel, vagyis minél hangsúlyosabb az emberi jogi elem, annál rosszabbul szerepel a párt a választásokon. A szerző a *Manifesto Research on Political Representation* (MARPOR) kutatási adatait elemzi.⁵

A kutatás egyik következtetése, hogy azokban az államokban, ahol az emberi jogok inkább biztosítottak, kevésbé éri meg a pártoknak tematizálni ezeket az ügyeket; a nagyobb pártok jellemzően kevesebb szavazatot szereztek, ha emberi jogi témákat favorizáltak, míg az ugyanilyen pártoknak az emberi jogok terén elmaradottabb államokban ez a tematizálás kifizetődőbb volt. Hovatovább az, hogy ez a hatás erősebben érvényesül az EU és Európa Tanács tagállamaiban, arra hívja fel a figyelmet, hogy a jelenség az euroszeptikizmus tágabb kontextusába ágyazódik. Az emberi jogok visszaszorulásának trendjét erősíti még a gazdasági racionalitást követő szavazás, amely felerősödött a válságot követően, valamint a szeptember 11-i eseményeket követő, a biztonságot előtérbe helyező gondolkodásmód.

A kutatás fő következtetése, hogy *hosszú távon az emberi jogok népszerűtlenné válása veszélyeztetheti érvényesülésüket*, mivel a pártok a pártverseny logikája alapján hosszú távon nem mehetnek szembe a választópolgárok elvárásaival, a bíróságok pedig elszigetelődhetnek az emberi jogok védelméért kifejtett munkájuk során. A szerző szerint egyértelmű megoldás nincs, azonban Európában eszköz lehet az emberi jogi kérdések leválasztása az euroszeptikizmus által támadott európai uniós intézményrendszerrel, vagyis annak a hangsúlyozása, hogy az emberi jogok univerzális és nem vitatható alapjai kell hogy legyenek minden modern társadalomnak.

Végül, a harmadik rész zárótanulmányában Brice Dickinson a párt- és kampányfinanszírozás emberi jogi összefüggéseit vizsgálja. A szerző a választások nemzetközi jogi keretrendszerének rövid ismertetését követően négy fő kérdést jár körbe; egyrészt a pártok közpénzből való finanszírozását, másrészt a magánpénzből való finanszírozást, harmadrészt a kampányfinanszírozás intézményrendszerét, negyedrészét pedig a politikai hirdetés szabályozását.

Az első kérdéskörrel kapcsolatban megállapítható, hogy a világ államainak nagy része juttat valamilyen közpénzt a pártok részére működésük finanszírozására, ezt a jelenséget a kérdéssel foglalkozó nemzetközi fórumok (például a Velencei Bizottság) is helyeslik, habár a strasbourgi bíróság gyakorlatában nagyon ritkán jelenik meg. A második kérdéskörrel kapcsolatban ugyancsak viszonylag kevés

5 A Manifesto Projectről bővebben: <https://manifestoproject.wzb.eu/information/documents/information>

Jogirodalom, jogélet

esetben foglalkozott a bíróság. A Velencei Bizottság ajánlái szerint a pártoknak legalább részben magánpénzből kell működniük, valamint javasolt a külföldi adományok tiltása. A külföldi adományok kérdése a bíróság előtt is megjelent, amikor a francia baszk párt fordult a szervhez, mivel a francia szabályozás alapján nem fogadhatott el adományt a spanyolországi „anyapárttól”.⁶ A bíróság megállapította, hogy nem történt egyezményesítés, mivel a francia állam az egyezmény által meghatározott mozgásterén belül járt el. Az ügy felveti a nemzetközi pártcsaládok működésének kérdését, a határozatot követően a Velencei Bizottság ki is egészítette az iránymutatását, reflektálva a problémára, és felhívta a figyelmet arra, hogy bizonyos esetekben megengedhető lehet a külföldi adomány. A kampányfinanszírozással, valamint a politikai hirdetésekkel kapcsolatban a strasbourgi bíróság foglalkozott egyrészt a költés felső határával, valamint a politikai hirdetések korlátozhatóságával.

A szerző érvelése szerint a négy ügycsoport arra hívja fel a figyelmet, hogy a bíróságnak alkalmaznia kellene a tisztességes választás tesztjét (*fairness test*), amely túlmegy a szükségességi és arányossági teszten, mivel a választásokat

tágabb perspektívában kell vizsgálnia, amely az adott ország demokratikus történelmét és működését is figyelembe veszi.

3. Zárógondolatok

A kötet egy dinamikusan változó területet mutat be több nézőpontból. Az egyik fő következtetés az lehet, hogy a bíróság gyakorlata változhat, új mércék (például a választások integritásán túlmutató fair választás) kidolgozásával aktívabb szerepet tölthet be a választással foglalkozó joganyag alakításában. Ugyanakkor ez korántsem vitáktól mentes; már a kötetben belül is ellentétes álláspontok jelentek meg, amennyiben Bodnár aktivizmusra szólított fel, míg Dzehtsiarou – főként az általa „problematikusnak” nevezett ügyekben – önmegtartóztatásra hívta fel a bíróságot.

Az azonban az önmegtartóztatás ellen és az aktivizmus mellett szól, hogy a jogi intézményeken kívül nincs olyan szerv, amely független módon és a politikai következményeket legalább részben kizárva tudna döntést hozni. Amennyiben a bíróság elretten az egyezményesítés megállapításától azért, mert az indítványozó „népszerűtlen” csoportba tartozik, vagy az ügy politikailag érzékeny, akkor pont ez a mechanizmus nem érvényesül, amelyet semmilyen más szerv nem képes pótolni.

6 Parti Nationaliste Basque – Organisation Régionale d’Ipparalde v France, App No 71251/01, judgment of 7 June 2007.

A VÁLASZTÁSI RENDSZEREK EGYES INTÉZMÉNYEI AZ UNIÓS ORSZÁGOKBAN

SZERZŐK: **Cserny Ákos, Fábrián Adrián, Fazekasné Pál Emese, Halász Iván, Hallók Tamás, László Róbert, M. Balázs Ágnes, Révész Balázs, Stumpf Péter Bence, Temesi István, Vértesy László**

SZERKESZTŐ: **Cserny Ákos**

„A kötet rendkívül informatív, a kutatóközösség célja az volt, hogy bemutassa az uniós országok parlamenti választási rendszerének szabályozását és gyakorlatát. A hangsúly a szabályozáson van, így a könyv döntően leíró, értékelő, elemző jellegű.

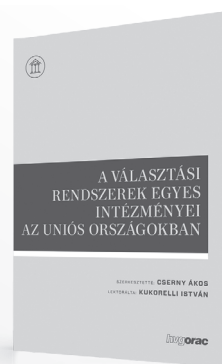
A kötet jó európai tükör, megmutatja a közöset, a megdöbbentő megoldásokat, az intézmények fejlődési irányait, modernizálódását. Köztudott, hogy az uniós államokban a választási rendszereket illetően nagy szabadságot élveznek a törvényalkotók, ezért is fontos az összehasonlítás és az európai demokratikus minimumra való figyelmeztetés.

Forrásértékű munka, amely feldolgozza a huszonegy tagállam alkotmányát, választási és választási eljárási törvényeit, továbbá a vonatkozó eredeti, többnyire angol nyelvű szakirodalmat.

Az összegyűjtött tanulmányoknak sok üzenete van: többek között, hogy célszerű a jogalkotónak ellesni a jót másoktól, amely szervesülhet a nemzeti jogban. Üzenete az is, hogy minden állampolgár szavazata számít, bárhol éljen is, az adott politikai nemzet egészének szavazati lehetőségét biztosítani kell a választójogi intézményeknek.

A tanulmánykötet hasznosítható az oktatásban, haszonnal forgathatják a választással foglalkozó szakemberek, jogalkotók és jogalkalmazók egyaránt.

A könyv méltó utódja a magyar nyelven eddig megjelent összehasonlító választójogi műveknek, mindenképp a kötetben is többször hivatkozott Fábrián György által szerkesztett Választási rendszerek című 1997-ben megjelent könyvnek, amelynek bevezető tanulmányát Kovács László Imre írta – a szerzők az ő emlékének ajánlják munkájukat.”

Ára: 5000 Ft

Kukorelli István
egyetemi tanár, a kötet lektora

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

NMJTV. FORDÍTÓKULCS (ODA-VISSZA)

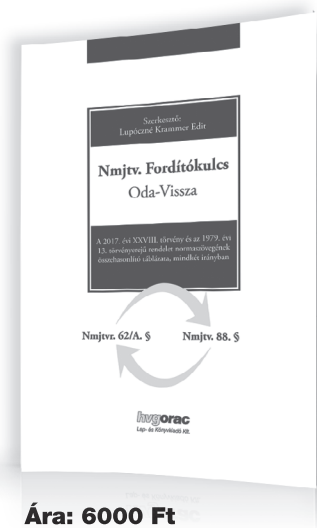
**A 2017. évi XXVIII. törvény
és az 1979. évi 13. törvényerejű rendelet
normaszövegének összehasonlító táblázata,
mindkét irányban**

SZERKESZTŐ: **Lupóczné Kramer Edit**

Közelnegyvenévevel ezelőtt, 1979. július 1. napján lépett hatályba a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Tvr.). A Tvr.-t nemrégiben váltotta fel a 2018. január 1. napján hatályba lépett, a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Törvény).

A jelen kiadvány célja a Tvr. és a Törvény rendelkezéseinek összehasonlítása. A mű hangsúlyozottan nem kommentár, hanem fordítókulcs. Ennek megfelelően elsődleges rendeltetése a Tvr. és a Törvény rendelkezéseinek összevetése.

A mű első részében az első hasáb a Törvény, a második hasáb a Tvr. rendelkezéseit tartalmazza. Az első hasáb a Törvény egyes szakaszainak megfelelő sorrendet követi, és ezekhez rendeli hozzá a Tvr. megfelelő rendelkezéseit. Az egyes szakaszok után hosszabb-rövidebb magyarázó szöveg hívja fel a figyelmet a leglényegesebb változásokra. A második rész a Tvr.-ből kiindulva, az első hasáiban a Tvr. egymást követő rendelkezéseit tartalmazza, és ehhez társítja a Törvény megfelelő szakaszait. Az egyes szakaszok után itt is szerkesztői megjegyzés, magyarázat következik, amely a Tvr. és a Törvény rendelkezéseit veti össze.

Ára: 6000 Ft

MEGÚJUL AZ AB SZEMLE!

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

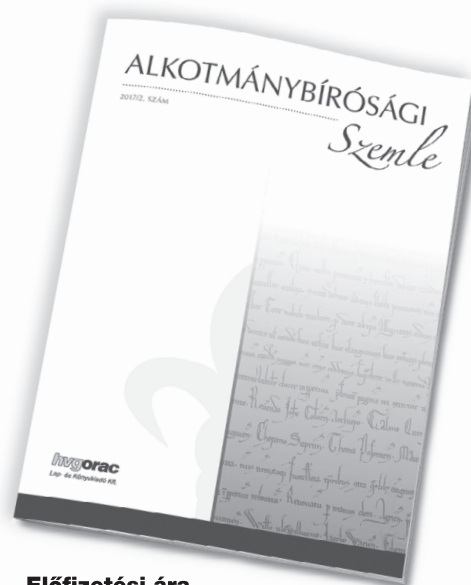
Dr. Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke

A FOLYÓIRAT FŐSZERKESZTŐJE:

**Dr. Török Bernát, az Alkotmánybíróság
főtanácsadója**

Az Alkotmánybírósági Szemle 2018-ban megújul! A nyomtatott folyóiratban ezentúl kizárólag tanulmányokat talál, a döntvénytár tartalmát pedig e-mailben küldjük meg. A szaklap továbbra is évente kétszer jelentkezik. Az első megújult lapszám 2018 júliusában jelenik meg, a második pedig 2018 decemberében.

Az Alkotmánybírósági Szemle megújuló formájában még célirányosabban és sokoldalúbban fogja szolgálni az Alkotmánybíróság tevékenységét figyelemmel követő tudományos és gyakorlati szakemberek érdeklődését. Míg a folyóirat nyomtatott része tudományos szaklapként az Alkotmánybíróság munkájához kötődő, illetve a magyar alkotmányjogi aktuális kérdéseit taglaló, magas színvonalú írásoknak kíván mérvadó fórumává válni, addig az előfizetőkhez a jövőben elektronikusan eljuttatott döntvénytár a megszokott minőségben, szelektálva és lényegre törő rövidítésekkel segíti a testület joggyakorlatát követni szándékozók munkáját.

**Előfizetési ára
a 2018. évre: 9950 Ft**

SUMMARY

TEKLA PAPP:

The Administrative Contract From a Private Law Jurist's Point of View

There are several reasons of writing this short article: the contemporary tendencies of contract law, questions arising in legal literature of public law (e.g. use of Civil Code for public law contracts), and anomalies (e.g. there are no unified definitions), problems and one-sidedness (neglecting of newest relevant articles in private law). This is why we set up a classification scheme on contracts (like a reference system), then we briefly analyse the relationship of public law and private law; following this we examine definitions of public law, types of contracts and their features; finally we come to conclusions. We think there are two possible ways in connection with administrative contracts: acknowledgement of contracts applying more areas of law (see Section 1) with respect to certain judicial statements (see Section 2.1.), or the legislator should pass into law special rules like in Germany (Verwaltungsprivatrecht).

PÉTER SZILÁGYI:

On the Track of Vilmos Peschka – with Corrections

Vilmos Peschka was the most significant Hungarian legal philosopher of the second half of the 20th century.

His legal philosophy is still instructive for the theoretical and practical researches, too. Vilmos Peschka characterizes his own legal philosophy as a societal ontology-based legal philosophy that was influenced by the philosophy of György Lukács. This essay presents the fundamental features of this legal philosophy, critically analyzing them. Through his analysis, the author points out the debatable points of Peschka's thoughts, revealing his own standpoint in these issues.

ANIKÓ GYENGE-GRAD:

Nothing New Under the Sun – Or the Free Utilization in the Copyright Reform of the European Commission Under Scrutiny

The essay analyses the European Union Copyright Reform, particularly its proposals for free utilization. The author reviews the Infosoc Directive and its theoretical critique together with its practice. The legal political aim of the European Commission is the common European Digital Market, that is to be reached via harmonization of the parts of copyright law, along with other tools. The author deals with the legislation related to the orphan works, and to the legal institutions for helping the impaired persons to read. Free utilization has new instances, and completely renewed former rules, that result in a new approach and the deepening of the harmonization of the copyright law.

ILDIKÓ ÁMÁN:

The Education Reform of 1874, or The First Transformation of The Legal Education in The Period of the Dual Monarchy

The Ministers of Religion and Public Education periodically placed heavy emphasis on reforming education, it started in the age of Dual Monarchy not long after the Austro-Hungarian Compromise of 1867. Before the first high education reform in 1874 there was the Public Education Act of 1868, hence the reforming of public schools was more important, so a strong base was established for developing high education. This solution followed the principle of "building from the ground up". High education was not just shaped by the reforms of the Minister of Religion and Public Education, since concurrently the judicial system was also reformed. The discussed changes, that affected judiciary education, can be categorized into two parts: a University Educational reform which was preluded by the founding of the Royal University in Kolozsvár in 1872, and by a heavily criticized reform of the so-called Academies of Law. In my study I present these two topics.

ZUSAMMENFASSUNG

TEKLA PAPP:

Der Verwaltungsvertrag aus der Sicht einer Privatrechtsjuristin

Anlass der Studie sind die heutigen Tendenzen im Vertragsrecht, die Problemstellungen der öffentlich-rechtlichen Fachliteratur (z. B.: die Anwendbarkeit des BGB auf den öffentlich-rechtlichen Vertrag), Diskrepanzen (z. B. es gibt kein einheitliches Begriffssystem), Probleme und Einseitigkeit (die Umgehung der neuesten zivilrechtlichen Standpunkte). Zuerst wird als Referenzsystem ein Klassifizierungssystem von Verträgen aufgestellt, dann wird die Beziehung zwischen Privatrecht und öffentlichem Recht bzw. die Begriffsbestimmungen des öffentlichen Rechts, die Vertragstypen und ihre Eigenschaften untersucht, schließlich werden auf dieser Grundlage Schlussfolgerungen gezogen. Der Autor kommt zum Schluss, dass es in Zusammenhang mit den Verwaltungsverträgen entweder der rechtsgebietlich gemischte Vertrag anerkannt werden sollte, oder es – gemäß dem deutschen Verwaltungsprivatrecht – eine besondere Regelung eingeführt werden sollte.

PÉTER SZILÁGYI:

In den Fußstapfen von Vilmos Peschka – mit Korrekturen

Vilmos Peschka war der bedeutendste ungarische Rechtsphilosoph der zweiten Hälfte des 20. Jahrhun-

derts. Aus seiner Rechtsphilosophie lassen sich heute noch nützliche Lehren für sowohl die theoretischen als auch für die empirischen Forschungen ziehen. Seine Rechtsphilosophie hat eine gesellschaftsontologische Grundlage, die im großen Ausmaß von der Philosophie von György Lukács beeinflusst wurde. Die Studie stellt die wesentlichen Merkmale dieser Rechtsphilosophie dar und analysiert sie kritisch. Dabei werden auch auf die widersprüchlichen Aspekte des Denkens von Peschka hingewiesen, und zu diesen Aspekten Stellung genommen.

ANIKÓ GRAD-GYENGE:

Es gibt nichts Neues unter der Sonne – über die freie Verwertungen der Urheberrechtsreform der EU-Kommission

Die Studie analysiert die Vorschläge der Urheberrechtsreform der EU-Kommission bezüglich freier Verwertungen, dabei werden theoretische Kritik und Praxis der Infosoc-Richtlinie untersucht. Das rechtspolitische Ziel der EU-Kommission ist der gemeinsame digitale Markt, das Instrument der Verwirklichung dieses Ziels ist die Harmonisierung bestimmter Elemente des Urheberrechts. Die Studie beschäftigt sich mit der Regelung von verwaisenen Werken und mit Rechtsinstrumenten, die dazu dienen, Personen mit Leseschwäche zu helfen. Die neuen Fälle bzw. die veränderte Regelung der freien Verwertung bedeuten

eine Konzeptionsänderung, die zur fortschreitenden Harmonisierung des Urheberrechts führen.

ILDIKÓ ÁMÁN:

Ungarische Bildungsreform 1874 oder die erste Umgestaltung von Juristenausbildung in der Zeit der Doppelmonarchie

Die ungarischen Kultusminister legten gelegentlich wiederkehrend einen besonderen Akzent auf die Reform des Bildungswesens. Es fing kurz nach dem Ausgleich, in der Zeit des Dualismus an. Vor der ersten Hochschulbildungsreform 1874 kam das Gesetz über das öffentliche Unterrichtswesen im Jahr 1868, da die Umgestaltung der Volksschulen zuerst nötig war, auf der die Umorganisation des Hochschulwesens gegründet werden konnte. Die Regierung wandte also die Methode des von unten Bauens an. Auf das Hochschulwesen wirkte nicht nur die Reform des Kultusministers, sondern auch die Umgestaltung der Gerichtsbarkeit ein. Die Änderung der Juristenausbildung kann in zwei Teile geteilt werden: einerseits die Bildungsreform der Universität, die im Jahr 1872 in Klausenburg der Universitätsgründung vorausging; andererseits die in dieser Epoche kritisierte Reform der Rechtsakademien. Die Studie stellt diese zwei Themen vor.

ÚJ MAGÁNJOG SOROZAT 14. KÖTETE

A BIZALMI VAGYONKEZELÉS

Második, bővített és aktualizált kiadás

SZERZŐK: **B. Szabó Gábor, Illés István, Kolozs Borbála, Menyhei Ákos, Sándor István**

Az új Polgári Törvénykönyvben a megbízási típusú szerződések körében került szabályozásra a bizalmi vagyonkezelési szerződés. Az új Ptk. hatálybalépése óta eltelt évek bizonyították, hogy a bizalmi vagyonkezelés egy eddig a magyar jogból hiányzó elemet pótol.

A 2017-ben hatályba lépett jogszabály-módosítások tovább csiszolták a jogintézmény szabályait. Egyértelművé vált a vagyonrendelő felmondási jogának kizárási lehetősége. A vagyonrendelő halála, illetve jogutód nélküli megszűnése esetére a jogainak gyakorlására és kötelezettségeinek teljesítésére kijelölési jogot gyakorolhat, ami megteremtette a jogszabályi alapját a protektor működésének. A bizalmi vagyonkezelés és a Ptk. öröklési jogi szabályai közötti összhangot megteremtő rendelkezések érintik a kötelesrészrel kapcsolatos előírásokat és a vagyonkezelői tisztség létrejöttének időpontját. A Bvktv. jelentős módosítása az eddigi tapasztalatok alapján észszerűsített számos követelményt.

A kézikönyv átdolgozása során a szerzők arra törekedtek, hogy a második kiadás az elméleti és gyakorlati tapasztalataik alapján útmutatót adjon a bizalmi vagyonkezelés magyarországi alkalmazására vonatkozóan. Ennek megfelelően a kézikönyv részletesen bemutatja a vagyonkezelés polgári jogi vonatkozásait, az engedélyeztetéssel, ellenőrzéssel kapcsolatos közigazgatási előírásokat, és lehetőség szerint mindenhol kitér az egyes gazdasági mozzanatok adózási és illeték-vonatkozásaira, továbbá külön fejezetben tárgyalja a bizalmi vagyonkezelés határokon átnyúló aspektusait is.

Ára: 8000 Ft

ÚJ MAGÁNJOG SOROZAT 15. KÖTETE

TÁRSASÁGI JOGI PEREK 2018

SZERZŐK: **Gál Judit, Juhász László, Mika Ágnes**

SZERKESZTŐ: **Gál Judit**

„A könyv avatott szerzői rendkívül alaposan ismertetik a társasági jogi tárgyú, azzal szorosan összefüggő pereket. Teljes körűen taglalják a Ctv. és a Cstv. alapján a társaságokkal, azok vezető tisztségviselőivel, volt vezető tisztségviselőivel, tagjaival, volt tagjaival szemben indítható perekre, illetve a cégbíróság törvényességi felügyeleti jogköre kapcsán fennálló nemperes eljárásra vonatkozó törvényi rendelkezéseket. Kitérnek a Ptk. alapján indítható egyes tipikus, a témával összefüggő pertípusokra is. A könyv bemutatja azt is, hogy mely esetekben, mely feltételek fennállása esetén van mód választottbírói eljárásra, illetve milyen alternatív vitarendezési eljárásokra kerülhet sor a perek elkerülése, illetve azok békés lezárása érdekében.

Hasznosnak tartom, hogy az egyes pertípusoknál a szerzők bemutatják, azok hogyan függhetnek össze egyes más pertípusokkal, egyidejűleg folyhatnak-e, illetve a peres és a nemperes eljárások szabályai hogyan egészítik ki egymást. A kézikönyv meggyőződésem szerint rendkívül hasznos ismeretanyagot tartalmaz, nagyon gazdag a joggyakorlat ismertetésére vonatkozó része. A jogalkalmazók számára alapműként szolgálhat a felmerülő jogviták peres, nemperes eljárásban vagy peren kívüli rendezése során.”

Vezekényi Ursula kúriai tanácselnök,
a kötet lektora

Ára: 8000 Ft